

Ciutats i persones

31

HOMES I GÈNERE

Polítiques públiques locals i la transformació de les masculinitats

Maria Freixanet Mateo (coord.)

Institut de Ciències Polítiques i Socials

Adserit a la Universitat Autònoma de Barcelona

HOMES I GÈNERE
Polítiques públiques locals i la
transformació de les masculinitats

Ciutats i Persones

Maria FREIXANET (coord.)
Paco ABRIL
Adriano BEIRAS
Juanjo COMPAIRÉ
Aharon FERNÁNDEZ
Álvaro PONCE

El propòsit de l'Institut de Ciències Polítiques i Socials (ICPS) és impulsar la recerca i la docència en els camps de les ciències polítiques i socials. L'ICPS està adscrit a la Universitat Autònoma de Barcelona.

COL·LECCIÓ GRANA és una de les línies editorials de l'ICPS, especialitzada en la publicació de treballs sobre Catalunya.

Amb el suport de:

© ICPS i Maria Freixanet (coord.); Paco Abril, Adriano Beiras, Juanjo Comparé, Aharon Fernández, Álvaro Ponce. 2013

Institut de Ciències Polítiques i Socials
C/ Mallorca, 244, pral. 08008 Barcelona
<http://www.icps.cat>

Disseny
Toni Viaplana

Impressió
Espai Gràfic Anagràfic, S.L.. Pol. Ind. Les Fallules
08620 Sant Vicenç dels Horts

ISBN 13: 978-84-616-6173-2
Dipòsit legal: B-22838-2013

Sumari

PRESENTACIÓ

Maria Freixanet 5

PRÒLEG. ENTREVISTA A ÀNGELS CARABÍ I JOSEP MARIA ARMENGOL

Maria Freixanet 13

HOMES, MASCULINITAT I VIOLÈNCIA

Álvaro Ponce 25

ELS HOMES I LA IGUALTAT DE GÈNERE: CANVIS EN EL TREBALL, LA FAMÍLIA I LA CURA

Paco Abril 55

EN UN TRENCALL DEL CAMÍ. EL MOVIMENT D'HOMES PER LA IGUALTAT DE L'ESTAT ESPANYOL. MIRANT ENDINS PER MIRAR ENLLÀ

Juanjo Compairé 83

LES POLÍTIQUES D'IGUALTAT DIRIGIDES ALS HOMES: GUIA D'APLICACIÓ PRÀCTICA

Aharon Fernández i *Homes Igualitaris* 129

EXPERIENCIAS INTERNACIONALES Y ESPAÑOLAS DE INTERVENCIÓN CON HOMBRES PARA EL CAMBIO DE LAS RELACIONES DE GÉNERO

Adriano Beiras 173

APUNTS FINALS

Maria Freixanet 211

PRESENTACIÓ

Maria Freixanet

Coordinadora del Seminari Ciutats i Persones

Com cada any, el Seminari Ciutats i Persones¹ es consolida com un espai de recerca acadèmica i reflexió feminista amb voluntat d'aplicació al món local. Portem des de l'any 2005 treballant i publicant anualment sobre aspectes d'actualitat política i social des de la perspectiva de gènere, és a dir, observant el món des de l'impacte que aquest té sobre els homes i sobre les dones.

Així, cada any escollim un tema de recerca vinculat a les polítiques públiques locals i a la perspectiva de gènere que considerem que necessita d'un treball acadèmic pensat per a una posterior aplicació política pràctica dels seus resultats.

El present volum recull el treball fet durant aquest 2013 sobre el tema escollit: **El gènere masculí**. Com afecta el gènere als homes, com és el rol masculí hegemònic, com són les noves masculinitats, i quines són les polítiques públiques (sobretot locals) adreçades als homes que fan variar el rol de gènere masculí hegemònic, són les preguntes que cerquem respondre.

El volum exposa amb claredat que els homes també són éssers amb gènere, i que per tant bona part del seu comportament i enfocament vital és també producte d'uns processos de socialització específics que, igual que passa amb les dones, determina la manera de veure el món, a un mateix i les relacions que s'esdevenen.

Des del feminisme fa dècades que es posa en qüestió el subjecte teòric masculí, fa dècades que es denuncia que aquest no existeix. Que no existeix "l'Home", aquell individu genèric i universal per a qui es pensa la utopia liberal capitalista, un món fet d'homes lliures que compren el que necessiten i venen el que produeixen en un mercat lliure. Aquell subjecte masculí que des del segle divuit es dibuixa com un home lliure, egoista i

---

¹ El Seminari CiP és una recerca que es realitza anualment sobre un tema clau per a les polítiques de gènere i les seves implicacions per a les polítiques públiques i el món local. El treball que recull aquest volum ha implicat la confecció d'un índex al mes de gener, la realització de dos seminaris a porta tancada amb els autors per a debatre sobre els esborranyos al mes de març i juny, l'edició del volum que teniu a mans, i la seva presentació en una jornada oberta, al mes de novembre d'aquest mateix any.

aïllat (no té dependències), un home racional, científic, lògic i calculador, un home emprenedor, competitiu i amnèsic (al que no li pesa el passat ni els lligams), un aventurer, que des de la seva avidesa farà progressar les nacions del primer món. Aquest miratge és un home no només impossible, sinó també perjudicial.

És un home sempre fort, un home que no té dret a plorar ni a deixar-se anar, un home que no té dret a ser sensible, és un home dedicat a treballar i a mantenir la família i l'ordre, un home dur, i per tant opriment per a les dones, per a altres homes i per a sí mateix, un home arriscat, irresponsable, violent, un home "rambo".

Més recentment, i en la línia d'aquesta denúncia feminista, d'aquest crit contra l'acceptació del model d'home universal hegemònic, apareix tota aquesta altra mirada feta des dels propis homes, els homes als qui avui donem la paraula. Una mirada que ve a dir que aquest personatge irreal no és tant sols opriment per a les dones, sinó que ho és per a tothom, inclús per a ells mateixos.

Val a dir que aquest "mirar l'altra banda de la moneda" que fem amb aquest llibre no és encara gaire freqüent, però sí que és una tendència en augment. Des dels anys setanta ha existit una eclosió i creixement de recerques i polítiques públiques adreçades als homes, buscant l'esdevenir d'un canvi en el seu gènere, en favor de la construcció d'unes masculinitats més empàtiques, cuidadores i responsables, així com d'unes relacions entre homes i dones més justes i equilibrades.

Moltes d'aquestes iniciatives parteixen d'una perspectiva feminista que qüestiona l'adjudicació dels rols "tradicionalment masculins" als homes, així com dels rols "tradicionalment femenins" a les dones, amb la voluntat d'alliberar uns i altres d'aquests condicionants, amb la voluntat de fer persones lliures i iguals.

Val a dir que aquests estudis sobre masculinitats, tot i ser recents i escassos, tenen el seu punt fort en la descripció de la identitat masculina (també) com una construcció que es conforma en els processos de socialització de gènere, tot demostrant que les directrius de gènere cap als

homes (has de ser fort, no pots mostrar els teus sentiments, no pots plorar ni deixar-te trepitjar, has de treballar per a mantenir una família, el treball és allò més important a la teva vida, tu ets principal per a tu mateix i els altres són competència, has de ser arriscat, etc.) són una mena de guió de vida esclavitzant, perillós i buit per als homes, alhora que destructiu cap a les seves relacions afectives, i molt concretament cap a les dones.

L'emergència d'aquesta perspectiva en els estudis i en les polítiques públiques de gènere té, al meu entendre, un gran potencial transformador, ja que per al canvi en les relacions entre els homes i les dones, fins avui unes relacions marcades per una injustícia flagrant (la desigualtat de gènere), necessita de la implicació dels homes. Cal que ells percebin la injustícia, cal que ells es facin seva la voluntat de trencar amb els rols de gènere. Cal que ells també s'alliberin de la cotilla que els hi diu com han de viure, com han de sentir, una cotilla que fins a dia d'avui té implicacions catastròfiques sobre el benestar de les dones. Sobre el benestar dels seus fills i les seves filles. Sobre ells mateixos. Sobre el planeta.

La punta de l'iceberg d'aquesta personalitat masculina és sens dubte la violència, i per aquest motiu li dediquem el primer capítol del llibre. El rol masculí tradicional hegemònic porta aparellada la violència, sobretot violència cap a les dones, però també violència cap als altres homes –com a forma de relació i com a repressió de les conductes masculines no estàndards– i inclús violència cap a ells mateixos (conductes de risc, manca de cura de la pròpia salut, etc.)

En el primer capítol d'aquest llibre, doncs, afrontem el gran tema, la relació dels homes amb la violència, de la mà de **l'Álvaro Ponce**. L'autor escriu sobre a què ens referim quan parlem d'identitat masculina i violència, i diferenciarà les tres violències abans esmentades, per a concloure que totes elles formen part del rol masculí hegemònic com una eina legítima de l'home per a fer valer la seva virilitat. Finalment, l'autor apuntarà possibles polítiques públiques d'utilitat per a les tasques de prevenció i intervenció en les diferents formes de violència.

Un cop tractat el tret més extrem, visible i nociu del personatge masculí, ens endinsem en el gran tema de conflicte quotidià entre homes

i dones: el repartiment dels treballs remunerat i de cura. Aquest és un tema àmpliament estudiat, i per aquest motiu centrem el capítol en aquells petits canvis en positiu que s'estan esdevenint en pro del repartiment de tasques i responsabilitats entre sexes. Així, en un segon capítol, **Paco Abril** s'endinsarà en l'altre gran tema central en el rol masculí hegemònic, i ens desgranarà l'evolució dels homes amb relació al treball remunerat fora de la llar, un dels espais distintius del rol de gènere masculí, així com a la seva contrapart, la cura de les altres persones i tot el que té a veure amb el treball no remunerat que es realitza a l'espai domèstic, tradicionalment un espai femení. El seu capítol explora a partir de dades actuals la situació dels homes en els canvis que s'estan produint en la família i en el mercat laboral, i entra especialment en el món de la paternitat, que està sent el factor d'entrada de molts homes a la llar i al qüestionament del seu propi rol de gènere.

En el tercer capítol, i fent el salt de l'anàlisi sociològica a l'acció pràctica dels moviments socials, **Juanjo Comparé** presenta un repàs històric de com ha estat l'evolució dels homes per la igualtat. L'autor comença definint què és això dels moviments d'homes, per a repassar la seva història, des dels seus referents feministes i antecedents fins a la seva trajectòria com a moviment autònom dins l'Estat espanyol. Comparé ens presenta la confluència de moviments diversos, des de l'associacionisme gai, als grups terapèutics amb homes, passant pels homes feministes, per a arribar al tombant del mil·leni amb un associacionisme consolidat i amb la creació d'un espai propi dins les polítiques d'igualtat de gènere. Aquest capítol també repassa polèmiques, debats, encontres i desencontres que han marcat el camí d'aquests homes que, en un moment determinat de la seva vida, van decidir posar en dubte el seu gènere, i van concloure que el rol assumit que carregaven els perjudicava.

De l'anàlisi dels rols i de l'associacionisme masculí passem a la política. Què podem fer per a propiciar aquest canvi en els homes cap a la equitat i com es treballa aquesta perspectiva amb els homes? El capítol encarregat a l'Associació d'Homes Igualitaris i liderat per l'**Aharon Fernández** és una guia d'aplicació pràctica de polítiques encarades a transformar el rol de

gènere masculí. Aquest capítol fa un repàs a les polítiques de gènere de treball amb els homes impulsades des d'un context internacional, per a després oferir, pas a pas, una guia d'aplicació de polítiques de gènere a nivell local. Les propostes de la guia inclouen accions en els àmbits de l'educació, l'esport, la salut, la cultura i el lleure, la participació, la immigració, l'economia, els mitjans de comunicació, la seguretat, etc., i els eixos temàtics que s'hi treballen són aquells essencials per a la construcció i deconstrucció del rol de gènere masculí hegemònic, des de la salut a la gestió de les emocions, des del sexe al treball o a la paternitat. Una guia, en definitiva, per a aquelles persones que treballen el benestar i la igualtat entre homes i dones des de l'acció directa municipal.

I amb la mateixa vocació d'exemplificar, i per tant d'acompanyar els municipis catalans que desitgin implementar polítiques de canvi en les masculinitats, **Adriano Beiras** ens ofereix un recull de casos aplicats en diversos llocs del món que podrien servir d'exemple per als nostres pobles i ciutats. Beiras fa un repàs als referents nacionals i internacionals que podrien ser replicables en el nostre context, sempre en clau local, alhora que aporta reflexió sobre els aprenentatges extrets d'aquestes experiències vivencials i formatives.

Així doncs, aquest llibre que presentem vol tenir una part analítica així com una part propositiva per tal d'ajudar a empènyer els municipis cap a la implementació de polítiques públiques de gènere encarades als homes.

Treballem el tema sempre des d'una doble perspectiva: la primera basada en la idea que aquesta inclusió repercuteix en la millora de la situació de les dones, i la segona que aposta per impulsar mesures específiques que milloren la situació dels homes. Ambdues són compatibles i segueixen una mateixa estratègia.

En definitiva, el que pretenem és impulsar el canvi en els homes, el qüestionament del gènere dins de cada home, per a ajudar-los a ells a aconseguir la seva pròpia llibertat, així com per a ajudar-los a crear benestar al seu voltant, en les seves relacions amb les dones i amb els altres homes. Pretenem, a través del qüestionament dels rols de gènere

masculins, millorar les condicions de vida dels homes i de les dones. A les persones que es troben en el mateix camí, en el mateix treball: esperem que aquest volum us sigui d'utilitat.

PRÒLEG

ENTREVISTA A ÀNGELS CARABÍ I JOSEP MARIA ARMENGOL

Maria Freixanet

L'Àngels Carabí és professora titular de literatura a la UB i cofundadora del centre "Dona i Literatura". La seva recerca es centra en temes de teoria i crítica a les masculinitats i de fet va ser pionera en els estudis sobre els rols de gènere masculins; L'Àngels, ja als anys noranta, va començar a estudiar aquests temes quan pràcticament aquí no ho treballava ningú.

Per altra banda, és coeditora de la revista *Men and Masculinities* amb el Josep Maria Armengol, que és doctor en filologia anglesa i professor a la *Universidad de Castilla-La Mancha*. Des de fa anys treballen i publiquen junts. Fan una important tasca de recerca sobre el rol que el gènere ha reservat als homes, i sobre com molts homes aconsegueixen trencar amb aquestes normes socials. Concretament, realitzen una revisió dels rols de gènere masculins que apareixen a la literatura.

Maria Freixanet (MF).- Benvinguda i benvingut a l'ICPS, Àngels i Josep Maria. Per a entrar en matèria, professora Carabí, professor Armengol, què són els rols de gènere? I a què ens obliguen?

Àngels Carabí (AC).- Gràcies, Maria. El gènere és un sistema de valors que tenim vigent a les nostres societats, un sistema que determina el comportament femení i el masculí. És a dir, diu com s'han de comportar les dones i com s'han de comportar els homes. Com va dir Simone de Beauvoir, una no neix dona sinó que es converteix en una dona. I el mateix podríem dir dels homes: un no neix home sinó que es converteix en home. El que vol dir és que el gènere és una construcció social que determina aquests comportaments.

MF.- En algun moment de la història, les feministes diuen: ep, potser que en lloc d'escutar sempre el rol femení comencem a repensar també el masculí, que sinó no ens en sortirem en l'àrdua tasca d'aconseguir l'equitat entre els sexes. I els homes feministes diuen: ep, potser que comencem a revisar aquest rol de gènere que també ens afecta, que també ens oprimeix a nosaltres. Quan passa això i perquè?

Josep Maria Armengol (JMA).- El moviment feminista té dos grans moments. Al segle XIX el moviment de les sufragistes, i el segon moment important –la segona onada, el feminisme modern– és a partir dels anys seixanta del segle XX. A partir d'aquesta segona onada feminista, les dones es replantegen a elles mateixes com a subjectes, ja que sempre havien estat “objectes del patriarcat”. Reclamen una veu pròpia, un discurs propi, una subjectivitat.

Pel que tu preguntes, doncs, cal anar als anys seixanta als EUA, on coincideix aquest moviment feminista amb l'emergència del moviment gai i el moviment pels drets civils, ja que és a partir de la conjunció d'aquests moviments que es comencen a replantejar seriosament les jerarquies del patriarcat.

Així, el patró normatiu de l'hegemonia, una masculinitat blanca, heterosexual i de classe mitja, es comença a desestabilitzar i a posar en qüestió. Podríem dir que d'entrada no van ser els homes els qui van buscar aquest moviment d'homes, sinó que van ser les dones que van empènyer l'home a qüestionar-se a sí mateixos. Elles van posar en qüestió el model d'home hegemònic.

I a partir dels anys vuitanta és quan hi ha un descobriment per part dels propis homes de que ells no estan existint lliurement com a homes concrets, sinó que viuen sota el patró universal de la masculinitat, que és normatiu, estàtic i monolític. I empesos pel moviment feminista, els homes s'adonen que no es coneixen a sí mateixos com a homes, en tant que dotats d'obligacions de gènere.

En definitiva, fins als anys 80 tenim el gènere masculí inexplorat. Aleshores comencen els grups d'homes, i als anys 90 aquesta corrent s'estén a altres parts del món, també a Espanya, i poc a poc va agafant força.

AC.- Només afegir que va ser molt important l'entrada massiva de dones al mercat laboral per a fer trontollar el model, ja que aquest fet va fer replantejar els rols de gènere. Alhora, com deia el Josep Maria, la confluència amb el moviment de drets civils i el moviment gai deixava

la idea de l'home monolític (heterosexual i blanc) contra les cordes.

Els estudis de la masculinitat no sorgeixen com a tals fins que tots aquells moviments socials qüestionadors no adquireixen visibilitat. Quan les dones adquireixen protagonisme a nivell laboral, quan la població de color pren protagonisme social, i quan el gai comença a ser normalitzat, és quan el patró d'home hegemònic es sent descol·locat i entra en qüestió.

Entra en qüestió l'home fort i agressiu, l'home proveïdor, l'home que no pot sentir ni plorar, l'home protector, aquest home que havia de complir amb tot això per tal de no ser una dona, per a no ser femení, per a no ser gai, per a no caure del seu pedestal. I cal pensar sempre que el gènere es construeix invariablement en oposició a l'altre gènere, i aquesta oposició requereix molt d'esforç.

JMA.- És important entendre que als anys 80 alguns homes veuen que el patriarcat, que sempre els havia semblat un benefici, també els perjudica. És obvi i inqüestionable que els atorga privilegis, però també els perjudica, per exemple en la repressió emocional. Fins aquell moment, l'home equival a racionalitat, res més té importància. Per aquest motiu, els grups d'homes es centren molt en l'expressió de les emocions.

Per a fer aquest camí, cal entendre que molts d'aquests homes vivien amb dones feministes, i així molts d'ells s'adonen del seu gènere. Se'n adonen que volen tenir una relació amb els seus fills i filles diferent de la que han tingut amb els seus pares i mares, i una relació amb les seves parelles més justa i construïda des de les emocions.

MF.- I vosaltres, Àngels, quan vau començar a treballar els rols de gènere masculins, i per què?

AC.- Nosaltres hi arribem des de la literatura. A finals dels anys 80 coneixem una escriptora negra americana, Toni Morrison (Premi Nobel de literatura, 1993), que mostrava personatges femenins i

masculins molt complexes, on s'hi donaven relacions humanes molt interessants que partien de relacions afectives d'ajuda mútua entre homes i dones. I ens n'adonàvem que no teníem eines per analitzar els personatges masculins. Teníem el feminisme per entendre la pluralitat de representacions femenines, però no teníem manera d'entrar en un comportament no monolític dels homes.

Així vam contactar amb els estudis sobre masculinitats dels Estats Units. I vam començar una anàlisi de la masculinitat plural, i vam fer un primer congrés sobre la masculinitat en l'àmbit de les humanitats l'any 1999, on analitzàvem personatges masculins creats per dones. Vam engegar la línia de recerca sobre les masculinitats en el Centre Dona i Literatura que és una Càtedra UNESCO d'estudis de gènere a la Universitat de Barcelona.

MF.- Així doncs, qui estava treballant aleshores els rols de gènere masculins? Fem una mica de genealogia...

JMA.- Des d'un punt de vista disciplinari, els primers que van començar van ser la sociologia i la psicologia als anys 80, després l'antropologia i als 90 ja les humanitats, la representació de la masculinitat a la cultura, a la literatura, al cinema, etcètera. Tot aquest camp d'estudi comença als Estats Units i Anglaterra de la mà de les teòriques feministes, i a partir dels anys 80 s'hi sumen acadèmics homes.

Pel que fa a referents, quan buscàvem al principi vam trobar en Michael Kimmel, un sociòleg pioner als EUA sobre masculinitats, que ha fundat a Nova York fa poc temps un centre d'estudi interdisciplinari que vol unir acadèmics i activistes socials, el Centre d'Estudis sobre Homes i Masculinitats. També és ell qui creà la revista *Men and Masculinities* als EUA.

AC.- Aquestes fonts americanes ens van portar a anar més enllà de les representacions literàries de les masculinitats. I vam anar a trobar altres disciplines, vam complementar la nostra feina fent entrevistes a un sociòleg, un antropòleg, un crític de cinema, un expert en raça i

etnicitat, una teòrica de les sexualitats, una psicòloga i fins i tot una biòloga evolucionista; i amb aquest material l'any 2003 vam publicar *La Masculinidad a Debate* (Icària) i també traduït a l'anglès als EUA.

Potser el més interessant que vam descobrir és que el gènere és una construcció cultural, com ja sabíem, però no només, ja que a partir de l'entrevista amb la biòloga, enteníem que les masculinitats –com els rols femenins– també estan marcades a nivell biològic. Per la plasticitat del cervell. És a dir, que un comportament sostingut al llarg de la història queda fixat al cervell i després afavoreix la reproducció d'aquest mateix comportament.

JMA.- Biologia i cultura s'afecten mútuament, hi ha una relació que es retroalimenta.

MF.- Per això costa tant de canviar. I aquest llibre, *Debating masculinity*, és el que us va fer famosos. És justament per aquesta visió interdisciplinària?

AC.- Sí, diria que el fet d'incorporar en un mateix llibre la visió de diferents disciplines va ser molt enriquidor, sobretot perquè vam abraçar la pluralitat de visions, i la masculinitat es va fer complexa. L'antropòleg que vam entrevistar deia: "hi ha tantes masculinitats com cultures hi ha", i explicava que pràcticament totes les cultures són patriarcals. N'hi ha que no, però aquestes societats són poques, remotes, i aïllades del centre cultural del món. Però el que és important saber és que en aquelles societats en què l'home i la dona tenen el mateix estatus, en aquelles cultures, la violència de gènere és inexistent.

Amb el gravíssim problema que tenim a les nostres societats pel que fa a la violència contra les dones, penso que aquest és un fet a tenir en compte. Aquelles són cultures no violentes, on no hi ha la figura del guerrer, són societats que s'estan empentint però en canvi tenen sistemes organitzatius dels que podríem aprendre molt.

MF.- I pel que fa al projecte "Construint noves masculinitats", que ja té llarga trajectòria, ens en podríeu fer cinc cèntims?

AC.- Vam començar l'any 1998 amb un primer projecte, en el que volíem desconstruir la masculinitat hegemònica. L'estudiàvem, observàvem com estava construïda, intentàvem desmuntar-la. En el segon projecte ja vam començar a introduir pràctiques alternatives a les masculinitats dominants. I el que tenim ara en curs, que evidentment també es dedica a desconstruir la masculinitat, sobretot s'encara cap a mostrar masculinitats alternatives, incloent exemples d'altres cultures. De fet, estem escrivint *Moving Ahead*, que és un llibre a la recerca de comportaments alternatius al patriarcat, amb sociòlegs i antropòlegs d'arreu del món.

JMA.- Cal afegir el tema del cos, que en el nostre estudi és important. L'anàlisi del cos masculí és un dels temes clau, la desconstrucció de la representació del cos masculí. Portem anys analitzant com el cos masculí s'ha representat a la cultura –sobretot al cinema– durant el segle vint. Quins elements del cos masculí són permanents i quins han variat durant el segle vint, i entendre que aquesta representació està fortament marcada per les directius de la construcció social del gènere, que s'impregna de raons polítiques i socials, que el cos no és aliè al que es vol representar, al que es vol que sigui l'home.

MF.- Avui presentem una recerca feta per cinc homes igualitaris, cinc homes d'entre molts altres homes que avui estan centrant els seus esforços i les seves recerques en repensar el seu rol de gènere. Què us fa sentir això a vosaltres? L'eclosió de grups d'homes, recerques d'homes, què us fa sentir?

AC.- Doncs és una labor molt important. Ells aporten exemples individuals concrets, homes que un a un van canviant, una acció individual que després porta a l'acció col·lectiva. El moviment feminista també va començar d'aquesta manera.

Així doncs, els animem a continuar. I els emplacem a dialogar

sempre amb les feministes, a construir plegats, i també a treballar sempre el gènere amb relació a les altres normes jeràrquiques que creuen les nostres vides, com l'etnicitat, per exemple. I és que, mica en mica, estem reconstruint el coneixement

MF.- El feminisme fa temps que reconstrueix el coneixement, la subjectivitat, el qui sóc jo i com em relaciono amb l'altre sexe, com opera la desigualtat de gènere, com opera el gènere en relació a les altres desigualtats. Com valoreu la incorporació dels homes a aquesta anàlisi, a aquests estudis, a aquestes polítiques, a les "ulleres de gènere"?

AC.- Cal construir un món millor junts i juntes. Aquests últims cinquanta anys les dones hem fet molta feina. Hem visibilitat el gènere. El cos. La desigualtat. Hem lluitat. Hem accedit a llocs de poder que abans ens estaven vetats. Creiem que està molt bé que els homes comencin també a repensar-se. Que comencin a treballar, que comencin per les seves emocions. Que els homes es revisitin, que es reconsiderin, que es coneguin.

Cal que revisem junts i juntes el poder, un poder que no es construeixi sobre l'opressió de ningú altre. Les dones hem donat la talla i hem de continuar donant-la. Hem de construir un món millor. Plegats.

JMA.- Si no canviem el patró de la masculinitat, serà impossible aconseguir la plena igualtat. És important valorar que no només alguns teòrics homes comencen a parlar de gènere; també algunes de les teòriques més influents en el camp de les masculinitats són dones. I al meu costat en tenim un exemple.

Hem de repensar, doncs, les barreres del gènere. Necessitem una pluralitat, trencar-ho des de les dues bandes. Per a nosaltres, per als homes, penso, trencar amb els rols de gènere és una oportunitat, una necessitat, però també una obligació cap a les dones, cap al món.

MF.- I de tots aquests anys que porteu treballant el rol de gènere dels homes... quines conclusions en traieu? Quins èxits us sembla que estem assolint? I en què fracassem?

JMA.- Queda molt per fer. La igualtat total està encara molt lluny. Les desigualtats de gènere són encara molt importants, només cal mirar els salaris, o els drets, o qualsevol estadística. Per altra banda, tampoc tenim un model de gènere universal, les desigualtats de gènere són encara més acusades en determinades zones del món. Hi ha hagut una globalització econòmica però no una globalització dels drets, de la igualtat, i hi ha llocs del món on el gènere és brutal.

Alhora, s'han assolit molts objectius. Pel que fa als estudis sobre masculinitats diria que el més important és la visibilitat. És veritat que des de fa temps sabem que les dones han estat invisibles, que quedaven tapades sota un genèric universal que era masculí. El cert és, però, que els homes concrets també estaven invisibilitzats sota aquesta imatge. En tant que tenien un gènere que els dictava com calia ser, quedaven –i queden– anul·lats per aquesta expectativa. Saber que els homes també tenen gènere, i que aquest no és universal ni immutable, i que per tant pot ser canviat, és el gran èxit dels estudis de masculinitats. Que el rol masculí pot i ha de ser canviat. Que la masculinitat no és eterna. I que canviar la masculinitat és positiu no només per a les dones, sinó també per als propis homes.

AC.- Alhora, cal ser molt conscients de que estem en un moment de regressió política i social, també en aquest tema. Només cal veure les manifestacions contra les parelles homosexuals a França –la terra de la *liberté, égalité fraternité*–, dóna molt que pensar. També l'augment de la violència contra les dones. També la violència que es dóna a les escoles. O per exemple la llei de l'avortament, que ara s'intenta canviar, no per a facilitar la vida de les dones, sinó de forma regressiva. Alerta perquè hem de tirar endavant.

Però mentre patim aquests retrocessos, també observem èxits. Per exemple, comença a haver-hi un cert control dels abusos polítics també

en clau de gènere. Per exemple, l'acció judicial contra Berlusconi o també de dictadors de diversos països que están sent enderrocats. Les accions com les seves ja no es permeten, aquesta mena d'homes cada vegada tenen menys espai, ja no han de tenir lloc. El seu comportament sexual i d'abús de poder ja no queda impune.

Però hem de continuar. Hem de visibilitzar. I hi ha polítiques que estan funcionant bé però ens falta, encara ens falta molt.

JMA.- Hem de fer pedagogia de la igualtat.

MF.- Quin és el repte, doncs?

AC.- Un dels grans reptes seria aquest. En tots els temes que comportin jerarquies, anar cap a una societat on es minimitzin les desigualtats. Com diu Michael Kimmel, deixar de transformar les diferències en desigualtats.

JMA.- Que es separi el que és el poder de la opressió. Que el poder deixi de ser opressió, i que s'utilitzi el poder per a crear un món més just. El poder pot ser positiu sempre i quan no sigui opressiu.

AC.- Un poder que no sigui opressiu. Ara s'està donant importància a nivel teòric al paper de les emocions (masculines) com a eina per desenvolupar l'empatia i crear societats no jeràrquiques i reescriure la història, la política, la masculinitat.

JMA.- La igualtat no és una utopia. Sona a utopia perquè estem en un món injust, però no ho és. Només volem un món més humà.

MF.- Aquí ens hi trobarem. Àngels, Josep Maria, moltes gràcies per acompanyar-nos en aquesta entrevista, en el pròleg d'aquest llibre, i molts ànims en la vostra recerca.

HOMES, MASCULINITAT I VIOLÈNCIA

Álvaro Ponce

Introducció

La violència en les seves múltiples i diferents expressions ha constituït un motiu d'ocupació i preocupació política, econòmica, jurídica, social, de salut i acadèmica important. Des de fa temps s'ha intentat analitzar el fenomen des de diferents perspectives i nivells d'anàlisi, dotant el concepte d'una complexitat creixent i de nombrosa literatura especialitzada que no ha parat d'augmentar (Imbusch, 2003; UNESCO, 1997). Alhora, es també creixent la quantitat d'estudis i coneixement teòric interdisciplinari que assenyalen la importància d'incloure la perspectiva de gènere en la consideració de la violència i en el desenvolupament d'una cultura de la pau, ja que cada vegada és més reconegut que una part important de les problemàtiques actuals de la nostra societat tenen un origen comú en la forma en què construïm i practiquem la identitat masculina hegemònica (Plataforma d'acció de Beijing, 1995; UNESCO Consell Econòmic i Social, 1997).

En l'actual context social i mundial de vertiginosa velocitat i canvi, facilitat per les tecnologies de la comunicació i informació i del fenomen de la globalització, ens exposem a veritables transformacions i canvis a escala global que desafien les veritats històriques sobre les relacions i la realitat que es tenien per vàlides, les quals si no són reelaborades poden augmentar les diferències, radicalitzacions i conflictivitats entre ideologies, nacions i individus (Olavarría, 2008). La violència s'utilitza moltes vegades com a solució al cessament de tals diferències, i la legitimació de tal praxi violenta és sustentada per un context històric-social. Aquest context reuneix una sèrie de principis i valors que tenen la seva bastida en la forma d'organització genèrica dominant, que deixarà la seva marca de gènere en les diferents identitats humanes (Ponce, 2012b).

El present capítol se centra en explicar a què ens referim precisament quan parlem d'identitat masculina i masculinitat, i a com entenem la violència. També es proposa explicitar la relació entre masculinitat i violència, i assenyalar, des d'una perspectiva de gènere i processual complexa, almenys tres formes de violència masculina, a saber: a) la violència contra les dones, b) la violència contra altres homes, i c) la violència contra un mateix. Finalment s'assenyalaran alguns apunts i

consideracions rellevants referents a accions de polítiques públiques que puguin ser d'utilitat per a les tasques de prevenció i intervenció en les diferents formes de violència abans esmentades.

Identitat masculina i socialització

La identitat masculina és una construcció psicosocial i relacional que es construeix i conforma en els processos de socialització de gènere. Tals processos, que moltes vegades són assenyalats com a simples aprenentatges, constitueixen complexos i veritables entramats i processos de subjectivació i subjecció dins d'una cultura històrica de dominació masculina (Ponce, 2010).

La identitat masculina constitueix un referent intersubjectiu que s'implanta i interioritza (fins i tot prelingüísticament) a un cos assignat com a masculí (fins i tot abans de néixer) a través de les diferents relacions que un individu estableix en el curs de la seva vida, pel que més que un paper o una expectativa social constitueix un veritable guió d'existència que s'instal·larà com a praxi de l'existir i que regularà la forma subjectiva de fer i patir. A més, conformarà una trama d'existència que li farà veure la vida d'una manera pròpia, que facilitarà sentir determinades experiències emocionals, però que dificultarà sentir-ne d'altres, que desenvoluparà un sentit moral i una ètica centrada en la justícia, però s'empobrirà el desenvolupament d'una ètica basada en la cura (Bonino, 2013; Gilligan, 1986). En definitiva aquesta identitat masculina constituirà una manera de ser-en-el-món que inclourà la seva manera de sentir, pensar, gestionar el propi cos i relacionar-se amb les altres persones i el món (Ponce, 2012b).

La identitat masculina constituïda a través d'aquest procés de socialització organitzarà una sèrie d'apreciacions i significats basats en valors com el poder, la força, la competència, la rivalitat, la individualitat per sobre les relacions, tot la qual cosa suposarà la imposició d'un motlle "masculí" que retallarà l'experiència humana, i la transformarà en experiència masculina. Experiència que potenciarà el desenvolupament i sobrevaloració d'allò públic i exterior, i al mateix temps la devaluació i

restricció de l'afectiu emocional, especialment de les experiències emocionals de vulnerabilitat, incompatibles amb els pressupòsits i valors abans esmentats i per tant exclosos de l'atenció conscient i de la consideració d'ells en la pròpia identitat (Jenkins, 1990; Ponce, 2010).

El procés de construcció de la identitat masculina, que es desenvolupa dins d'una condició de gènere, és a dir on el masculí i el femení han de ser elements intrínsecament relacionats, on les posicions d'un repercuten en les posicions de força i poder de l'altre (Izquierdo, 2010) i on aquestes posicions conformaran un continu d'atributs que van des de les característiques femenines, aquelles tradicionalment associades amb les dones, les joves i les nenes, als trets masculins, els estereotips associats als homes, els joves i els nens.

Aquests posicionaments, característiques i trets començaran a desenvolupar-se primerament a través de les relacions de vincle amb les figures cuidadores, les quals a causa de les habituals formes d'organització social i del treball, recauen generalment en les dones, independentment de si tenen o no una feina remunerada fora de casa. Tot això suposarà aviat, per a l'home, una diferenciació o separació inicial de la figura que desenvolupa les tasques de cura, el que produirà la consideració de que les tasques referides a la cura són contràries a la masculinitat. Això es traduirà en que la dimensió relacional i vinculant, per a la identitat masculina, es desvirtuarà en pro d'una conceptualització de les persones com a independents, autònomes i clarament delimitades i desmarcades de les altres (el subjecte de la modernitat). En sentit contrari, la socialització identitària de les dones no necessitarà realitzar aquesta diferenciació individualista i solipsista de qui les cuida per construir la seva identitat. Aquesta condició d'interconnexió i de capacitats de relació i consideració de l'alteritat conformaran un aspecte rellevant en la marca de gènere que quedarà plasmada en una identitat personal determinada (Fascioli, 2010).

Aquesta distinció relacional-fàctica orientarà l'espai d'actuació d'ambdues identitats en un àmbit públic i un àmbit privat, i serà reforçat pels guions canònics del masculí i el femení. Aquesta divisió es plasmarà com a marca de gènere, en la forma en què es constitueix el jo masculí. Un jo

autònom, separat i independent, que s'ha d'afirmar contra l'amenaça constant de l'altre (Fascioli, 2010).

Es així com la masculinitat es constitueix en una normativa d'existència que ofereix un projecte d'identitat, projecte que està constituït per una sèrie d'ideals (imaginariis socials) i valors del que ha de ser. I això és el que permet que al llarg de la socialització es construeixi el que anomenem identitat, i sorgeixi un subjecte masculí sempre en procés (que es va desenvolupant sempre amb contradiccions), i que desenvoluparà una resposta individual, particular i recurrent a les expectatives socials, als aprenentatges i les diferents formes de socialització (Bonino, 2013; Ramirez, 2009; Ponce, 2012b).

Aquests ideals i valors sobre el que s'ha de ser generarien la facilitació i execució de certs comportaments, que tenen a veure amb l'autoconfiança, la fortalesa, la duresa emocional, l'autoafirmació a través de l'enfrontament, la utilització i el recel del cos com a objecte, com a eina d'atac i defensa i el permís per a la violència eventual. Tots aquests elements propis de les identitats masculines seran els que afavoriran l'exercici de la violència com a forma d'atac o defensa eventual (Bonino, 2013; Kimmel, 1997).

No obstant això, és important tenir en compte que les masculinitats es refereixen a les normes socials, construïdes socioculturalment per regular les conductes, comportaments i característiques assignades a homes i joves. Diferents experts i estudiosos de la matèria (Conell, 1995, 1997; Kaufman, 1989; Kimmel, 1997) parlen sobre múltiples masculinitats i no només d'una masculinitat, perquè consideren que la categoria varia d'acord al context, la cultura, la ubicació geogràfica i el període històric. El masculí, per tant, es constitueix sempre amb relació al femení, per això és una categoria de gènere, una categoria relacional, històrica i interseccional per excel·lència. De la mateixa manera, els processos identitaris eminentment relacionals i socio-subjectius, i que per tant lluny de situar-se dins del cap d'un individu o de respondre homogèniament a una col·lectivitat, es desenvolupa com a procés en un context socio-històric i relacional amb marca de gènere (Pujal, 2006; Pujal i Amigot, 2010).

Masculinitats i poder

Els estudis de masculinitats s'inicien cap a finals de la dècada dels 70 com una reacció positiva al desenvolupament de la teoria feminista i de gènere. El seu principal assoliment consisteix a explicitar que la construcció cultural de gènere, no només ha determinat i afectat al comportament de les dones, sinó que també el dels homes (Carabí i Armengol, 2008)¹.

Les masculinitats enteses com un producte històric-cultural complex més o menys recent no constitueixen un fenomen fàcil d'estudiar i investigar, ja que en si mateix no és un objecte d'estudi aïllat i fàcilment *pesquisable*, sinó que més aviat es compon d'una organització heterogènia i complexa, s'insereix en una estructura major, el que dificulta la seva objectivació. A més, posseeix un caràcter canviant i històric, la qual cosa dificulta la producció de veritats transhistòriques sobre ella, així com conclusions nuclears sobre l'ésser masculí, el que es considera com un reduccionisme sobre la seva condició (Tjeder, 2009; Minello, 2002).

Una de les propostes importants d'estudi de les masculinitats que té en compte aquestes dificultats d'interpretació i estudi és la formulada per Connell (1995). L'autor situa la masculinitat dins del gènere, plantejant que la masculinitat és una construcció social, històrica, canviant d'una cultura a una altra i dins de cada cultura en diferents moments històrics, al llarg del curs de vida de cada individu i entre diferents grups d'homes en conformitat amb la seva classe social, nivell educatiu, nacionalitat, ètnia o raça. De la mateixa manera, en tant que gènere, observa la masculinitat en tot moment dins de relacions de poder (Minello, 2002), on s'entendria la masculinitat com un procés de relació entre estructures socials i les pràctiques que tals estructures farien possible.

Així, per a Connell, "masculinitat, és al mateix temps la posició en les relacions de gènere, les pràctiques per les quals homes i dones es

---

¹ És important remarcar que, si bé és entre els 70 i els 80 quan apareixen els primers estudis de masculinitats, en realitat els estudis sobre els homes van començar pràcticament quan es va començar a estudiar els éssers humans, ja que gran part de la cultura i dels seus sabers s'han construït des del punt de vista androcèntric (Kimmel, 2008).

comprometen amb aquesta posició de gènere, i els efectes d'aquestes pràctiques en l'experiència corporal, en la personalitat i en la cultura" (Connell, 1997: 6).

Connell (1995, 1997) distingeix tres formes relacionals, interconnectades i interdependents com a components d'aquest escenari reproductiu. Les relacions de poder, les relacions de producció i les relacions *cathexis*, referides als desitjos sexuals i vincles emocionals. On, molt resumidament, les primeres fan referència a l'organització de les relacions socials de gènere entre dominadors (els homes) i subordinades (les dones i altres homes). Les relacions de producció són les que estableixen les divisions del treball, i assignen tasques i deures en funció d'aquestes relacions de gènere (tasques públiques reconegudes, tasques privades i negades, etc.) I finalment les relacions *cathexis* referides a la producció del desig sexual i del vincle emocional, que també s'organitzen en l'assignació de funcions i rols de cura, dedicació, etc.

Connell assenyalava també que aquestes relacions de gènere es troben vinculades i interconnectades amb altres estructures socials, pel que no es pot comprendre el gènere, i en això la masculinitat, sense tenir en compte altres aspectes com la raça, la classe social, la nacionalitat, etc., és a dir, *la condició interseccional del gènere*. És d'aquesta manera que les formes relacionals, amb aquesta marca de gènere interseccional, estableixen distincions i discriminacions entre els homes, on no tots gaudiran de la mateixa jerarquia, i per tant entre els diferents homes es definirà el lloc o posició dels altres. Tals posicions relacionals tampoc romanen fixes o estàtiques, ja que obeeixen als sempre dinàmics i històrics processos de construcció i socialització, i possibiliten a Connell (1995, 1997) establir determinades tipologies o classificacions sobre les masculinitats. En la seva anàlisi l'autor esclareix quatre tipologies de masculinitats que es definiran en funció de les relacions que s'estableixin entre elles.

- a) Masculinitat hegemònica: és la compresa per aquell grup que exigeix i sosté una posició de lideratge en la vida social. Aquest tipus de masculinitat és la que permet la pràctica de relacions de gènere on les dones queden subordinades a la dominació dels homes. Cal

remarcant que les relacions que s'estableixen al voltant d'aquesta posició no són fixes i possibiliten que la posició hegemònica es modifiqui i trobi sempre noves formes de mantenir-se en la seva posició de poder. D'aquesta manera l'hegemonia és una relació històricament mòbil i dinàmica.

- b) Masculinitat subordinada: correspon als grups d'homes que són exclosos i que se situen en la part baixa de la jerarquia de gènere. Dins d'aquesta categorització es trobarien tots aquells grups d'homes homosexuals, o heterossexuals propers a les dones o la feminitat, que d'alguna manera, quasi que per igualació, són expulsats del cercle de legitimitat masculí. Per tant, les relacions entre ambdós grups s'estableixen, igual que la relació amb les dones, a través de relacions de dominació.
- c) Masculinitats còmplices: estan composades per tots aquells homes que no practiquen els patrons hegemònics en la seva totalitat (correspon a la majoria de homes). No obstant això, es beneficien dels dividends que deixen el sistema patriarcal i la subordinació de les dones. Aquests homes encarnarien formes de masculinitat que mantenen relacions de gènere ambivalents davant les posicions de poder hegemòniques. Així obtindrien beneficis i privilegis pel patriarcat, però tot i així respectarien (en certa manera) les seves parelles, les seves mares i no serien habitualment violents amb les dones, però mantindrien aquesta relació ambivalent de complicitat amb el projecte hegemònic.
- d) L'últim grup és el denominat masculinitats marginades, i inclou les masculinitats allunyades de la norma dominant (home blanc, de classe mitjana, occidental, etc.) i per tant corresponen als grups ètnics socialment exclosos per variables interseccionals (raça, nivell socioeconòmic, nivell educatiu, nacionalitat, etc.)

S'estableix, per tant, un interjoc diferent al pur ordre del gènere, com sí que és el cas de les relacions amb les altres masculinitats (hegemònic-dominació / subordinació i complicitat), i establint, per tant, una relació amb

altres estructures diferents en el cas de les masculinitats marginades, com seria la classe i la raça.

Aquestes masculinitats marginades poden, de vegades, ser autoritzades i validades per les masculinitats hegemòniques si s'acoblen als seus interessos de dominació, encara que tal legitimació es realitzaria gairebé sempre de forma particular o individual, i mai com a col·lectiu, com és el cas d'algunes estrelles de l'esport, la música o l'art.

Aquesta perspectiva d'anàlisi complexa representa el caràcter dinàmic de les relacions de poder dins de les diferents i plurals formes de masculinitats i d'organització social i de gènere. A més, són consideracions teòriques que contempen la complexitat necessària per interpretar les seves categories dins del sistema de gènere i poder, de la historicitat i de les estructures de producció social i econòmica.

La violència com un problema complex

La violència és un dels més esmunyedissos i difícils conceptes de definir i delimitar en les ciències socials. No obstant això, ha estat una temàtica d'àmplia discussió i de gran consideració en els seus diferents tipus i manifestacions, el que es veu reflectit en el cúmul d'articles, assajos i llibres al respecte. No obstant això, les qüestions centrals i controvertides romanen encara irresoltes, sobretot les referents a dos aspectes bàsics: una definició apropiada i un posicionament ètic-moral clar dels estats, governs, institucions i individus davant la violència (Imbusch, 2003).

Resulta molt difícil oferir una definició de violència que sigui prou àmplia per abastar totes les seves manifestacions i que, al mateix temps, no es converteixi en una definició tan inclusiva com per permetre que qualsevol cosa càpiga en ella (Torres, 2001).

Els actes de violència són moltes coses alhora. És, per exemple, d'una banda el subjecte masculí individual exercint poder en una relació i perpetrant una violència contra una dona individual, i al mateix temps és la violència d'una societat jeràrquica, autoritària, sexista, classista, militarista,

racista i impersonal, que es projecta a través d'aquest individu particular contra aquesta dona individual, o contra altres homes o contra si mateix. La violència conté diferents nivells i diferents tipus d'expressió (Kaufman, 1989).

Segons l'Organització Mundial de la Salut (2004), podem entendre per violència "l'ús intencional de força, poder físic, o amenaces, en contra d'un mateix, una altra persona, o en contra d'un grup o comunitat, el resultat desemboca amb alta probabilitat en lesions, mort, seqüeles psicològiques, mal desenvolupament o de privació" [OMS (2004): 2].

Aquesta definició de caràcter ampli denota especialment les violències que podríem denominar com més explícites o visibles. No obstant això, existeixen nombroses formes de violència que no serien tan evidents i que podrien desembocar en resultats similars als referits en la definició anterior.

Sabem que el procés històric de reconeixement i visibilització de les violències ha estat sempre difícil, ja que els poderosos i invisibles mecanismes de normalització i naturalització de la mateixa suposen sempre un gran escull a l'hora de ressaltar les seves característiques i condicions fonamentals, sobretot si aquestes violències contribueixen al manteniment d'algun statu quo. Així, els mecanismes de normalització i naturalització són mecanismes que afecten tota la societat, i per tant no exclouen les disciplines acadèmiques i científiques que s'ocupen d'estudiar aquesta problemàtica, ni els estaments polítics i organitzacionals públics que dissenyen les polítiques per intervenir-hi (Ponce, 2012b; Barker i Greene, 2011; Zizek, 2009).

Per això és important considerar la violència com un fenomen social complex que no és aliè a les condicions d'organització social i de producció cultural d'una societat. És important remarcar en aquest punt que la perspectiva o pressupòsits tàcits des d'on apreciem un problema incidirà importantment en les estratègies i consideracions resolutives que implementem respecte a ells (Ponce, 2012a, 2012b).

La violència habitualment ha estat segmentada en perspectives d'anàlisi que remarquen la seva condició exterior o aliena al mateix sistema social. Ja sigui en els vessants més naturalitzadors, com són les perspectives

evolutives i biologicistes, que intenten estudiar i explicar la violència i els comportaments violents a partir del funcionament de sistemes biològics com el sistema endocrí o dels neurotransmissors presents en els intercanvis sinàptics del sistema nerviós. O de la mateixa manera, apreciacions com ara les que consideren que la violència té una base innata o instintiva, participen d'aquest tipus de perspectives exògenes de la violència (Torres, 2001).

En l'actualitat, tals explicacions de la violència han estat descartades, almenys en el pla formal. A nivell de la UNESCO (Declaració de 1986) es va establir que les explicacions que sostenen que la violència és heretada genèticament o que el comportament violent o les guerres són productes dels instints són errònies a nivell científic, i que de fet són prejudicis excloents; La història està plena d'episodis i exemples sobre com a partir de diferenciacions anatòmiques, de color o raça es segregava, assassinava o explotava determinats col·lectius per altres que pretesament no posseïen aquells "defectes de fàbrica" (Torres, 2001).

Amb tot, s'entén avui per avui que la constitució anatòmica o biològica proporciona capacitats o disposicions, però no determinen el resultat de la violència. Així tot ésser humà té el potencial per dur a terme un comportament violent, però el que serà molt més influent o determinant serà l'herència cultural que tingui la persona darrere seu.

Moltes vegades se situa l'origen de la violència en els seus fonaments biològics, ometent o desconeixent la preponderant condició social en els éssers humans, els quals destaquen per la seva permanent creació i canvi de les seves ordres socials. Val a dir que la història humana ha estat una història que, a partir de la generació de tecnologia com el llenguatge, l'escriptura i en l'actualitat les tecnologies de la informació i comunicació, s'ha estat allunyant progressivament de la seva existència animal, suposant un trencament en les dimensions temporals i espacials.

Un altre vessant habitual per a la consideració de la violència, i que també compleix amb aquesta funció externalitzadora al sistema social, són les apreciacions patologitzants, molt pròpies de certes explicacions

psiquiàtriques i psicològiques, les quals exposen que els qui cometes actes violents són persones que tenen algun tipus de trastorn o psicopatologia mental, i que per tant la raó per perpetrar aquestes accions violentes té a veure amb que el seu criteri de realitat o de gènere es troba distorsionat, és anòmal o s'allunya de la normalitat (Dutton i Bodnarchuk, 2005). Situant a través de la malaltia mental novament la problemàtica fora de nosaltres, s'aconsegueix mantenir l'estatu quo de l'ordre social (Ponce, 2012b).

A diferència dels punts de vista reduccionistes i externalitzadors descrits anteriorment, per definir i comprendre la violència considerarem aquesta com un fenomen social complex. Fenomen social que no és aliè a les condicions d'organització social i de producció cultural d'una societat, ja que aquesta es lliga a un conjunt de pràctiques econòmiques, socials, polítiques, jurídiques i culturals (López, 1993). I és en aquest sentit que la violència inclou una sèrie de violències simbòliques i estructurals que constitueixen i conformen l'ordre social mateix, i sostenen l'anomenada "realitat", que esdevé com a normal i quotidiana. En termes de Žižek (2009), correspondria a una violència de tipus "objectiva", evident però –justament aquesta condició– invisible als ulls. Així doncs, sota aquesta comprensió la violència seria part constitutiva del mateix ordre social i sostindria a aquest a través de les seves formes simbòliques i sistèmico-estructurals (Žižek, 2009).

Observar la violència com una praxi dins d'un sistema patriarcal i d'ordre social, en què tots i totes ens trobem submergits, desarticula les habituals visions de blanc i negre en aquest tema, tan habituals en l'imaginari col·lectiu, que prefereixen situar aquestes violències i els seus perpetradors el més lluny de la seva quotidianitat.

Tanmateix, és del nostre interès referir-nos aquí a com les violències conformen part de la denominada "normalitat". Com passen a ser acceptades com dins d'allò normal, encara que siguin censurables? Per tant serà rellevant considerar el context de la violència masculina als ordres socials prevalents en l'actualitat, doncs en aquests contextos amplis i històrics s'apreciarà com aquestes praxis de violència s'han institucionalitzat i instaurat, de manera moltes vegades contradictòria, com

a recurs acceptable per a la resolució de conflictes. Ja sabem a nivell històric que moltes de les societats "civilitzades" del primer món s'han forjat mitjançant destrucció, repressió i explotació d'altres pobles més febles. El colonialisme i l'esclavitud que succeeixen als inicis de la modernitat assenten precedents que avui dia veiem reflectits en les relacions postcoloniales de la nostra contemporaneïtat.

En l'actualitat, ens trobem en un món globalitzat en ràpida transformació i canvi, on les tecnologies de la informació i comunicació estan generant profundes transformacions en les pràctiques de vida de les persones, en les relacions humanes i en la democratització de la informació. Així també, fruit d'aquests diversos canvis, s'està produint al planeta un increment de la distància i la desigualtat econòmica i social, una major migració de les poblacions humanes cap a les metròpolis, una precarització de les condicions laborals i un creixent risc de desocupació (Olavarría, 2008). Situacions totes que produeixen l'aparició de diferents formes de marginació i exclusió social, que desafien les certeses, privilegis i valors de la modernitat i de les masculinitats ancorades en les posicions de poder patriarcal d'antany (Lipovetsky, 1986; Bauman, 2002, 2005; Seidler, 2006), i que generen frustració i impotència, a més de greus problemes que anul·len i amenacen valors com l'equitat, la justícia social, la convivència i la pau, i faciliten l'emergència de la violència com a praxi "legítima" per resoldre els diferents conflictes socio-subjectius.

Els ressons d'aquestes praxis institucionals normalitzadores o invisibilitzadores de la violència, es troben en diferents aspectes com ara:

- La relació que mantenim amb el nostre entorn natural o medi ambient, davant del qual s'ha mantingut i es manté una actitud d'explotació, conquesta i domini, en pro d'obtenir profits econòmics sense importar les conseqüències que aquesta depredació té en la generació de greus desequilibris ecològics que repercutiran en les formes de vida de les futures generacions.
- Els sistemes i ordres de vida i de treball que creem en les nostres societats. Es construeixen des d'una racionalitat econòmica mesquina amb altres aspectes de la vida, i cega amb la cura i les

relacions dels individus, configurant una forma alienant i perjudicial de tractar l'ésser humà. Fent del temps humà i de les seves relacions una extensió més de les màquines i del seu ritme i processos de producció industrial. Així, es configuren processos d'explotació d'uns, poderosos, sobre altres, més febles.

A això, com resumeix Kaufman (1989),

"les nostres ciutats, les nostres estructures socials, els nostres àmbits laborals, la nostra relació amb la natura i la nostra història són més que un teló de fons de la preponderància de la violència. Són formes de violència; formes institucionalitzades de violència codificades en estructures físiques i relacions socioeconòmiques (...) Les nostres personalitats, sexualitats, necessitats, temors, forteses, debilitats, les nostres identitats pròpies són creades, no simplement adquirides, a través de la nostra realitat viscuda. La violència del nostre ordre social fomenta una psicologia de la violència que al seu torn reforça les estructures socials, polítiques i econòmiques de violència. Les exigències cada vegada majors de la civilització i la constant dependència d'estructures de violència heretades indiquen que el desenvolupament de la civilització ha anat mà a mà amb un augment continu en la violència contra els éssers humans i contra el medi ambient natural". (Kaufman, 1989: 26-28)

Per tant, concloem que la violència en les seves diferents formes és endògena al sistema i no exògena com plantegen algunes proposicions teòriques. El que porta a considerar que les accions transformadores i de canvi que es poden desenvolupar s'han de dur a terme a partir d'una lògica des de dins, considerant les relacions i el propi sistema social, abans de dur a terme una tasca reparadora de curació o de recuperació d'alguna part malalta o anòmala.

La relació de les masculinitats amb la violència

El model patriarcal presenta una sèrie de valors masculins que són transversals a tot el sistema sociocultural, i que per tant totes les persones

que formen part d'aquest són permeables a incorporar aquests valors, sense importar el seu sexe o condició.

La violència està present en les relacions humanes com una praxi per defecte. La violència constitueix una praxi social àmpliament estesa, acceptada i normalitzada com a font de solució dels conflictes, però la seva expressió estaria fonamentalment facilitada pels membres d'un dels gèneres. Tanmateix, dones i homes aprenen aquesta praxi des d'edats primerenques, i la incorporen a la seva vida com un recurs d'acció i reacció, com una estratègia o possibilitat d'acció, que sorgeix en moments de tensió o simplement com a mecanisme habitual de relació. És el que considerem com la violència inherent al sistema social.

Tanmateix, sembla ser que l'educació rebuda per les dones és menys propensa a validar i facilitar l'ús de la violència explícita entre els seus membres. No sent aquest el cas dels homes, els quals tindrien una autorització com a homes a mostrar la seva violència, i per tant a reafirmar-se en ella. D'aquesta manera, existiria una diferència genèrica, en tant l'adquisició (mes facilitada o no) de la violència i la pràctica de la mateixa.

Hi ha força consens en què la masculinitat i la violència es troben importantment correlacionades en els diferents tipus i formes. A més, és sabut que són els homes els qui exerceixen majoritàriament violències de diferents tipus i en diferents àmbits. Només cal mirar quina població és més preponderant en els àmbits penitenciaris, judicials, amb problemes de salut a causa del consum de drogues, etc. Tal com queda reflectit en les enquestes sobre alcohol i drogues a la població general a Espanya 2012 i en l'enquesta sobre salut i consum de drogues en interns i institucions penitenciàries 2011 (Ministeri de Sanitat, Serveis Socials i Igualtat, 2011, 2013), són els homes els que són una important majoria.

Les masculinitats estan relacionades amb la violència en tant que l'establiment i defensa d'un sentit masculí del jo constitueix un factor d'importància fonamental pel qual és lícit utilitzar i practicar la violència si aquesta ajuda a defensar la identitat. Aquesta es pot perpetrar contra les seves parelles, els seus fills i filles, contra altres homes o contra ells

mateixos. És important copsar que moltes de les violències masculines són respostes a les amenaces sobre la sensació de no ser prou masculí o homes. Per tant, la violència conformaria una praxi dels homes per a fer-se homes. Però aquestes apreciacions, com s'articulen amb l'entorn en el qual van sorgir com a identitat, com a praxi, com a subjectivitat?

Per a això, considerar els contextos (socioculturals i històrics), les relacions de poder i les formes de producció de subjectivitat, a l'hora d'interpretar la violència, resulta d'utilitat. Una perspectiva que tingui en consideració els diferents nivells d'anàlisi de la violència (sociocultural, relacional i intersubjectiu) permet interpretar la societat com una gran xarxa de relacions i pràctiques de poder interconnectades i interseccionades, que roman sovint oculta i invisible als i les seves participants. On els conceptes d'identitat i subjectivitat, incloent les nocions de masculinitat, són en efecte produïts a través d'aquestes relacions i pràctiques de poder (Jenkins, 2009).

És llavors, dins d'aquestes xarxes de poder, que com a individus ens posicionem i alhora som posicionats per altres dins de jerarquies de poder, en base a característiques, idees i pràctiques que conformen les diferents formes de masculinitats dominants. Aquestes característiques, idees i pràctiques adquirides serveixen per exigir privilegis, justificar l'ús de la coerció i abdicar de la responsabilitat pel benestar dels altres, articulant una praxi concreta en els diferents àmbits (com la parella o la família, i inclús per a gestionar les negociacions de poder amb altres homes i en el seu establiment i reestabliment de jerarquies entre ells) (Connell, 1995; Jenkins, 2009).

Aquesta praxi constitueix una sèrie de receptes i conclusions sobre les identitats masculines reeixides que, com un imaginari inabastable, mobilitza un desig i esforç per ser d'aquesta manera. Així, actituds com ara ser agressiu, competitiu, inhibir emocionalment, no permetre cap provocació, i una gamma d'experiències de gènere, es converteixen en essència i en un *look* natural sobre com els homes són i com han de ser, convertint-se en veritables manaments resistents al canvi (Katz, 2006).

Davant d'aquestes receptes i conclusions fonamentades en les relacions de poder i en els interessos culturals dominants, cada persona

està implicada en formular o reformular un sentit d'identitat en el flux de les pràctiques de complicitat i resistència amb les relacions de poder en curs (Ponce, 2012a).

D'aquesta manera, les pràctiques de poder que produeixen la masculinitat dominant i que promouen els comportaments abusius posseeixen una història cultural. Un història que és heretada amb unes pràctiques que no són inventades per aquells homes que cometem els abusos, i moltes vegades fins i tot potser ni siguin conscients de les relacions de poder de les quals estan participant. No obstant això, la capacitat en curs per afrontar la complicitat i la resistència de totes les relacions de poder i formes de dominació de la masculinitat permet a aquests homes examinar i desafiar la naturalesa de la seva participació en aquestes pràctiques i per tant de la seva responsabilitat en conformar-se amb aquests interessos culturals dominants (Jenkins, 2009).

Així, davant dels interessos culturals dominants i les injustícies de l'organització patriarcal, la complicitat amb aquests interessos, i les resistències o accions equivocades (que en el reclam del respecte o l'honor d'una banda, o al nom de l'amor, la justícia, la correcció o les limitacions humanes, inclús), condueixen a la violència i a la no responsabilitat, a través de la conformitat amb aquests interessos. No obstant això, també hi ha la possibilitat dins de l'elecció de generar resistències creatives, a través de les accions ètiques, que busquen la cooperació, la cura, la compassió, la integritat, el respecte i l'acceptació de l'altre com un legítim altre (Jenkins, 2009). Per tant, contínuament davant la violència ens trobem en el territori de l'elecció. Què volem fer? Què volem aconseguir?

Tres violències masculines

Tal com s'ha vingut assenyalant en els diferents apartats, la violència masculina inclou múltiples nivells i processos socio-subjectius i identitaris. I per tant també diferents formes d'expressió d'aquestes. El marc interpretatiu fins aquí presentat conforma una apreciació útil per integrar diferents factors amb una mirada de gènere transversal en la interpretació

de la violència. Evidentment existiran molts factors més per explicar la violència humana. El present capítol no és ni pretén ser una explicació acabada d'un tema històric, social i complex. Però aquest text sí pot oferir idees per sortir de les habituals mirades positivistes, estadístiques i naturalistes i incorporar idees provinents de les ciències socials en la interpretació d'un fenomen psicosocial per excel·lència.

A continuació es descriuen breument tres formes de violència masculines que cobren sentit en el marc explicatiu abans formulat. On el context d'aquesta "tríade de violència" (Kaufman, 1989) és la institucionalització de la violència en la direcció de la majoria dels aspectes de la vida social, subjectiva, econòmica i política.

Violència contra les dones

La violència contra les dones es basa principalment en la condició de desigualtat de gènere que configurarà relacions de poder desigual entre homes i dones, i on hi ha una subordinació dels drets de les dones respecte als dels homes.

Els homes, al tenir socialment conferits una sèrie d'avantatges, com són tenir major poder social, econòmic, etc., es consideren a sí mateixos amb dret a tenir una sèrie de privilegis de vida respecte de les dones, considerant a aquestes últimes com a subordinades, és a dir, d'una classe inferior i amb menors drets que ells. Aquesta lògica atorga als homes drets consuetudinaris de naixement que s'incorporaran i faran usdefruit en major o menor mesura en el desenvolupament de la seva identitat masculina (Bonino, 2013).

La majoria dels homes construeixen la seva identitat principalment sobre les bases dels rols i privilegis masculins tradicionals, procedents d'una herència patriarcal que s'ha tornat cada vegada més qüestionable (Geldschläger et al., 2011).

Aquesta violència basada en un sistema social de desigualtat es va reproduint en diferents instàncies i nivells socials, des dels més amplis

inscrits en institucions educatives, religioses, judicials, econòmiques i científiques, fins als més petits inserits en àmbits quotidians o domèstics com la família, i des dels més radicals com la violència física explícita o els abusos sexuals, fins als més subtils com són els micromasclismes del poder (Bonino, 1995), que s'imposen en les relacions entre homes i dones de maneres gairebé invisibles i quotidianes (Ponce, 2012b).

El diferencial de poder s'empra com a mecanisme de control i dominació d'un gènere sobre un altre. Les violències contra les dones seran aquelles que pateixin les dones pel fet de ser dones, i que duguin a terme els homes per fer-se homes. És una violència que s'assenta en la idea de dominació masculina i de masclisme, on l'home entén l'altra (la parella o exparella) com una propietat i amb una naturalesa propera a la d'un objecte abans que d'un subjecte (Geldschläger et al., 2011; Ponce, 2010).

La violència masculina contra les dones és una de les problemàtiques psicosocials més habituals a l'actualitat. Malgrat els innombrables esforços polítics, acadèmics i legislatius que han estat implementats en el món, aquests tant sols denoten una realitat d'avanç relatiu i incipient, degut principalment al fet que aspectes de fons com ara la legitimació de la violència, o les consideracions i valoracions desiguals entre homes i dones a nivell mundial.

Violència contra altres homes

La violència contra altres homes constitueix la forma de violència més explícita i evident en tots els nivells de la societat i és una violència bastant normalitzada. Les baralles, l'exhibició de força que fan els adolescents i adults per reafirmar les seves identitats en àmbits públics –com seria el bar– són part habitual dels caps de setmana en nombrosos llocs. També dins d'aquesta categoria trobaríem els atacs perpetrats contra homosexuals, transsexuals o minories racials, els quals són expressions directes d'aquest tipus de violències (Kimmel, 1997).

La violència masculina contra altres homes és més que la suma de diferents activitats i tipus de conducta. Les relacions entre homes, tal com

ha estat explicitat en l'apartat de masculinitats i poder, també són relacions de poder. La majoria dels homes experimenten la violència en les seves vides des d'etapes primerenques, ja que la violència constitueix una de les praxis que legitimen l'ésser masculí, i posen a prova les formes de masculinitat. En aquest sentit la majoria dels homes han hagut de passar en algun moment de les seves vides per l'experiència de ser colpejats o fastiguejats per un altre (Kaufman, 1989). Aquestes primerenques experiències de violència són causants d'una important quantitat d'ansietat, temors, inseguretats i experiències traumàtiques que tenen com a resultat el voler adquirir aquesta mateixa praxi de la violència com a forma de resposta, de defensa i de validació de la pròpia identitat. A partir d'aquests processos de socialització, que cada home aconsegueix gestionar i processar amb més o menys èxit, queda en ells una marca que es cristal·litza en el temor encobert i continu, ja que tots els altres homes podrien ser potencialment un possible humiliador, un enemic o un competidor (Kaufman, 1989; Kimmel, 1997).

Així s'instauren entre els homes les relacions de competència, i es deixen de banda les relacions de cooperació. A més de generar aquesta situació de desconfiança entre homes, un altre requisit imprescindible per ser un home de veritat és el rebuig a identificar-se amb tot allò femení, i per tant el manteniment de la masculinitat suposarà la repressió o negació de qualsevol sentiment homosexual.

Existeixen sancions formals i informals als homes que fallin en mostrar un adequat comportament de gènere. Per exemple, les burles sexistes i homofòbiques són dirigides als homes i nois que no representen el seu paper masculí d'acord amb les expectatives hegemòniques. Així, les violències contra els homes gais i les persones transgènere són exemples de formes severes de càstig social, per violar les normes de gènere, per "no ser homes de veritat" (Kaufman, 1989; Kimmel, 1997).

A causa de la importància manifesta i explícita del poder físic i les proeses en la construcció social de les masculinitats, els desplegaments de violència i agressió són una opció viable per als homes que senten que cal assegurar o restablir la seva masculinitat, i d'aquesta manera intenten donar seguretat a

una identitat dubtosa i buida, sobretot i paradoxalment, a partir de validacions homosocials dels seus comportaments violents (Kimmel, 1997).

Violència cap a si mateix

Les lògiques de la masculinitat dominant despleguen per als homes una sèrie de dificultats en la pròpia apreciació d'un mateix i de la comprensió dels i les altres. Configuren una experiència de sí que mai correspon realment a l'experiència que com a persona es té, ja que sempre s'està reajustant aquesta vivència a l'experiència que el mandat masculí configura que s'hauria de tenir (Ponce, 2010).

Així veiem que si bé concedeix una sèrie de privilegis a costa dels drets de les i els altres, suposa alhora una càrrega, ja que l'experiència de vida sempre ha de ser vista, contemplada i narrada des dels estrets guions narratius de la masculinitat hegemònica, produint relats lèngüids sobre la variada i rica vida d'experiències i de tonalitats emocionals diverses (Ponce, 2010, 2012a).

Quan pensem en la dificultat que rau en una praxi del sí mateix, veiem que per a molts homes parlem d'una praxi que genera una subjectivitat retallada. Quan aquesta subjectivitat es troba alienada de sí –pels mandats de gènere–, s'observa que aquesta viu i existeix atrapada en una parcel·lació de l'experiència humana. Així, si imaginem que l'experiència humana és una mena de cercle, veuríem que la identitat normativa de gènere possibilita només el viure i experimentar una part o percentatge de l'espectre emocional que ofereix el cercle complet, excloent tota la resta i per tant dificultant una sèrie de processos bàsics en la comprensió d'un mateix i dels altres (Ponce, 2010):

- Els processos d'autoconsciència experiencial i emocional, que són els que possibiliten el poder conèixer i discriminar el que sentim en un determinat moment, reconèixer quina emoció se sent i per tant què és significatiu. Per així deixar de banda les clàssiques respostes masculines a la pregunta “com ets trobes?”, que acostumen a ser monosíl·labs de bé, normal o malament, com si no existissin més tonalitats afectives al món.

- La integració en la pròpia identitat d'aquesta vivència significativa. La narració en aquestes condicions pateix un trencament entre l'experiència i la narració, i per tant no és capaç d'integrar aquest patir en la narració sobre sí mateix. Això implica que l'experiència no es refereix a sí (no aconsegueix identificar-se a sí mateix, ja que el que s'ha viscut i el que s'ha narrat són diferents), i per tant es pateix però s'externalitza, es posa fora de sí la pròpia experiència. Així, no només la resta de persones no són fiables, ja que sempre estem en competència, sinó que a més els altres es tornen culpables del propi malestar, i és a través dels altres que es restitueix aquest desequilibri. Situació que en moltes vegades es tradueix en l'exercici de la violència, ja que la violència no en deixa de ser una mena d'autoregulació a través de l'altre o altra (Ponce, 2010).

Aquesta forma masculina dificulta la producció d'una subjectivitat flexible experiencialment, i configura un vincle o inclinació repetitiva, una parcialitat experiencial, amb la conseqüent reificació d'una identitat normativa. Aquesta identitat es troba en constant qüestionament, ja que sempre està retallada i desnivellada, en continu desequilibri, però és sostinguda d'alguna manera i ja no a través de la narració i el propi reconeixement. Així, l'absència d'integritat és sostinguda a través de la imposició d'un punt de vista, a través de l'exercici del poder i la violència (Ponce, 2010).

Finalment la subjectivitat resultant pel dispositiu de gènere masculí és la d'un mandat, d'un haver de ser, d'un algú que no és ningú. I és aquesta impersonalitat la que caracteritza, constreny i ofega l'experiència masculina, perquè no deixa espai a la particularitat del subjecte, retalla l'experiència en el mateix motlle buit, buit i impotent, lànguid de narració i presa d'un *ethos* (Ponce, 2010).

Tota aquesta forma d'"escriure" la pròpia subjectivitat masculina, doncs, conforma una experiència buida, desafiada i posada a prova una vegada i una altra, i per tant havent de ser demostrada contínuament per fer viable el seu existir. Així, es faciliten les conductes de risc i les pràctiques de risc per a la salut, trobant en aquestes subjectivitats masculines un terreny fèrtil per

a demostrar quelcom que finalment mai serà assolit, i en canvi sí aconseguint moltes vegades danys per a la pròpia salut o fins i tot la mort (Ponce, 2010, 2012b).

Els homes són capaços de dur a terme conductes nocives com ara beure en excés, conduir temerària i imprudentment, realitzar comportaments arriscats que poden resultar en riscos desproporcionats, danys a la salut, experiències d'injúria o mort (Kaufman, 1989), i tot per a poder omplir amb alguna cosa aquestes identitats alienades per un rígid guió de gènere. Així, podem indicar que com més propera estigui aquesta identitat del guió social, més lluny i alienat es trobarà de la seva pròpia experiència, i per tant major rigidesa tindrà per assimilar les experiències personals divergents d'aquests mandats de gènere.

Exemple de propostes per a les polítiques públiques

La inclusió dels homes com a objectiu específic d'intervenció en violència és una tasca absolutament prioritària. Si volem canviar les situacions de violència, és d'importància assenyalar que els canvis no provindran només d'una conscienciació moral sobre les conductes d'abús o opressives, ni tampoc del desenvolupament i implementació d'intervencions psicosocials particulars i parcials, sinó que aquestes s'hauran de desenvolupar de manera integral en una xarxa de suport i col·laboració, ja que com hem vist es tracta d'un problema fonamentalment social i relacional i les seves possibilitats de transformació passen per la praxi de noves formes relacionals i socials.

També és important destacar que les propostes assenyalades més endavant, si bé didàcticament s'han dividit en de prevenció i d'intervenció, en realitat sempre es fan les dues coses a l'uníson, ja que qualsevol forma de prevenció és també una intervenció, i qualsevol intervenció també compleix una funció de prevenció.

Finalment, cal entendre que la implementació de polítiques sobre aquestes temàtiques suposaran comprendre que els efectes d'inclusió i transformació s'han de considerar tenint en compte la llarga condició

històrica del problema, i que per tant, suposarà armar-se de paciència per comprendre que són processos llargs. Parlar de canvis en aquests temes no suposa només convèncer els homes d'actuar d'una altra manera a través de bones raons, sinó que més aviat suposarà dur a terme una praxi de sí mateix diferent, promoguda des de l'exterior però conjuntament amb un canvi des d'allò interior, des de la pròpia subjectivitat. I això, per tant, suposarà dur a terme transformacions a través de les relacions quotidianes, i no només a través dels continguts. (Ponce, 2012a)

Exemplificant accions possibles en la tasca de prevenció i intervenció sobre algunes de les formes de violència abans esmentades

Agafant un tema evident, caldrà implementar accions dirigides a la prevenció de la violència de gènere en la parella, com ara aquelles que afavoreixin l'equitat de gènere, la salut sexual i la salut reproductiva, la paternitat i l'homofòbia, la psico-educació afectiva i relacional. Com per exemple:

- La generació de grups de reflexió i acció al voltant de les masculinitats (grups d'homes, xerrades, participació en la difusió de campanyes, etc.)
- Realització de campanyes contra la violència vers les dones, intervencions amb missatges alternatius de gènere dirigits a nens i homes joves, incloure xerrades i formacions en els espais de treball dels homes, promoure els serveis d'atenció a la violència contra la dona en contextos empresarials amb gran quantitat de treballadors com són fàbriques, grans superfícies comercials, etc.
- Millora de les relacions afectives: Articulació de grups per reflexionar críticament sobre els models relacionals "tradicionals" de parella basats en "l'amor romàntic", i la sexualitat prototípica masculina basada en el rendiment i escindida de l'afectivitat. La comprensió de l'afectivitat des de models aliens a les condicions històriques i contextuals actuals (amor transhistòric i essencialista (propri de la modernitat) versus amor *líquid* (Bauman, 2005).

- L'articulació de xarxes i iniciatives al voltant de les masculinitats buscant la possibilitat de portar-les a major escala i de major impacte, influint en les polítiques públiques (potenciar la visibilitat d'associacions i entitats que estan treballant pel tema).

Acompanyant la prevenció, evidentment, caldrà implementar accions d'intervenció, o relacionades amb això, com podrien ser:

- Processos d'investigació sobre les intervencions amb homes que exerceixen violència contra la parella, formular intervencions psicosocials basades en l'evidència i des de perspectives de gènere.
- L'avanç cap a programes i polítiques nacionals al voltant de la violència dels homes: Generar un major nombre de centres d'atenció a homes que exerceixen violència, formació de professionals en diferents àrees com salut, drogues, serveis socials, etc., en l'abordatge i intervenció especialitzada amb homes que exerceixen violència contra la parella, aplicació de mesures de seguretat, avaluació del risc, estàndards d'intervenció, etc.)

Bibliografía

- BARKER, G.; GREENE, M.: “¿Qué tienen que ver los hombres con esto? Reflexiones sobre la inclusión de los hombres y las masculinidades en las políticas públicas para promover la equidad de género”, a AGUAYO, F.; SADLER, M. (eds.): *Masculinidades y políticas públicas. Involucrando hombres en la Equidad de Género*, Santiago de Chile, Editorial Universidad de Chile / Cultura-Salud / EME, 2011.
- BAUMAN, Z.: *Modernidad líquida*, México, Fondo de Cultura Económica, 2002.
- BAUMAN, Z.: *Amor líquido. Acerca de la fragilidad de los vínculos humanos*, Madrid, Fondo de Cultura Económica, 2005.
- BONINO, L.: “Develando los micromachismos en la vida conyugal”, a CORSI, J.: *Violencia masculina en la pareja. Una aproximación al diagnóstico y a los modelos de intervención*, Buenos Aires, Editorial Paidós, 1995.
- BONINO, L.: *Hombres, patriarcado, masculinidad y violencia de género*, Seminario Posgrado de Expert@ en Género de la Universidad Pública de Navarra, febrero 2013.
- CARABÍ, A.; ARMENGOL, J. M.: *La masculinidad a debate*, Barcelona, Icaria, 2008.
- CONNELL, R.: *Masculinities*, Berkley, University of California Press, 1995.
- CONNELL, R.: “La organización social de la masculinidad”, a VALDÉS, T.; OLAVARRÍA, J.: *Masculinidad/ES Poder y Crisis*, Santiago de Chile: Ediciones de las mujeres, Isis-Flacso, 1997, pp. 31-48.
- DECLARACIÓN Y PLATAFORMA DE ACCIÓN DE BEIJING, cuarta Conferencia Mundial sobre la Mujer, Beijing del 4 al 15 de septiembre de 1995, extret de <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/BDPfA%20S.pdf>
- DUTTON, D.; BODNARCHUK, M.: “Through a Psychological lens: Personality Disorder and Spouse Assault”, a LOSEKE, D.R.; GELLES, R.J.; CAVANAUGH, M.M. (eds.): *Current Controversies on family violence*, United States of America, Sage Publications Inc., 2005, pp. 5-18.
- ECOSOC-UNESCO Informe Consejo Económico y Social, julio de 1997.
- FASCIOLI, A.: “Ética del cuidado y ética de la justicia en la teoría moral de Carol Gilligan”, *Revista ACTIO* n. 12, diciembre 2010, pp. 41-57, extret de <http://www.actio.fhuce.edu.uy/Textos/12/Fascioli12.pdf>
- GELDSCHLÄGER, H.; GINÉS, O.; PONCE, A.: “Grupo psicoterapéutico con hombres que ejercen violencia de género en el ámbito de la pareja”, a ROCA, N.; MASIP, J. (eds.): *Intervención grupal y violencia sexista. Prevención atención y evaluación*, Barcelona, Herder, 2011, pp. 344-368.
- GILLIGAN, C.: *La moral y la teoría. Psicología del desarrollo femenino*, México, Fondo de Cultura Económica, 1985.

- IMBUSCH, P.: "The Concept of Violence", a HEITMEYER, W.; HAGAN, J. (comps.): *International Handbook of Violence Research*, volumen 1, 2003, pp. 13-38.
- IZQUIERDO, M.J.: "Las dos caras de la desigualdad entre mujeres y hombres: explotación económica y libidinal", *Quaderns de Psicologia*, 12 (2), 2010, pp. 117-129, extret de <http://www.quadernsdepsicologia.cat/article/view/759>
- JENKINS, A.: *Invitation to Responsibility. The therapeutic engagement of men who are violent and abusive*, Australia, Dulwich Centre Publications, 1990.
- JENKINS, A.: *Becoming Ethical. A parallel, political journey with men who have abused*, United Kingdom, Russell House Publishing, 2009.
- KATZ, J.: *The Macho Paradox. Why some men hurt women and how all men can help*, Illinois, Sourcebooks Inc., 2006.
- KAUFMAN, M.: *Hombres: Poder, placer y cambios*, Santo Domingo, CIPAF, 1989, pp. 19-64.
- KIMMEL, M.: "Homofobia, temor, vergüenza y silencio en la identidad masculina", a VALDÉS, T.; OLAVARRÍA, J.: *Masculinidad/ES Poder y Crisis* Santiago de Chile, Ediciones de las mujeres, Isis-Flacso, 1997, pp. 49-62.
- LÓPEZ, F.: "La violencia, una gramática social perversa", a BARROS, L.: *Los sentidos de la violencia*, Centro de Estudios en Seguridad Ciudadana (CESC), Universidad de Chile, 2003.
- LIPOVETSKY, G.: *La era del vacío*, Barcelona, Anagrama, 1986.
- MINELLO, N.: "Masculinidad/es Un concepto en construcción", Nueva Antropología, México. *Revista de Ciencias Sociales*, n. 61, 2002.
- MINISTERIO DE SANIDAD, SERVICIOS SOCIALES E IGUALDAD: *Encuesta sobre salud y consumo de drogas en internados e instituciones penitenciarias*. ESDIP-DGPNSD, 2011, extret de www.pnsd.msc.es/categoria2/observa/pdf/ESDIP_2011.pdf
- MINISTERIO DE SANIDAD, SERVICIOS SOCIALES E IGUALDAD: *Encuesta sobre alcohol y drogas en la población general en España edades 2011-2012*, Delegación del gobierno para el plan nacional sobre drogas, Madrid, 22 de enero de 2013, extret de www.pnsd.msc.es/categoria2/observa/pdf/EDADES_2011.pdf
- OLAVARRÍA, J.: "Globalización, género y masculinidades. Las corporaciones transnacionales y la producción de productores", Santiago de Chile, *Revista Nueva Sociedad* n. 218, noviembre-diciembre de 2008, pp. 72-86.
- PONCE ANTEZANA, Á.: "Subjetividad, masculinidad y violencia. Apuntes para una intervención Constructiva", a LIÉVANO, M.: *Bifurcaciones de la subjetividad: Dispositivos e intervención social*. Monterrey, México, Ed. Universidad Autónoma de Nuevo León (UANL), 2010, pp. 221-238.

- PONCE ANTEZANA, Á.: "Una propuesta constructiva-narrativa y con perspectiva de género (CNPNG): Un modelo para intervenir con hombres que ejercen violencia contra la pareja", a MENJÍVAR, M.: *¿Hacia masculinidades tránsfugas? Políticas públicas y experiencias de trabajo sobre masculinidad en Iberoamérica*, 2012, pp. 79-95.
- PONCE ANTEZANA, Á.: *Seguir la Trama. Género, Subjetividad y Violencia. Teoría y praxis para un modelo Constructivo - Narrativo de intervención psicosocial con hombres que maltratan*, Tesis Doctoral del Doctorado en Psicología Social de la Universitat Autònoma de Barcelona, septiembre de 2012, disponible a: <http://www.tdx.cat/handle/10803/96277>
- PUJAL LLOMBART, M.: *Vulnerabilidad, Sujeción e identidad de género. Espacios para la resistencia feminista*. Sinergias invisibles. III Jornada sobre violencia de género y VIH, Madrid 28 de noviembre de 2006, pp. 1-18.
- PUJAL LLOMBART, M.; AMIGOT LEACHE, P.: "El binarismo de género como dispositivo de poder social, corporal y subjetivo", *Quaderns de Psicologia*, 2010, 12 (2), pp. 131-148, extret de <http://www.quadernsdepsicologia.cat/article/view/770>
- RAMÍRES, J.; URIBE, G.: *Masculinidades: El juego de género de los hombres en el que participan las mujeres*, México D.F., Plaza y Valdés, 2009.
- SEIDLER, V.: *Masculinidades. Culturas globales y vidas íntimas*, España. Editorial Montesinos, 2006.
- TJEDER, D.: "Las misoginias implícitas y la producción de posiciones legítimas: la teorización del dominio masculino", a RAMÍRES, J.C.; URIBE, G.: *Masculinidades: El juego de género de los hombres en el que participan las mujeres*
- WHO: *The economic dimensions of interpersonal violence*, Department of Injuries and Violence Prevention, World Health Organization, Genève, 2004, extret de <http://whqlibdoc.who.int/publications/2004/9241591609.pdf>

**ELS HOMES I LA IGUALTAT DE GÈNERE:
CANVIS EN EL TREBALL, LA FAMÍLIA I LA CURA**

Paco Abril

Introducció

En bona mesura, segueix sent freqüent que els homes visquin centrats en el treball remunerat i les dones a la llar i en les cures dels fills i filles. Els rols de gènere tradicionals i hegemònics segueixen influint en l'establiment de les relacions entre homes i dones, especialment a l'interior de les llars de parelles heterosexuales i en el que afecta l'esfera laboral (Puchert et al., 2005). No obstant això, i més enllà dels canvis produïts en les dones i per les dones a partir d'una mirada feminista a aquestes qüestions, també és cert que en alguns països europeus s'estan produint canvis entre els homes en aquestes àrees: els seus desitjos privats, responsabilitats i actituds respecte de la família i de la llar estan experimentant canvis, però els condicionaments de la vida laboral no els permeten dur-los a terme. El paper del marit com el principal proveïdor es troba en declivi a Europa (en termes culturals) i està sent gradualment reemplaçat per l'assumpció d'ideals de paternitat activa i igualtat en el repartiment de les responsabilitats en la cura (Holter, 2003; Puchert et al., 2005; Abril i Romero, 2005). Comencen a sorgir, per tant, nous ideals de paternitat. En les dues últimes dècades la participació dels homes en la cura dels fills i filles, especialment en les generacions joves, és cada vegada més gran.

El nou rol social de la dona, l'expansió de les oportunitats educatives i el debilitament de la situació dels homes en el mercat de treball, agreujada per la crisi financera i econòmica que arrenca el 2007, han impactat fortament en les identitats i en els rols masculins, promovent un debilitament del paper tradicional que ha estat canviant en els darrers anys. Molts homes joves no poden o no estan disposats a exercir com a sustentadors únics principals, i nous ideals sobre la paternitat i les relacions de gènere estan emergint, tot i la forta cultura masculina que preval en el mercat de treball (Abril et al., 2012).

Aquest capítol explora, a partir d'estudis i dades actuals, la situació dels homes i les famílies heterosexuales i els canvis que s'estan produint en l'àmbit familiar i en el mercat de treball.

Canvis en el model familiar

El tipus de família majoritària durant gran part del segle XX a Catalunya és la caracteritzada pel model en el qual l'home treballava fora de casa i la dona s'ocupava de la llar i els fills/es. No obstant això, com ha passat en la majoria de països europeus, aquest model s'ha anat debilitant.

Tot i que el treball de la dona ha estat històricament invisibilitzat i per tant s'ha de matitzar la idea que la seva incorporació al mercat de treball es produeix principalment a partir des anys seixanta del segle XX, però tenint en compte aquest fet, el que les dades assenyalen sobre la taxa d'activitat femenina indiquen que aquesta comença a créixer (o a registrar-se estadísticament) des de mitjans dels anys setanta del segle passat. Al 1977 representava el 28,9% mentre que per als homes era del 79,6%; al 2013 la taxa d'activitat de les dones ja és del 56% i en els homes el 67,9% (INE, 1977; 2013).

Resultat d'això ha estat el progressiu descens del percentatge de dones dedicades a temps complet a les tasques de la llar, el 42,03% el 1988, el 32,11% el 1998 i el 23,03% el 2008 (EPA, INE).

Per tant, com ha passat en altres països europeus, a Espanya les parelles de doble ingrés (els dos membres de la parella tenen un treball remunerat) augmenten considerablement des de la dècada de 1990; passen del 31% el 1992 al 43% en tan sols vuit anys (Franco i Winqvist, 2002). Així, el conjunt de la societat ha assumit la participació femenina en el mercat laboral, la qual cosa ha convertit les parelles de doble ingrés en la forma de convivència més valorada.

Les enquestes de valors assenyalen la preferència entre homes i dones per una família de rols simètrics. Per als homes el model ideal en un 66% dels casos és una família en què tant l'home com la dona treballen fora de casa i es reparteixen les tasques de la llar i la cura dels nens/es, incrementant aquest percentatge en el grup d'edat de 18 a 24 anys (83%) i en el de 25 a 34 (79,5%) (CIS, 2004).

Per tant, hi ha hagut un canvi en el model familiar on la figura de l'home com a principal proveïdor (*breadwinner*) ha anat decaient; en termes culturals està en decadència, és menys valorat socialment.

No obstant això, com veurem en diferents apartats d'aquest capítol, persisteix una marcada divisió sexual del treball entre homes i dones. Hi ha desigualtat i segregació de gènere en el mercat laboral i la participació dels homes en l'esfera reproductiva, les tasques domèstiques i la cura dels fills/es no és igualitària respecte a la implicació que tenen les dones. Per tant, encara estem lluny de la igualtat entre homes i dones en la nostra societat.

Destaquem, però, la tendència d'un increment de la participació dels homes en els rols de cura, especialment dels fills/es. Cada cop més homes, especialment homes joves i amb un nivell educatiu alt, desitgen participar més activament en l'esfera reproductiva; volen exercir de pares responsables. Els canvis en el model familiar, en els valors, una propensió major cap a la igualtat entre homes i dones, a nivell general, expliquen, entre d'altres, aquesta tendència cap a rols de cura entre els homes. Podem dir, per tant, que els homes també cuiden o cada cop s'impliquen més en els rols de cura. El repte és el foment d'aquestes actituds per aconseguir societats més igualitàries, com per exemple les del nord d'Europa, mitjançant polítiques públiques que tinguin en compte les masculinitats amb perspectiva de gènere. I el repte és també passar de la cura dels fills i les filles a la cura de l'estructura familiar i de la llar.

La implicació dels homes en les tasques de la llar

A Espanya, el repartiment del temps en l'esfera reproductiva, entre homes i dones, és desigual (Meil, 1997; Mari-Klose et al., 2008; Torns et al., 2008; González i Jurado-Guerrero, 2009). L'augment de l'activitat del treball remunerat de les dones no ha estat acompanyat d'un increment significatiu, o en la mateixa mesura, de la participació dels homes en l'esfera domèstica. Aquesta desigualtat comporta una acumulació de responsabilitats per a les dones, la majoria de les quals es troben en una situació de doble presència (Moreno, 2010).

Les dones dediquen diàriament dues hores i quinze minuts més a les tasques domèstiques que els homes. Tot i això, en els darrers set anys els

homes han reduït la diferència amb les dones en temps de dedicació diari a les tasques de la llar en 41 minuts. Respecte al 2003, les dones dediquen mitja hora menys a les tasques domèstiques i els homes empren 20 minuts més de mitjana diaris (INE, ETT 2009-2010)

Hi ha una demanda social per equilibrar aquest temps entre homes i dones. Les baixes taxes de fecunditat, juntament amb la baixa productivitat de les empreses i el "malestar" que pateixen els treballadors i treballadores per conciliar la vida laboral, familiar i personal, són els efectes d'aquest desequilibri en el "pacte" entre homes i dones. Les dones, amb la doble presència, són les més afectades per aquests desajustaments. No obstant això, cada vegada hi ha més homes que volen reajustar els seus temps, renegociar els seus rols i, sobretot, fer de pares presents en la cura dels seus fills i filles (Romero i Abril, 2011). Per als homes el canvi significa una major participació en l'esfera reproductiva i també en la cura personal, emocional i de la salut. Per tant, cada vegada són més presents els models alternatius de masculinitat que emergeixen a través dels pactes personals en les relacions de gènere, de la presa de consciència dels homes, i de les transformacions legislatives, tecnològiques i organitzatives.

Tot i la tendència a l'increment de la participació dels homes en l'esfera reproductiva, aquesta es produeix en les tasques menys rutinàries, com reparacions de la llar, gestions i compres. Els homes acostumen a realitzar tasques perifèriques; menys rutinàries, activitats a l'exterior o que comporten un major grau de satisfacció o fins i tot realització personal. (Ajenjo, García, 2011).

Al llarg d'aquests anys, s'han produït alguns canvis en la participació dels homes en l'esfera domèstica. Els homes, de manera lenta però progressiva, han començat a realitzar algunes tasques que tradicionalment han realitzat les dones, com les activitats culinàries, el manteniment de la llar i les compres i serveis. En aquest sentit, Moreno (2010) assenyala que les tasques amb un alt contingut simbòlic vinculat a les relacions de submissió, com ara escombrar, planxar o fregar, són una responsabilitat, bàsicament, femenina. Contràriament, les tasques que inclouen una dimensió social i creativa, com ara cuinar o anar a comprar, són les que acumulen més participació masculina.

Alhora, les tasques a les que més es resisteixen els homes són les referides a la cura de la roba, concretament a posar rentadores, estendre, assecar, planxar, confeccionar i cosir. Tan sols un 3,1% dels homes diuen fer aquest tipus de tasques, mentre que el 37,1% de les dones les fan (INE, EET, 2002-2003).

Segons un estudi realitzat per Domínguez (2012), amb dades de l'EET 2002-2003, els homes que més participen en les tasques domèstiques són aquells que viuen en una parella no casada, tenen un nivell educatiu elevat, treballen menys hores –a temps parcial o no treballen–, i la seva parella també té un alt nivell educatiu. De totes aquestes variables, les que tenen més incidència en la participació dels homes en les tasques domèstiques són treballar a temps parcial, que augmenta la participació dels homes en un 11% i el nivell educatiu universitari, que l'augmenta en un 6,24%. Alhora, la participació dels homes augmenta els caps de setmana, però en un percentatge que no arriba al 6%. En canvi, si la dona treballa menys hores els homes redueixen la seva participació, i el mateix passa si ell guanya el mateix o més que ella.

Les parelles més igualitàries en el repartiment de les tasques domèstiques són les parelles joves (menors de 35 anys), cohabitants, sense fills i on la dona disposa d'ingressos superiors a 1.500 euros. En aquestes parelles hi ha poques diferències entre el temps que inverteixen, homes i dones, en el treball remunerat i el no remunerat (Ajenjo i García; 2011).

Per tant hi ha dos factors que expliquen una major o menor dedicació a les tasques domèstiques. Un d'aquests factors seria la situació laboral, a major dedicació al treball remunerat menor implicació en el treball domèstic. Les evidències mostren que els que treballen menys hores fora de casa realitzen més tasques. Així, els homes que treballen com a assalariats al sector públic, que realitzen una jornada contínua i que no treballen moltes hores participen relativament més en el treball domèstic (González i Jurado-Guerrero, 2009). Alhora, els homes amb un nivell d'ingressos més alt estan menys predisposats a compartir equitativament les tasques domèstiques, especialment si les seves dones treballen a temps parcial, tenen la jornada reduïda o tenen ingressos més baixos (Scambor et al., 2012).

El segon factor s'associa a l'educació i el seu impacte en la divisió de tasques domèstiques. Les dones amb nivells educatius més alts fan un percentatge menor de tasques de la llar. En els homes, a major nivell educatiu, més proporció en les tasques que realitzen (Ajenjo i García; 2011; Abril et al., 2009; González i Jurado-Guerrero, 2009; Balcells Ventura, 2009).

Als factors explicatius esmentats de la major contribució dels homes en les tasques domèstiques s'ha d'afegir la socialització dels homes. És a dir, el conjunt de normes i creences que juguen un paper important en la visió igualitària de les relacions de gènere i que s'ha anat conformant al llarg de la vida; per exemple els rols equitatius en la família d'origen, experiències d'autonomia personal, etc. També la flexibilitat o capacitat d'adaptació adquirida a partir de trajectories laborals que afavoreixen habilitats de major implicació en tasques domèstiques o de cura; per exemple treballar en bars, restaurants, hotels o en treballs feminitzats en els sectors educatiu o de la salut. En aquest sentit, els homes joves estan més propers a compartir una visió de gènere més equitativa i per tant s'ha d'esperar d'ells una major contribució en les tasques domèstiques (Abril et al., 2012, Scambor et al., 2012).

No obstant això, tot i l'increment de la participació dels homes en les tasques domèstiques, com dèiem, aquesta està lluny d'arribar a ser igualitària. S'ha de tenir en compte que els països del sud d'Europa, amb relació als del nord i el centre, són on els homes contribueixen menys a les tasques domèstiques (Scambor et al., 2012). A part d'aspectes culturals i/o el tradicional "*machismo*", un aspecte a tenir en compte és que els països amb més participació dels homes en les tasques domèstiques són també on més s'ha avançat en la implementació de polítiques de gènere, i alhora són aquells en que més s'ha inclòs els homes en aquestes polítiques, com per exemple amb el permís de paternitat intransferible per als homes. D'això parlarem en el següent apartat.

Els homes davant la paternitat: la cura dels fills/es

Per ser justos s'ha de dir que els homes comencen a participar en la cura dels altres cada cop més però en la seva part més agradable i gratificant, com és la cura dels nens i nenes. La cura de les persones grans i malaltes dependents està encara majoritàriament en mans de les dones. En el 83% dels casos sol ser la dona la cuidadora principal. Pocs han estat els canvis des de principis dels noranta fins avui (Tobío et al., 2010). Per tant la cura d'aquests tipus de persones o s'ha externalitzat, al sector públic o privat, o continua estant feminitzada. Creiem que cal més recerca empírica sobre la cura de les persones grans i malaltes, amb relació a la implicació dels homes. Això ens permetrà tenir una visió més qualitativa que permeti fer propostes de polítiques públiques per tal d'equilibrar la participació dels homes en aquest tipus de cura.

En aquest sentit, hi ha alguna iniciativa interessant com les propostes de Cebrián i Quero (2012) sobre els homes grans. Aquestes autores plantegen com l'envelliment dels homes i la jubilació pot ser una oportunitat pel canvi dels homes i un acostament a la cura també de les persones grans i malaltes i a la cura d'un mateix. Això també va ser assenyalat per Abril et al. (2009) quan parlaven de la "feminització" dels homes jubilats, els canvis en el seu ús dels temps i, en general, una major predisposició a la cura.

En aquest capítol, però, ens centrarem en la paternitat i els canvis que s'han produït en els homes en la cura dels fills i filles. Com dèiem, en aquest tipus de cura és on més es pot apreciar la participació dels homes en l'esfera reproductiva.

En les dues últimes dècades la participació dels homes en la cura dels fills/es, especialment en les generacions joves, és cada vegada més gran. Com assenyalen Alberdi i Escario (2007), tot i que encara és una tendència minoritària, estan començant a aparèixer homes que prenen la paternitat com les dones la maternitat, una responsabilitat personal alhora que proporciona una satisfacció íntima. Hi ha homes convençuts d'aquesta nova forma de paternitat, i altres que ho fan per responsabilitat, perquè els sembla injust no compartir les tasques amb les dones, que han estudiat el mateix i també treballen fora de la llar.

Amb relació al trànsit d'alguns homes cap a pràctiques igualitàries en la família, Marsiglio i Pleck (2005) assenyalen la falta d'investigacions que analitzen com alguns homes es mouen dels patrons tradicionals i s'impliquen més en la cura. Incideixen en la necessitat de vincular aquests trànsits amb els canvis en les estructures socials i culturals, així com en factors psicològics i la seva influència. Així, la implicació dels pares s'ha d'analitzar com una construcció social que implica com l'ordre de gènere dona suport i alhora obstaculitza la implicació dels pares amb els seus fills. La paternitat pot ser llavors estudiada en connexió amb la masculinitat hegemònica, així com amb altres formes alternatives de masculinitats que donen sentit a la vida dels homes en diverses situacions (Connell, 1995).

Altres autors assenyalen que la transició dels homes a la paternitat, i la implicació activa amb els seus fills, pot ajudar a molts d'ells a desenvolupar personalitats cuidadores. Existeix un reclam social interioritzat per molts homes, de més participació en la criança dels seus fills, per bé de les dones, dels fills/es i d'ells mateixos (Bonino, 2003). Això no està exempt de contradiccions, ja que la implicació activa i positiva dels pares pot provocar en els homes experiències de conflicte, estrès i baixa autoestima (Pleck, 1997).

Aquests canvis en els homes s'han de contextualitzar dins de la transició global del sistema econòmic i social que ha promogut una major participació de les dones en el mercat de treball. El treball remunerat d'aquestes s'ha incrementat gradualment en les últimes dècades, mentre que el treball remunerat dels homes s'ha estabilitzat o fins i tot es troba en declivi. Les dones han anat adquirint cada vegada més importància com a "proveïdores familiars", la qual cosa ha posat en dubte el "dret" dels homes a una menor implicació en la cura dels fills/es i en les tasques reproductives (Adams; Coltrane, 2005) i de cura de la llar.

Del 2003 al 2010, a Espanya la dedicació mitjana diària dels homes a la cura dels fills/es ha augmentat en 19 minuts; 11 minuts en el cas de les dones. La diferència entre homes i dones en la cura de mitjana diària dels fills/es és d'1 hora i 16 minuts a favor de les dones (1 hora 46 minuts els homes i 2 hores i 22 minuts les dones), (INE, EET, 2002-2003; 2009-2010).

Tot i aquesta tendència a cada cop més implicació, no s'ha d'oblidar que la participació dels homes en la cura dels fills/es encara està lluny de la que realitzen les dones, tant a nivell quantitatiu com a nivell qualitatiu. En aquest sentit, Gutiérrez-Domènech (2007), en el seu estudi sobre el temps de cura amb els fills/es i l'activitat laboral dels pares, basat en les dades de l'EET de 2002-2003, analitza les dades diferenciant el temps de cura bàsic (per exemple, donar de menjar) i el temps de cura de qualitat (per exemple, llegir un conte). Els resultats indiquen que una mare ocupada destina tres vegades més al temps de cura bàsic que un pare ocupat. Les diferències quant a la cura de qualitat són insignificants. Per tant, la implicació dels homes en la cura dels fills/es és menor que la de les dones (en parelles de doble ingrés). Però, a més, la implicació dels homes en la cura està més centrada en tipus de tasques més gratificants o relacionades amb l'esfera pública, com passejades, banys, jocs, lectura de contes, etc.

En aquest cas, també el nivell educatiu incideix en la participació dels homes en la cura dels fills/es. Un pare ocupat, amb estudis universitaris, dedica 20 minuts més al dia que un pare ocupat amb estudis elementals. Alhora, el nivell educatiu de la parella també incideix en la participació dels homes. A més nivell educatiu de les dones més temps dediquen els pares a la cura dels fills (Gutiérrez-Domènech, 2007). Un altre aspecte destacat per aquesta autora és que les persones que acaben la seva jornada laboral després de les sis de la tarda (bastant habitual a Espanya), a igual nombre d'hores treballades tendeixen a passar menys temps amb els seus fills i filles. Així, la racionalització dels horaris laborals i la seva adequació als horaris escolars pot contribuir a la major implicació dels homes en la cura dels fills/es.

Tot i així, el temps que dediquen els homes a la cura dels fills i filles depèn més de factors com les hores pròpies de treball remunerat i la contribució relativa als ingressos globals de la parella, i no tant de les hores de treball de la dona o nivell educatiu d'aquesta (Garcia-Crespo; Pagán-Rodríguez, 2005).

Per altra banda, el sistema públic de permisos parentals encara s'assenta a Espanya en una visió tradicional de gènere. S'assumeix que

són les dones les que atenen, principalment, els fills/es, especialment els primers mesos de vida. La majoria de les dones que són mares gaudeixen de 16 setmanes de permís, les 6 primeres són obligatòries per les dones i les altres 10 poden ser utilitzades tant pels homes com per les dones. A la pràctica, la gran majoria de dones fa ús d'aquestes 10 setmanes. El 2010 només l'1,8% dels homes van compartir amb les mares les 10 setmanes de permís de maternitat (INE, 2010). Homes i dones entenen que són les dones que han sigut mares les que necessiten d'aquestes, almenys, 16 setmanes per recuperar-se i pels plans de lactància, que a Espanya com a mínim s'allarguen fins a les 16 setmanes.

Així, el tema de la major implicació dels homes en la cura dels fills/es no passa per la transferibilitat de les 10 setmanes del permís de maternitat, sinó per oferir als homes un permís propi i intransferible, com estan fent molts països europeus, especialment del nord. Actualment, els homes espanyols gaudeixen, des del 2007, de 15 dies de permís de paternitat. Aquest permís és agafat per més del 80% dels pares, fet que indica l'èxit de la mesura. Però per la majoria d'homes joves el permís de paternitat de 15 dies és insuficient, ja que com a mínim voldrien un mes. Hi ha una demanda de molts homes per l'ampliació del permís de paternitat, fet que indica una voluntat de tenir cada cop més una paternitat responsable i activa (Abril et al., 2012).

Aquesta demanda d'un permís de paternitat propi i intransferible és una de les reivindicacions principals de la majoria d'associacions i grups d'homes per la igualtat. A tal efecte es va constituir la Plataforma de Permisos Iguals i Intransferibles de Naixement i Adopció (PPIINA) que té com a única reivindicació un permís de paternitat igual i intransferible com el de maternitat. L'evolució cap a un permís de paternitat de més durada en alguns països europeus, especialment del nord, està demostrant els beneficis d'aquesta mesura en la igualtat de gènere a través d'una major implicació dels homes en la cura dels fills/es, un canvi de valors i de rols tradicionals. En canvi, el model de permís tripartit d'Islàndia sembla que és la tendència a Europa (Scambor et al., 2012). Segons aquest model, els homes gaudeixen d'un terç del temps del permís parental, les dones d'un

altre terç i l'altre terç restant pot ser distribuït com la parella ho consideri més apropiat.

Altres dificultats que tenen els homes per exercir una paternitat responsable i activa es troben en el mercat de treball, quan plantegen reduccions de jornada o flexibilitat pel fet de ser pares. Alguns homes voldrien conciliar la seva vida laboral amb la familiar, però consideren bastant complicat negociar aquestes condicions i fins i tot, en ocasions, impossible portar-les a efecte sense patir contrapartides o ser estigmatitzat. Això s'ha agreujat encara més a rel de la crisi econòmica (Abril et al., 2012).

En aquest apartat s'ha mostrat que hi ha una tendència a una major implicació dels homes en la paternitat de fills/es. Aquesta tendència ens fa ser optimistes, en el sentit que cada cop més homes joves reivindiquen o volen una paternitat responsable i activa. Tot i això s'ha de ser realista i les mateixes dades també assenyalen que persisteixen les diferències entre homes i dones. Les dones, inclús les que tenen un treball remunerat, s'impliquen més que les seves parelles en la cura. Això té a veure moltes vegades amb la naturalitat de la maternitat; s'assumeix que les dones són les responsables de la criança i les millor "preparades" per la cura. Aquesta idea encara està molt arrelada entre homes i dones. Hi ha parelles que són igualitàries en les seves pràctiques que quan tenen el primer fill/a tornen a patrons tradicionals on la dona assumeix la major part de la cura.

Ahora, els homes que s'han anat incorporant a les pràctiques de cura ho fan en aquelles activitats més agraiades, més públiques o com dèiem en el temps de qualitat i en menor mesura en les pràctiques més rutinàries o temps bàsic. És a dir, s'incorporen a la cura en la seva part més agradable.

Tot i això, com dèiem, s'observen canvis i tendències que indiquen una voluntat cada cop més gran per part de molts homes de viure una paternitat més responsable i activa. Aquests desitjos necessiten de reformes legislatives que fomentin aquestes masculinitats cuidadores; per exemple a través d'un permís de paternitat d'igual durada que el de les dones i intransferible. També és necessari flexibilitzar el mercat de treball

per afavorir que més homes puguin conciliar la seva vida laboral amb la família i la cura; d'això parlarem a continuació.

Els homes en el mercat de treball

El treball segueix sent un eix central en la vida de molts homes, al voltant del treball s'estructuren la resta de temps (familiar, personal i d'oci). La identitat masculina s'ha construït, tradicionalment, entorn de la vida professional. La figura del proveïdor (*breadwinner*), que encara té un pes important en moltes societats, és la d'aquell home encarregat del manteniment familiar a través de la seva activitat laboral. En els darrers anys, però, s'observen transformacions importants amb relació al concepte de treball que estan afectant la visió, prioritats i identitats de molts homes.

El procés de globalització, les noves tecnologies, la flexibilitat del procés productiu i la incorporació massiva de les dones al treball remunerat han estat assenyalats com els factors claus i determinants de la profunda transformació que pateix el treball i les organitzacions relacionades amb ell.

Aquests aspectes estan afectant des de fa uns anys la relació que tenen els homes amb la feina i a la seva identitat masculina, que ha estat sempre molt lligada al món laboral. L'actual context de crisi econòmica està accelerant un seguit de canvis que s'estan produint en el treball. Les tendències indiquen que els homes cada vegada estan més afectats per les condicions laborals que sempre han tingut les dones: itineraris laborals discontinus, inseguretat laboral, precarietat, etc.

Encara, però, persisteixen al mercat laboral espanyol notables diferències entre l'activitat d'homes i dones. Les dones estan concentrades en ocupacions amb continguts propers a la definició tradicional de tasques femenines, segueixen excloses dels llocs de comandament i responsabilitat i el seu salari és més baix.

Respecte a la segregació laboral, els estudis realitzats a Espanya sobre la segregació ocupacional i sectorial coincideixen a destacar que la segregació laboral és un dels trets fonamentals del mercat de treball

(Iglesias i Llorente, 2010; Ibañez, 2008). Les ocupacions més feminitzades es corresponen fonamentalment amb el sector serveis, el que més ha crescut en els últims anys, mentre que les més masculines es corresponen amb activitats desenvolupades a la indústria. Les dones estan més concentrades en els sectors femenins que els homes en els sectors masculins, i els homes es distribueixen més homogèniament al llarg de totes les ocupacions que les dones. Fins i tot en les ocupacions més feminitzades apareixen percentatges significatius d'homes, mentre que en les ocupacions més masculines hi ha poques dones (Cáceres et al., 2004).

La composició interna de les ocupacions també revela una forta segregació. De les categories que es corresponen amb tasques de direcció i responsabilitat, les ocupacions directives, per a empreses de més de deu treballadors/es, la majoria són masculines, a excepció de les direccions al sector públic que té un caràcter més integrat. Els grups professionals i tècnics i professionals de suport presenten una composició més o menys propera entre ocupacions masculines, femenines i integrades. I les tasques administratives són marcadament femenines (Iglesias; Llorente, 2010).

La Llei d'Igualtat de 2007 fixa com a objectiu la paritat en 2015 en els consells d'administració de les empreses. La realitat és que només un 10% dels llocs de responsabilitat de les empreses de l'Ibex 35 estan ocupats per dones. Alguns experts i expertes suggereixen la necessitat d'una llei de quotes, com les aprovades a França, Itàlia, Holanda i Bèlgica (*El País*, 22/08/2011).

Una característica del mercat laboral a Espanya és que, malgrat les tendències i canvis cap a una major flexibilitat i adequació als nous models familiars i de relació entre els gèneres, persisteixen les condicions laborals en les empreses que dificulten la conciliació entre la vida laboral i familiar. Aquesta tendència de moure's del model proveïdor (*breadwinner*), en els homes, cap a models que integrin altres aspectes de la vida, especialment la paternitat i la cura, no està recolzada, generalment, per les organitzacions empresarials (Abril, Romero; 2008).

Així, la majoria d'homes té una feina a temps complet, amb jornada partida, amb poca flexibilitat horària i jornades laborals que acaben

després de les sis de la tarda i, per tant, no estan adequades per exemple als horaris escolars. Les noves formes de treball, com el teletreball o la jornada laboral compactada estan poc introduïdes en el mercat laboral espanyol.

Al 2009, el 95,1% dels homes ocupats treballen a temps complet, enfront del 77% de les dones que tenen aquest tipus de treball. Els homes que treballen a temps parcial representen el 4,9% l'any 2009. Aquest percentatge s'ha incrementat lleugerament respecte al 2005, on representaven el 4,5% (INE, 2010).

Espanya supera en 42 minuts la mitjana de la Unió Europea en el nombre d'hores setmanals treballades pels empleats/des a jornada completa. El 2006 es treballava una mitjana de 41,1 hores setmanals, 41,8 els homes i 39,8 les dones. El 2009, la jornada laboral es va reduir passant a les 40,6 hores de mitjana setmanals.

Només el 6,38% dels treballadors/res espanyols/es té flexibilitat horària (el 6,13% dels homes i el 6,67% de les dones) (INE, 2010). El 44% té jornada partida, el 51,3% dels homes i el 34,9% de les dones. La jornada contínua és més habitual en les dones, el 64,8% tenen aquest tipus de jornada. Només un 6,3% dels treballadors i treballadores realitzen part de la seva jornada laboral a casa, gairebé no hi ha diferències entre homes i dones. (INE, Condicions de Treball 2010).

Aquestes dades fan palès el problema que tenen moltes parelles per conciliar la seva vida laboral, familiar i personal. L'estructura de les empreses espanyoles encara està dissenyada en un model de família en què només un membre de la parella, generalment l'home, treballa a temps complet, mentre l'altre, generalment la dona, s'encarrega principalment de les tasques domèstiques i de cura. La realitat social, però, supera aquest model: increment substancial de les parelles en què tots dos treballen a temps complet, augment de les famílies monoparentals, etc.

La Llei 39/1999 per promoure la conciliació de la vida laboral i personal de les persones treballadores va facilitar l'adopció de mesures de conciliació, generalment com a estratègia de les polítiques de recursos

humans de les empreses. Aquestes mesures, però, han estat pensades i dirigides principalment a les dones, entenent que eren elles les que per "tradició" havien de compaginar la família amb el treball. Abril i Romero (2005), en la seva anàlisi d'empreses públiques i privades destacades per les seves polítiques de conciliació de la vida laboral i personal, exposen que aquestes empreses devaluaven o posaven obstacles als homes més orientats a la família i la cura que volien acollir-se a les mesures de conciliació. Això provocava que fossin pocs homes els que les demanaven, ja que no s'entenia que fossin ells i no les seves parelles les que reduïssin el temps de treball per tenir cura dels fills i filles o atendre la llar. Els autors els denominaven "pioners solitaris".

En estudis posteriors (Abril i Romero, 2008) s'ha pogut constatar que la reacció social respecte als homes que demanen reducció de jornada o mesures de conciliació i flexibilitat ha anat canviant amb els anys. Les dades mostren una major acceptació social d'aquests homes, encara que a la pràctica segueixin sent casos minoritaris.

Finalment amb relació al tema d'aquest apartat, aquest autor va elaborar una tipologia d'homes segons el pes i la centralitat que ocupava el treball a la seva vida (Abril et al., 2009). Es van concretar tres perfils:

- a) El perfil d'home hegemònic on s'imposa la centralitat en el temps de treball. Aquest perfil representa la figura de l'home proveïdor (*breadwinner*).
- b) El perfil negociador, on s'estableixen negociacions amb les parelles, dones actives laboralment, per fer compatible feina, família, cures i temps lliure. Aquests homes participen més que els anteriors en les tasques domèstiques i de cura, els seus valors són més igualitaris, però les seves pràctiques no són igualitàries del tot; el pes de les activitats domèstiques i de cura segueix recaient en les seves dones.
- c) El tercer perfil és el dels homes que es resisteixen a la centralitat en el temps de treball. Es canvien les prioritats i es fan centrals el temps familiar, les cures o el temps lliure. Si bé es va poder constatar que darrere de molts d'aquests homes resistents hi ha dones centrades

en els seus treballs. L'existència d'estratègies de resistència a la masculinitat hegemònica i la centralitat del treball productiu remunerat apareixen especialment en el cas d'adults relativament joves (40 anys), de classes mitjanes o amb estudis, amb parelles que no renunciïn al seu treball. Aquests homes ja no estan tan estigmatitzats, segueixen sent minoria, però mostren el camí per a un canvi en les relacions de gènere. Aquests homes resistents es caracteritzaven també per, principalment, treballar en el sector públic o bé per no tenir posicions elevades en el mercat de treball, sinó certa precarietat o discontinuïtat laboral.

Homes fora del mercat de treball

En aquest apartat ens centrarem en els homes que, principalment per la crisi econòmica, han perdut la feina. Hi ha pocs estudis amb relació a homes aturats i la reorganització familiar, pràctiques de gènere i nous rols. Voldria, per tant, aportar algunes reflexions sobre aquest tema amb relació a la identitat masculina.

La crisi econòmica i financera global està afectant de forma particular l'ocupació a Espanya. Si abans del 2008 la tendència era la creació d'ocupació i la reducció de la taxa d'atur fins situar-se al 7,9% el 2007 (6,1% en els homes i 10,5 en les dones), en el primer trimestre del 2013 la taxa d'atur s'instal·la en el 27,1%, un 26,7% en els homes i un 27,6% en les dones (INE, EPA, 2007; 2013). Si bé la desocupació ha afectat homes i dones, són els homes els que en major mesura han incrementat la desocupació. A Espanya la crisi ha afectat sectors amb major percentatge d'homes, com la construcció i la indústria, i en menor mesura en els serveis, on es concentren les dones. Tot i així, darrerament la desocupació està afectant en major mesura el sector públic i els serveis. La crisi econòmica i financera de 2007 amb un important augment de la desocupació en els homes, sembla que també està tenint conseqüències en les pràctiques i negociacions de les parelles. En aquest sentit, Holter (2013) assenyala que la desocupació en els homes pot ser utilitzada per a

promoure la igualtat de gènere en la parella. En la mateixa línia Connell (2011) destaca que la desocupació o les trajectòries laborals discontinües i precàries, cada vegada més presents en els homes, poden erosionar la pressió i expectatives d'alguns homes com a proveïdors principals de la família i obrir-los a patrons alternatius, a un major equilibri i flexibilitat de la divisió sexual del treball a la llar i a "masculinitats multi-opcionals" que incrementin la promoció de les cures en els homes (Connell, 2011). Segons dades de l'Enquesta d'Ocupació del Temps (INE, EET, 2009-2010), els homes aturats al nostre país dediquen gairebé el doble de temps a les tasques domèstiques i cura dels fills o filles que els ocupats.

Poveda (2006) analitza la situació d'atur dels homes com una pèrdua de la identitat sexual en entrar en un espai socialment devaluat: no dóna diners ni satisfacció i és una cosa de noies. No obstant això, altres autors assenyalen que aquests canvis, la desocupació, les carreres laborals discontinües o la precarietat, provoquen en alguns homes una menor vinculació de la seva identitat personal a la feina. Aquests homes desenvolupen un desig de contribuir més a les tasques domèstiques i de cura, la seva concepció del treball és més instrumental i generalment es dóna en relacions de parella en què els recursos relatius de les dones són més grans que els dels homes (Abril et al., 2012).

Per tant, podem concloure que els canvis en el mercat laboral, en concret la precarietat laboral i l'atur que afecten els homes, poden afectar en dues direccions. Per un cantó, pot provocar frustració que pot incidir en la salut dels homes (estrès, depressió, etc.) i/o en la salut dels i les que estan al seu voltant, com per exemple amb un augment de la violència contra les dones i els fills/es.

Però, també, com dèiem, aquesta situació ha provocat una reorganització dels rols, de les pràctiques i la distribució de les tasques domèstiques i de cura. Encara que molts homes puguin veure aquesta situació com a conjuntural, el cert és que per a molts d'ells ha implicat una major participació en l'espai domèstic i en la cura dels fills/es. Està per veure, com sostenen els autors esmentats, si això tindrà conseqüències a llarg termini. És a dir, si aquesta reorganització del mercat de treball

implica canvis en l'esfera privada, si homes i dones estableixen nous acords a rel de les noves realitats en l'espai laboral. Les dones tenen ara més poder de negociació ja que molts homes han equiparat la seva situació a la que elles sempre han tingut, com dèiem, d'inestabilitat i precarietat.

Cal, però, més recerca per veure com aquestes noves realitats es concreten i afecten en les negociacions i pràctiques de gènere.

Masculinitat i salut

En l'apartat anterior fèiem esment a com les circumstàncies socials, per exemple l'atur, pot afectar la salut dels homes i de les persones que estan al seu voltant. Els problemes de salut dels homes és un tema important que ha estat poc tractat en la recerca de masculinitats i poc considerat quan es plantegen polítiques de gènere adreçades als homes. Per això s'ha considerat oportú tractar aquest tema en el capítol.

En primer lloc voldria destacar que els problemes de salut dels homes, i la mort prematura, en gran mesura són causes d'una combinació entre la desigualtat social (en termes de classe social, nivell educatiu i nivell d'ingressos) i els patrons de socialització dels homes cap a situacions poc saludables; és a dir poc vinculades a les actituds de cura. Des d'aquesta perspectiva els problemes de salut dels homes han estat interpretats com a "costos de la masculinitat"; l'altra cara dels beneficis patriarcals que tenen els homes de les actuals relacions de gènere (major nivell d'ingressos, poca participació en el treball no remunerat, domini en les posicions de decisió política i econòmica), etc.

Entre 1991 i 2009, l'esperança de vida al nàixer dels homes ha passat de 73,5 a 78 anys i la femenina de 80,7 a 84,4 anys (INE, 2010). La diferència en anys d'esperança de vida a favor de la dona va créixer fins a mitjans dels anys noranta. Aquesta diferència s'ha reduït lleugerament en els últims anys, 6,8 anys de diferència en l'any 2000 i 6,4 anys en l'any 2009.

Aquesta diferència com a conseqüència d'una mortalitat masculina més elevada és deguda a factors biològics, estils de vida i conductes de risc. Els homes sovint tenen ocupacions més perilloses i són, majoritàriament, més afectats pels accidents laborals. A més, acostumen a ser els protagonistes dels comportaments de risc (tabaquisme, alcoholisme, esports d'alt risc, etc.)

A Espanya, la majoria d'estudis sobre salut i gènere estan centrats en la salut de les dones¹ i les desigualtats de gènere. Així, quan s'estudia la salut dels homes des del gènere és amb relació a la salut de les dones (Apalategui, 2009). No obstant això, a partir de les dades de l'Enquesta Europea de Salut a Espanya de 2009, publicada per l'Institut Nacional d'Estadística, es poden extreure algunes conclusions.

Els homes tenen una valoració més positiva de la seva salut que les dones, el 75,8% dels homes declara tenir bon estat de salut enfront del 66,1% de les dones. Aquesta percepció els fa acudir amb menys freqüència al metge, el 23,2% dels homes ho havia fet en les últimes quatre setmanes anteriors a l'enquesta, enfront del 33,7% de les dones. Aquesta dada es pot llegir com una millor salut, però també es pot interpretar aquesta menor freqüència dels homes per anar al metge o la demanda d'ajuda psicossocial com a causa de la socialització masculina (manca de comportaments de cura personal), així com les barreres a l'accessibilitat dels serveis de salut (disponibilitat d'aquests serveis principalment durant les hores de treball).

Els hàbits de salut saludables són més freqüents en les dones: els homes tenen més sobrepès; el consum habitual de fruites i verdures és menor; hi ha més homes fumadors (37% per un 26,2% en les dones), el 20% dels homes consumeixen alcohol diàriament, enfront del 5,7% de les dones (la diferència disminueix entre la població de 16 a 24 anys), i la pràctica d'exercici físic moderat és similar en ambdós sexes.

---

¹ Pel fet que la gran majoria d'estudis "generals" sobre salut estan fets sobre patrons masculins, experiències, casos pràctics i expertesa masculina.

L'any 2008, el 51,7% de les defuncions van correspondre a homes. La diferència més significativa entre sexes es produeix en el grup d'edat dels 15 als 29 anys, en què un 74,5% del total de morts van ser homes. El 78,2% de les morts degudes a accidents de trànsit van correspondre a homes, i alhora el 77,4% de les persones que se suïciden són homes (INE, 2010).

Encara que no s'ha trobat informació sobre el significat des del punt de vista de gènere, en comparació amb l'any 2000 ha baixat la mortalitat per malalties del sistema circulatori i s'ha elevat la mortalitat per tumors. Aquests últims van representar el 32,2% de les morts dels homes l'any 2008 (INE, 2010).

Un tema poc tractat són les malalties psicosocials, com l'estrès, ansietat, depressió, etc. Moltes d'aquestes malalties, com s'ha dit, en el cas dels homes tenen a veure amb els hàbits i la socialització masculina i els "costos" d'aquesta (mentre que en les dones tenen la lectura de sobrecàrrega o doble presència, també una lectura de gènere). Per tant, es fa necessari més recerca en aquesta qüestió, així com relacionar els problemes de salut dels homes amb les pràctiques de gènere (centralitat en el treball remunerat).

Des del punt de vista de les polítiques públiques, la reducció de les diferències socioeconòmiques, l'aplicació de mesures per a la redistribució del treball remunerat i de cura (conciliació de la vida laboral i familiar), i el treball amb joves per fomentar canvis en les identitats de gènere milloraria la salut dels homes. Així són necessaris enfocaments globals que tinguin en compte la salut dels homes, la salut de les dones, les relacions de gènere i les desigualtats socials.

Conclusions

Tot i que encara estem lluny de la igualtat entre homes i dones en els espais domèstics i laborals, les dades que s'han presentat en aquest capítol assenyalen que els homes estan canviant. Cada cop hi ha més homes implicats en la igualtat de gènere. La tendència que s'observa és que es redueixen les diferències d'homes i dones en el treball remunerat i

el treball domèstic i de cura. Les dones cada vegada estan més presents en el mercat laboral i l'esfera pública, mentre que els homes de mica en mica augmenten poc a poc la seva presència en l'esfera domèstica i en les tasques de cura, sobretot amb relació a la cura dels fills i filles.

Aquests canvis es produeixen a partir de les negociacions i les pràctiques de gènere que s'estableixen en els nous models familiars, on les dones tenen més poder de negociació. També són canvis ideològics. Per a la majoria dels homes el "correcte" són rols de gènere simètrics, on homes i dones treballen fora de casa i comparteixen per igual les tasques domèstiques i de cura. La major implicació dels homes en la igualtat de gènere també es deu als canvis experimentats a nivell legislatiu, organitzatiu i tecnològic en el mercat de treball i en les condicions laborals. És a dir, els canvis en el mercat laboral afecten la posició dels homes en l'esfera reproductiva. Més flexibilitat o inclús la discontinuïtat laboral o l'atur fa que pugui augmentar la implicació dels homes en el treball domèstic i de cura.

Una altra lectura és que aquests canvis s'estan produint molt lentament. Tot i que el model de *breadwinner* està menys valorat i els privilegis patriarcals dels homes cada vegada estan més en qüestió, a la pràctica la majoria dels homes segueixen aferrats a la centralitat en el temps de treball, continuen dominant l'esfera pública, a la política i l'economia, i segueixen utilitzant la violència com a estratègia de dominació, contra les dones i contra els homes que es distancien del model hegemònic.

La crisi econòmica ha alentit els canvis esmentats al retallar les polítiques públiques que es destinaven al foment de la igualtat de gènere, i entre elles les de promocionar el paper dels homes en la igualtat de gènere. Per exemple, a Espanya estava previst per al 2011 augmentar en un mes el permís de paternitat, però aquesta mesura s'ha posposat per la crisi. No obstant això, els canvis estructurals marquen molt clarament un canvi en l'esfera laboral que està afectant més els homes i que té implicacions en la negociació i pràctiques de gènere. El treball es fa cada vegada més discontinu, flexible i també precari, i molts homes tenen ara les mateixes condicions laborals que sempre han tingut les dones. Això posa en dubte la centralitat en el temps de treball dels homes i el model

breadwinner, i aquests canvis poden equilibrar, per tant, les negociacions de les pràctiques de gènere que s'estableixen en el marc de la família.

Hi ha aspectes de la situació a Espanya que podrien millorar i fomentar la implicació dels homes en la igualtat de gènere. Un d'ells és la poca flexibilitat de les empreses i les condicions laborals que encara es regeixen pel model *breadwinner*. Darrere d'això també hi ha una concepció del temps compartimentat i centrat en el treball com a eix central de la vida dels homes. El cert és que les mesures de conciliació de la vida laboral, familiar i personal són insuficients i tenen poca repercussió en el foment de les masculinitats cuidadores.

Un altre aspecte és la segregació i els estereotips de gènere que encara persisteixen en el mercat laboral, alimentats per la segregació en l'elecció dels itineraris formatius en l'educació. Per tant, una tasca a tenir en compte és la formació del professorat i la neutralització dels estereotips de gènere des de l'educació infantil.

Finalment, cal vincular la salut dels homes amb els costos que implica la socialització en la masculinitat hegemònica i tradicional, i fomentar en els homes actituds vers la cura d'un mateix i dels altres.

Recomanacions

A continuació presentem una sèrie de recomanacions relacionades amb els àmbits que ha tractat aquest capítol. Algunes d'aquestes recomanacions apareixen també en l'informe "*The role of men in gender equality*", elaborat per investigadors de 27 països europeus, en el qual aquest autor hi va participar com a expert nacional. Les conclusions i recomanacions van ser presentades a Brussel·les el 12 de setembre de 2012.

Recomanacions en l'àmbit laboral:

- Fomentar mesures de conciliació de la vida laboral, familiar i personal. Facilitar polítiques i programes adreçats també als homes que, sense reducció de sou, facilitin la flexibilitat de la jornada laboral o altres tipus de jornada (reduïda, a temps parcial, compactada, etc.)

- Facilitar l'accés dels homes a ocupacions tradicionalment femenines, especialment en els camps de la salut i l'educació (i viceversa). Treballar des de l'escola els estereotips i la segregació ocupacional.
- Campanyes de sensibilització en l'àmbit laboral per promoure la igualtat de gènere en els homes i en el lloc de treball.
- Afavorir polítiques integrals en el mercat de treball que millorin les condicions laborals, especialment la d'homes i dones joves (treball no precari)

Recomanacions en l'àmbit de la cura, la família i la paternitat:

- Allargar el permís de paternitat per als homes. Un permís igual i intransferible per als homes.
- Implementar mesures per facilitar la coresponsabilitat (adequació dels horaris laborals amb els horaris escolars, flexibilitat d'entrada i sortida, permís per malaltia dels fills/es, etc).
- Campanyes de sensibilització sobre coresponsabilitat i fomentar a les escoles les actituds de cura i la coresponsabilitat en els nens.

Recomanacions en l'àmbit de la salut:

- Fomentar la recerca en salut desagregada per sexes, i indagar en les especificitats de la salut femenina i masculina per separat, per a elaborar les polítiques públiques pertinents.
- Promoure la cura personal i la salut en els homes; per exemple utilitzant els llocs públics dominats per homes, com el futbol, per realitzar campanyes de sensibilització.
- Connectar la salut dels homes amb certes iniciatives legislatives, com les legislacions en prevenció d'accidents de tràfic, addiccions o accidents laborals en el lloc de treball.
- Desenvolupar mesures que ajudin els homes a convertir-se en cuidadors actius. Això no només millorarà la salut dels homes, sinó també la de les dones i la dels seus fills.

Referències bibliogràfiques

- ABRIL, P.; et al.: "Decisiones de empleo y cuidado en parejas de dos ingresos en España", *Demosoc Working Paper Universitat Pompeu Fabra.*, n. 49, 2012, Barcelona.
- ABRIL, P.; et al.: *Los hombres y sus tiempos: ¿Estrategias de resistencia, negociación o reafirmación de género?*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 2009.
- ABRIL, P.; "Influence of ICT on Masculinities and Time Management", *AMCIS 2010 Proceedings*, Paper 11, 2010.
- ABRIL, P.; ROMERO, A.: "Medidas para incorporar a los hombres en las políticas de conciliación", *Sociología del Trabajo*, n. 64, 2008, pp. 41-64, Madrid.
- ABRIL, P.; ROMERO, A.: "Masculinidad y Trabajo. Las empresas con políticas de género y sus consecuencias sobre la masculinidad", *Sociología del Trabajo*, n. 55, 2005, pp. 3-26, Madrid.
- ADAMS, M.; COLTRANE, S.: "Boys and Men In Families. The Domestic Production of Gender, Power, and Privilege", a KIMMEL, M.S. et al. (ed): *Handbook of Studies on Men & Masculinities*, KIMMEL, Thousand Oaks, CA, Sage, 2005.
- ALBERDI, I.; ESCARIO, P.: *Los hombres jóvenes y la paternidad*, Madrid, Fundación BBVA, 2007.
- AJENJO, M.; GARCÍA, J.: "El tiempo productivo, reproductivo y de ocio en las parejas de doble ingreso". *Papers*, 96/3, 2011, pp 985-1006, Barcelona.
- APALATEGUI, I.: "Salud y masculinidad", *Masculinidades e Igualdad: Análisis Multidisciplinar*, Vitoria, Emakunde, 2009.
- BALCELLS VENTURA, L.: "Análisis de la división del trabajo doméstico en loshogares españoles", *Revista Internacional de Sociología*, n. 67, 2009, pp 85-103, Madrid.
- BONINO, L.: "Las nuevas paternidades", *Cuaderno de Trabajo Social*, n. 16, 2003, pp. 171-182, Madrid.
- CÁCERES J.I. et al.: "La segregación ocupacional y sectorial de la mujer en el mercado de trabajo español", Facultad de CC. EE. y EE. de la Universidad Complutense de Madrid, Documento de trabajo 2004-006., 2004, Madrid.
- CEBRIÁN, S.; QUERO, I.: *Mayores y género: Hombres mayores. Oportunidad para el cambio*, Vitoria, Gizonduz, 2012.
- CENTRO DE INVESTIGACIONES SOCIOLOGICAS (CIS): "Estudio 2.556", *Barómetro de febrero*, 2004, Madrid.
- CONNELL, R. W.: *Masculinities*, Cambridge, Polity Press.1995.
- CONNELL, R. W.: *Confronting equality. Gender, Knowledge and Global Change*, Sydney, Allen & Unwin, 2011.

- DOMÍNGUEZ, M.: "La división del trabajo doméstico en las parejas españolas. Un análisis de uso del tiempo", *Revista internacional de sociología*, 70 (1), 2012, pp 153-179, Madrid.
- FRANCO, A.; WINQVIST, K.: "Women and men reconciling work and family life", *Eurostat Statistics in Focus*, 3, 2002, Brusel·les.
- GARCÍA-CRESPO, D.; PAGÁN-RODRÍGUEZ, A.: "The Division of Childcare between Working Parents in Spain", *Working paper*, Universidad de Málaga, 2005, Málaga.
- GONZÁLEZ, M.J.; JURADO-GUERRERO, T.: "¿Cuándo se implican los hombres en las tareas domésticas? Un análisis de la Encuesta del Empleo del Tiempo", *Panorama Social*, segundo semestre, 2009, pp.65-81, Madrid.
- GUTIÉRREZ-DOMÈNECH, M.: *El tiempo con los hijos y la actividad laboral de los padres*, Barcelona, Documentos de Economía La Caixa, n. 6. , 2007.
- HOLTER, Ø., G.: "Masculinities, gender equality and violence", *Masculinities and Social Change*, vol. 2, n. 1, 2013, pp. 51-81, Barcelona.
- HOLTER, Ø., G.: *Can Me Do It? Men and gender equality-the Nordic experience*, Copenhagen, TemaNord, 2003.
- IBÁÑEZ, M.: "La segregación ocupacional por sexo a examen. Características personales de los puestos y de las empresas asociadas a las ocupaciones masculinas y femeninas", *REIS*, n. 123 , 2008, pp. 87-122, Madrid.
- IGLESIAS, C.; LLORENTE, R.: "Evolución reciente de la segregación laboral por género en España", *RUCT* 11, 2010, pp.81-105, Valladolid.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA: "Encuesta de la Población Activa", *INE*, 2009; 2010, Madrid.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA: "Encuesta de Empleo del tiempo", *INE*, 1977; 1988; 1998; 2002; 2003; 2008; 2009; 2010; 2013, Madrid.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA: "Módulo de conciliación de la vida laboral y familiar", *INE*, 2010, Madrid.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA: "Encuesta Condiciones laborales", *INE*, 2010, Madrid.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA: "Encuesta Europea de Salud en España", *INE*, 2009, Madrid.
- MARÍ-KLOSE, P. et al.: *Temps de les famílies: anàlisi sociològica dels usos dels temps dins de les llars catalanes a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament d'Acció Social i Ciutadania, 2008.
- MARSIGLIO, W.; PLECK, J. H.: "Fatherhood and Masculinities", a KIMMEL, M.S. et al. (ed.): *Handbook of Studies on Men & Masculinities*, Thousand Oaks, CA, Sage, 2005.

- MEIL, G: "La participación masculina en el cuidado de los hijos en la nueva familia urbana española", *Papers*, n. 55, pp.77-99, Barcelona,1997.
- MORENO, S.: "Dones i usos del temps", *Col·leccions CIP, Articles Feministes*, n. 5, Barcelona, ICPS, 2010.
- PLECK, J. H.: "Paternal involvement: Levels, sources and consequences", a LAMB, M.E. (ed.): *The role of father in child development*, New York, Wiley, 1997.
- POVEDA, R.M.: "Los lunes al sol o Los lunes en casa. Roles de género y vivencias del tiempo de desempleo", *Cuadernos de Relaciones Laborales*, vol. 24, n. 2, 2006, pp. 85-110, Madrid.
- PUCHERT, R. et al. (eds.): *Work Changes Gender. Men and Equality in the Transition of Labour Forms*, Opladen, Barbara Buldrich Publishers, 2005.
- ROMERO, A.; ABRIL, P.: "Masculinidades y usos del tiempo: hegemonía, negociación y resistencia", *Prisma Social*, n. 7, 2011, Madrid.
- SCAMBOR et al.: *The role of men in gender equality-European strategies & insights*, Brussels, European Comission, 2012.
- TOBÍO, C. et al.: *El cuidado de las personas un reto para el siglo XXI*, Barcelona, Colección Estudios Sociales, n. 28, Fundació La Caixa, 2010.
- TORNS, T. et al.: "Las actuaciones sobre el tiempo de trabajo. Un balance de las propuestas llevadas a cabo en la Unión Europea", *Sociología del Trabajo*, vol. 63, n. 3-2, 2008, Madrid.

**EN UN TRENCALL DEL CAMÍ. EL MOVIMENT D'HOMES
PER LA IGUALTAT DE L'ESTAT ESPANYOL. MIRANT
ENDINS PER MIRAR ENLLÀ**

Juanjo Compairé

Prefaci

De què parlem quan parlem de “moviment d'homes”? Hom pot seguir la tipologia apuntada ja fa uns quants anys per Michael Flood (1996) en la revista australiana *XY*. Flood distingeix quatre corrents dintre dels moviments d'homes: els antisexistes o profeministes; els defensors dels drets dels homes i dels pares; els espirituals o “mitopoètics” i els grups d'alliberament dels homes.

Crec que aquest quadre ha quedat superat per diferents raons. En primer lloc, per l'aparició d'altres corrents dintre dels moviments d'homes: per exemple, els moviments LGBTQ¹, que suposen un atac a la línia de flotació del vaixell de les construccions de gènere. Alhora, el camp d'allò que Flood anomena “moviments mitopoètics” s'ha eixamplat força amb la incidència de corrents psicològiques diverses, com ara la *Gestalt* i la psicologia transpersonal, entre altres. Des d'altres punts de vista, també hom pot contemplar els moviments d'homes socialistes; també aquells que reflexionen sobre què significa ser home amb relació de la diferència amb les dones, basant-se en el pensament de la diferència sexual; o aquells que hi reflexionen en relació a la diferència cultural, des de les comunitats afroamericanes, per exemple. D'altra banda, la teoria *queer* arriba a posar en qüestió la naturalització del “sexe” (i, consegüentment, l'existència d'“homes”), tot considerant-lo una construcció social (Butler, 2006)².

Però si llegim el text inicial de Flood, veiem que la classificació que ell proposa és molt permeable, que hi ha punts de contacte entre diversos corrents. El que cal destacar aquí és que es descarten clarament els corrents que hom pot anomenar “revengistes” en relació amb les dones. La barrera principal, al meu parer, és aquesta, la barrera de la misogínia: la que separa

---

¹ Acrònim de “lesbianes, gais, bisexuals, transsexuals i *queer*”, que aplega aquells que posen en qüestió la masculinitat tradicional, però també el binarisme implícit del simbòlic patriarcal: home/dona, hetero/homosexual, etc.

² Sobretot el cap. 19, “¿El fin de la diferencia sexual?”. També l'aparició de moviments *trans* pot qüestionar per una banda les dicotomies de sexe (homes-dones), tot i que, d'altra banda, podria contribuir a reforçar-les.

clarament aquells que miren les dones com a responsables o culpables del que els passa als homes (allò que anomenem “costos de la masculinitat tradicional”, que es fan palesos en forma de “malestar” masculí). Deixant aquests fora de lloc, a l'altre costat de la barrera hi són els homes que veuen la necessitat d'afrontar la pròpia responsabilitat i que consideren la masculinitat tradicional com un problema social per les seves conseqüències. En aquest segon grup hom troba tot un ventall d'opcions: des dels que miren els feminismes i els moviments de dones com aliats i com a model a seguir fins als que defensen la necessitat d'un moviment i pensament autònoms, reconeixent, però, en tot cas, el paper històric del feminisme.

Parlaré, doncs, del reduït nombre d'homes que es replantegen el model tradicional de masculinitat. Que accepten la pròpia responsabilitat en la reproducció del model i en les desigualtats socials i les xacres socials que comporta. Dels que prenen consciència del model patriarcal que els col·loca en una posició que passa per la identificació amb el poder, la fortalesa i la centralitat. I que té com a conseqüències la legitimació de la violència i de l'explotació.

Sóc conscient que aquí s'integren grups que Flood anomenaria “*mitopoètics*” (en tant que conreen sobretot el treball d'introspecció personal, amb un component que anomenariem “espiritual”) i alguns que parlen en termes d’“alliberament” (o, millor, de camí vers la llibertat) dels propis homes, sense caure, però, en el parany de la guerra de sexes, sinó més aviat considerant-lo com un camí propi de creixement personal, com havien fet els grups d'autoconsciència de dones dels anys 80, quan sorgí un lema bàsic del feminisme, el que significa la gran revolució simbòlica: “allò personal és polític”.

Alguns noms per aquest moviment

El nucli del moviment és allò que de bon començament es digué “profeminisme”, per deixar clar i palès el deute amb el pensament que moltes dones (i alguns pocs homes) havien elaborat al llarg de dos segles. Que consideren, doncs, els corrents feministes com un nou humanisme

que pot servir per crear llibertat i justícia al món, tant per a les dones com per als homes.

Més endavant el moviment ha pres a Europa el nom d'"homes per la igualtat" o "per l'equitat", com se sol dir a Llatinoamèrica. Aquí també fem servir l'apel·latiu "antisexistes", per indicar el rebuig de la divisió de les persones i dels comportaments en funció del sexe. D'altres s'estimen més anomenar-se "antipatriarcal", per deixar clar que consideren el patriarcat com un sistema que ens ofega a totes i a tots, malgrat que de diferent manera i on sempre qualsevol home, estigui avall a l'escala social o no, conserva privilegis. Potser l'evolució del moviment i les aportacions dels feminismes ens podrien fer replantejar aquesta darrera denominació.

Mirem endins, mirem un xic enrere, repassem la nostra història per tal de treure'n lliçons que ens poden permetre seguir endavant o agafar un trencall amb nous plantejaments.

Demano disculpes per endavant per les segures llacunes que hom podrà trobar en el relat que segueix, que pretén promoure més una reflexió que no pas elaborar una crònica, que de ben segur resultaria incompleta.

Antecedents

Tot i que individualment hom pot trobar pensadors que, des del liberalisme radical o del socialisme, van plantejar des del segle XIX (i fins i tot abans) l'anomenada "qüestió femenina"³, de fet va ser el sorgiment dels anomenats "*Women's studies*" a finals de la dècada dels anys 1960 als EUA⁴ els que van provocar més tard l'interès pels estudis sobre masculinitat. Eren els anomenats "*Men's studies*", que van fer sorgir els estudis de gènere. Aquesta teoria de gènere, que incloïa estudis sobre

---

³ Entre altres, François Poulain de la Barre ("*De l'égalité des deux sexes*", 1693), Robert Owen ("*New moral world*", 1841) i Stuart Mill ("*The subjection of women*", 1869).

⁴ De fet, els primers *Women's studies* dels que tenim constància daten del 1969 a la Universitat de Cornell, dins de l'anomenada "segona onada feminista". Després es van estendre per altres universitats nord-americanes.

psicologia, antropologia i sociologia principalment, va abastar més tard totes les Ciències Socials.

Paral·lelament des dels anys 1970 es reunien als propis EUA els primers grups d'autoconsciència formats per homes, seguint el model dels grups d'autoconsciència que havien anat sorgint entre les dones nord-americanes. A Gran Bretanya aparegueren dos grups: “*Men for men*” (reunit a Londres) i “*Achilles Heel*”, editora d'una revista del mateix títol, que encara hom pot llegir *online*, dirigida per Victor Seidler (1991)⁵.

A Espanya al llarg del darrer quart del segle XX anaren arribant per mitjà de traduccions alguns títols fonamentals de la bibliografia anglosaxona i francesa. Els anys 80 i 90 arribaren, del cantó del pensament profeminista, els llibres de Donald H. Bell (1987, original del 1982), de Michael Kimmel (1992) i de Michael Kaufman (1987), el creador de la campanya del llaç blanc al Canadà. Aquí encara no s'havia obert un àmbit acadèmic ni de recerca universitària, però.

Començaments. primers balbucejos

A l'Estat espanyol la reflexió sobre masculinitat arribà més tard, arran del resorgiment del feminisme que coincideix amb el final del franquisme i l'inici de la transició. Podem esmentar llavors dos pols: a València els estudis de Josep Vicent Marquès i a Madrid l'aparició de la Fundació Sexpol.

A Josep Vicent Marquès li correspon sens dubte el mèrit d'haver obert el debat sobre la “qüestió masculina”, amb la seva obra *Sobre la alienació del varón*, publicada el 1977 per l'editorial El Viejo Topo, revista radical que apostava pel pensament crític.

El terme “alienació” o alienament l'agafa Marquès del lèxic marxista, llavors ideologia hegemònica en el pensament progressista. El propi autor ho explica així:

---

⁵ Hom pot llegir la introducció i el primer capítol a Google Books.

“hablar nosotros de la alienación de la mujer sin hablar, al mismo tiempo, de la alienación del varón no es demasiado distinto de compadecerse de la miseria del obrero proponiendo una sociedad en la que todos fuésemos burgueses”. (p. 5)

Es feia, doncs, un símil entre l'explotació de classe i la de gènere. El missatge de Marquès és un torpede a la normalitat. Es nega a acceptar la normalitat de la vida dels homes. Fa un atac directe a l'afany de protagonisme i de centralitat dels homes, que deixen les dones en un paper subordinat. *“Hablemos de nosotros y de nuestra patología”*, els etziba als homes, fent servir el lèxic del psiquiatra Castilla del Pino⁶. El mot “alienació” ja Marx l'havia fet servir per denunciar les ideologies causants de la falta de consciència de classe que explicarien la submissió del proletariat. Ara la paraula pren un altre sentit més psiquiàtric, sense perdre la càrrega de crítica social.

L'actualitat del text de Marquès, llegit gairebé quaranta anys després, rau en que als mitjans, a la vida social encara hi ha aquesta “normalitat”, aquesta centralitat masculina, que l'exercici del poder fa invisible. Josep Vicent ho explica amb gràcia:

“romper el espejo que nos devuelve la imagen de un gran personaje que no somos, que no podemos ser, que no debiera ser nadie. Nuestra imagen como héroes oculta nuestra realidad como oprimidos y como cretinos. Nos hace prisioneros, pero sólo lo estrictamente necesario para hacernos carceleros de las mujeres”. (p. 7)

És aquell sentiment d'“estranyament”, semblant al que expressava Virginia Woolf en el seu escrit fonamental, *Tres guineas* (Woolf, 1980, original 1938). Aquest mirar-se des de fora, fonamental per destriar la màscara dels nostres personatges. El gènere, com a expectativa social, és vist aquí com una degradació del que som en allò que ens diuen que hem de ser i fer. Si hi ha un *leit-motif* en l'obra de Marquès, aquest és aquest desmuntatge de la normalitat

---

⁶ Carlos Castilla del Pino (1922-2009) fou un neuròleg i psiquiatra que intentà lligar els pensaments psicoanalític i marxista en obres com ara *La alienación en la mujer* (Madrid, Ciencia Nueva, 1968).

o, més ben dit, la desnaturalització d'allò que fins llavors s'havia considerat de sentit comú⁷, com ara la masculinitat tradicional.

Marquès no volia deixar tecla de l'anomenat "home normal" sense tocar. I ja l'any 1981 va gosar tocar el nucli dur de tot plegat, la sexualitat, en un llibre cabdal, *¿Qué hace el poder en tu cama?* Lligar sexualitat i poder ja s'havia fet molt abans, però no en clau crítica respecte dels homes:

"El problema básico es lo poco que hablamos los hombres sobre nuestras vivencias sexuales. (...) Cuando un varón no se reconoce en el modelo, dice que los varones no son así, no que él no es así. Como si debiera defender al colectivo. ¿Tiene pánico de no pertenecer a él? Para mí esta respuesta encaja perfectamente con lo que entiendo como esencia de la interiorización por los varones del patriarcado". (p. 88)

El llibre està ple de perles que denuncien la misèria sexual del mascle "normal". La normalitat de la sexualitat coital, per exemple, es posa en solfa en un capítol hilarant en què es debat la normalitat de tenir relacions sexuals amb una cabra (sic).

El crit de Josep Vicent era potser massa avançat al seu temps i, tot i l'èxit de les seves xerrades i articles, no va tenir gaires seguidors que es comprometessin en aquell camí de recerca que ell havia obert. Tan sols algun petit grup aparegut escadusserament a València al voltant de l'any 1985⁸.

També a Sevilla per aquells anys aparegué un grup d'homes, del qual sorgirien més tard figures tan destacades com Hilario Sáez i José Ángel Lozoya.

Però tornem a parlar de sexualitat i poder. L'any 1979 es fundà Sexpol, que desde 1981 edita una revista del mateix títol. El nom es relaciona amb l'organització homònoma creada per Wilhelm Reich el 1933, que pretenia el canvi social a partir de l'educació sexual. *La Sociedad Sexológica de*

---

⁷ Precisament un dels seus escrits d'aquells anys és *"No es natural"* (1980), que acabava amb una sentència com aquesta: *"Un poco de distancia respecto de su entorno no le vendría nada mal al lector o a la lectora"*.

⁸ D'acord amb paraules del propi Marquès, alguna de les accions dutes a cap per aquell grup consistia, per exemple, en anar a lliurar flors a les cases de les dones víctimes de la violència masculista.

Madrid, impulsada per Julián Fernández de Quero, esdevindrà un pol d'activitats. Entre elles destaca la participació de Fernando Barragán en les Jornades Madrilenyes de Pedagogia Sexual entre 1983 i 1986. La Fundació i la revista plantejaren en diferents moments la necessària revisió de la sexualitat masculina⁹.

Des de la societat sexològica del País Valencià, Joan Vilchez continuà la creació de grups d'homes "*similares a los de las mujeres*" (és a dir, d'autoconsciència, com aquells dels que parlarem en el punt següent).

També a Canàries, a La Laguna, Fernando Barragán inicià una línia d'educació emocional i corporal molt trencadora, imaginativa i discutida.

Aquesta serà una característica d'aquests primers anys: La creació i desaparició de grups d'homes. Tenim constància d'aquests grups efímers a Sevilla (José Ángel Lozoya), Bilbao (Fernando Villadangos, Xabier Odriozola) i Valladolid (on es va arribar a crear una associació no legalitzada), Granada (Fernando Villadangos, Franches Belenguer, a més de l'altre grup creat al voltant de la societat sexològica *Al-Garaia*). En tots ells els temes recurrents són sexualitat i violència. De fet, el grup de Sevilla ja l'any 1998 llençà el primer manifest d'homes contra la violència dels homes vers les dones, adoptant per primer cop el llaç blanc.

Vist amb més de 30 anys de distància, no deixa de sorprendre que el tema de la sexualitat masculina fos tan important a la primera etapa del moviment i que posteriorment hagi anat passant a un segon terme.

Els experts

Els primers que van crear-se un perfil professional relacionat amb els estudis de masculinitat i el seu tractament van ser Luis Bonino a Madrid i Peter Szil a Alacant.

El primer va fundar a Madrid el 1993 el *Centro de estudios sobre la condición masculina*, amb les finalitats tant d'investigar la condició dels

---

⁹ Dades recollides a partir de l'escrit de BONINO, LEAL, LOZOYA i SZIL (2003)

homes com la de promoure els canvis vers relacions igualitàries. En segon lloc, desenvolupa activitats d'assessorament i prevenció. I per últim també un servei psicoassistencial, tant individual com grupal, atès que des d'allí han sorgit diferents grups de reflexió d'homes.

Bonino des de llavors, a través de les seves publicacions, ha estat un referent intel·lectual i crític del moviment d'homes per la igualtat de l'Estat. Els seus estudis sobre temes de comportament violent dels homes vers les dones (especialment la seva coneguda tesi sobre la violència del dia a dia en forma de "micromasclismes", 1998) han fet que sigui unànimement reconegut.

Bonino, juntament amb Szil, Carles Àvila a Barcelona, J.V. Marquès, J.A. Lozoya, J. Vilchez, F. Villadangos i X. Odriozola crearen el 1993 la *Red de reflexión sobre los modelos masculinos*. Aquesta *Red* exercia una espècie de supervisió sobre els grups que anaven sorgint i desapareixent per tot el territori al llarg de les darreries dels anys 90. I ho feien amb una postura fortament crítica respecte de les postures més properes al corrent "mitopoètic" (que consideraven "tou") i, per suposat, front a les postures misògines i revengistes que anaven apareixent en aquells anys.

El moviment gai

Sortint de la dictadura, i paral·lelament al moviment feminista, es produïa el sorgiment del moviment gai. Concretament a Catalunya aparegué la primera organització d'aquest tipus, el Front d'Alliberament Gai de Catalunya, el FAGC (fundat el 1975) que no va ser legalitzat fins al 1980. Tot i això, quatre anys abans, el 1976, s'havia fundat a Barcelona el Casal Lambda. Aquest moviment, però, tenia la seva pròpia dinàmica associativa, les seves pròpies línies de creació de pensament i de publicacions. El seu funcionament intern, com el d'altres moviments socials (i fins i tot revolucionaris) de l'època, es construïa sobre patrons molt masculins: s'hi parlava de dicotomies, de "lluïta", de "front", d'"orgull". En definitiva, hi havia latent en molts membres d'aquest moviment el desig d'integrar-se a la "normalitat" hetero, que s'acceptés el "fet homosexual"

(cosa que incloïa i inclou el matrimoni). Cal tenir en compte que es partia d'una situació de penalització i criminalització de les pràctiques gais¹⁰.

A més, des de mitjans dels anys 80 la pandèmia de la SIDA va afectar molt profundament el moviment, que es va replegar sobre ell mateix. No va ser fins a l'aprovació del Codi civil de 1995 que es proclama i es diu protegir la llibertat sexual i per primer cop es considera delictes l'homofòbia. Llavors, amb una interlocució política forta (Armand de Fluvià, Pedro Zerolo, Beatriz Gimeno) i des de la plataforma de la FELGBT (Federació Estatal de Lesbianes, Gais, Bisexuals i Transsexuals), la reivindicació bàsica per a la majoria, llavors més que mai, va ser la normalització, l'acceptació social de la diversitat sexual. Les celebracions de l'*orgull gai* repetien les manifestacions de les minories negres dels EUA del "*black is beautiful*".

Hi ha molts testimonis de la prevalència dels homes gais sobre les dones lesbianes dintre del moviment, cosa que venia a reproduir el sexisme dintre del moviment, segons el meu parer. Sens dubte, la superació de l'homofòbia tocava un dels pilars bàsics de la masculinitat tradicional. Però la sexualitat practicada dintre dels ambients gais penso que tenia en gran mesura les característiques (fins i tot, de forma exacerbada) de la sexualitat masculina tradicional, malgrat que l'objecte de desig pogués ser diferent.

Evidentment, no tot era així; hi havia una part de la població gai que feia de les seves pràctiques sexuals i de les seves relacions una eina de crítica del sistema heteropatriarcal, però en definitiva eren minoria. Aquesta hagués pogut ser una plataforma de convergència amb l'incipient moviment d'homes profeministes. Però ni aquest moviment tenia llavors envergadura ni tampoc el moviment gai va plantejar-se en aquells moments seriosament una reflexió sobre la masculinitat. Ho faria de forma puntual i més tard, com veurem després.

Malgrat totes aquestes matisacions que hom pot fer a posteriori, no deixa de ser cert que el moviment gai va ser el primer moviment social compostat

---

¹⁰ Cal recordar la pervivència durant el franquisme de la *Ley de Vagos y maleantes* i més tard la *Ley de peligrosidad social*, substituïda el 1979 per la *Ley de escándalo público*, que no va ser derogada fins a 1987.

majoritàriament per homes (ja hem comentat que les lesbianes hi eren minoritàries). Tot i que la tendència majoritària del moviment va ser assimilacionista, és cert que va tenir des del començament un caire provocador molt saludable, en el context dels pactes de la transició i del consens on sovint els gais eren vistos des del poder com a estrambòtics i folklòrics. A mesura que gran part de les reivindicacions eren assumides des del poder polític, el moviment va quedar com a moviment associatiu, creant una societat paral·lela i perdent poc a poc el seu caire de llevat transformador.

Una prova de tot plegat és com es va produir la recepció de l'obra de Michel Foucault a Espanya (1977), la seva crítica d'arrel de l'estreta vinculació entre modernitat i control dels cossos i de la sexualitat. La reflexió sobre el poder, essent aquest fonamentalment en mans masculines, podria haver estat llegida en termes de crítica a la masculinitat tradicional. No va ser així.

Tanmateix és en aquesta fecunda etapa dels començaments dels anys 90 quan un historiador i sociòleg de la sexualitat, Òscar Guasch, publicà una obra fonamental per conèixer des de dins els mecanismes d'estigmatització, *guetització* del món gai, *La sociedad rosa* (1991). Significà la consolidació d'una trajectòria intel·lectual i vital que revisava els paradigmes de les ciències socials. Serà posteriorment que Òscar, portat possiblement per les decepcions polítiques que vindran (decepcions al voltant de l'homofòbia i la violència de gènere), abordarà en escrits posteriors el panorama més ampli de la revisió crítica de les masculinitats.

Els grups d'homes, la *Gestalt* i altres corrents

Paral·lelament, als anys 80, rere el reflux primer del moviment *hippie* (que havia posat el món occidental en contacte amb els corrents espirituals vinguts d'Orient) i el de les organitzacions revolucionàries més tard, veiem un retorn a allò personal, i moltes de les teràpies que posaven l'èmfasi en el creixement o desenvolupament personal s'aplegaven al voltant de la *Gestalt*. L'Associació Espanyola de Teràpia Gestalt va ser creada a Barcelona el 1982. Dintre de l'Institut Gestalt de Barcelona, Joan Garriga promogué la

creació de grups d'homes. La creació d'aquests grups pressuposava el reconeixement d'una especificitat masculina que calia ser tractada, i tractada de forma també col·lectiva. Eren grups d'autoconsciència, similars als de les dones i altres col·lectius (com ara "alcohòlics anònims"). S'hi conreava una forma de comunicació basada en la confiança i la confidencialitat, el parlar en primera persona, des de l'acompanyament i sense judicis. Les dinàmiques partien de la primacia del cos, del moviment i en una malfiança del pensament i de la raó. Es tractava d'establir una mena de relació entre els homes, més enllà de la rivalitat o sense les barreres corporals i emocionals que aixeca el fantasma de l'homofòbia.

Tal va ser l'interès de les institucions de teràpia *Gestalt* per la qüestió dels homes que l'any 1991, a Toledo, el Simposium de novembre es va titular "*l Simposio Interdisciplinar sobre el Hombre*". A Barcelona el psicòleg argentí Juan Carlos Kreimer, amic de Joan Garriga, feu dues publicacions que marcaren de forma decisiva el treball *gestàltic* amb homes: *El varón sagrado* (1991), sobre la relació amb el pare, i, especialment, *Reconstruirse hombres* (1994).

Un primer objectiu dels grups consistia en canviar les relacions entre els homes, passant de la rivalitat a la confiança i l'acompanyament.

"Lo que se le movilizaba interiormente a cada uno en presencia del otro, o de los otros, tenía muchas dimensiones (...) podíamos ser escuchados y comprendidos como tantas veces habíamos añorado, ofrecer esta receptividad a otros hombres, reconocernos como varones no rivales, queremos por el mero hecho de estar ahí (...) Podíamos permitirnos sentir juntos, sin avergonzarnos, 'amorosamente'". (J.C. Kreimer, 1994: 12)

Evidentment, el treball personal dintre d'aquest tipus de grups d'homes s'emmarca en gran part dintre del corrent "mitopoètic", pel que té de recuperació i enyorança de les arrels masculines. Els principis a partir dels quals s'enfocava el treball personal dels homes eren i són molt diversos: des de la *Gestalt* pròpiament dita a la psicologia dels arquetips (vinculada a la psicologia jungiana), les "constel·lacions familiars" i a les psicologies més de tipus transpersonal i espiritual o vinculades amb el budisme.

Els components dels grups no es plantejaven de cap manera una acció social més enllà de la desenvolupada dintre de cada grup. Els temes tractats giraven entorn de la relació amb la figura paterna, la sexualitat, les dificultats de comunicació i la violència, l'assertivitat, etc. L'acció concreta dels grups girava a l'entorn dels "ritus de passatge" i "d'iniciació" que marquen el pas a l'home adult a través d'un seguit de proves.

Aquesta activitat anava acompanyada per l'arribada al mercat de la publicació de les traduccions d'algunes obres de referència, com ara *Iron John*, de Robert Bly (1992), a banda de les d'Allan B. Chinen (1997, original de 1992) i Jean Shinoda (1999, original de 1989). Més endavant, aquesta línia de pensament degeneraria en formes més properes a l'"autoajuda", com les de John Gray (2001).

La primera publicació, però, que obrí camí (pel ressò aconseguit) va ser el llibre d'Elisabeth Badinter (1993, original 1992). Badinter aconseguia reunir i divulgar diverses recerques del camp de la Psicologia, Història i Antropologia. El final, però, era un xic ambigu, perquè plantejava una mena de recuperació de la figura de l'"andrògin", amb el sobrenom d'"home reconciliat" o d'"home en mutació", més enllà de la dicotomia del que ella anomena "home dur" i "home tou". Aquesta mena d'home ella l'explica de la següent manera:

"Una misma generación de hombres, educada bajo el antiguo modelo, puede realizar de golpe el peligroso triple salto: el cuestionamiento de una virilidad ancestral, la aceptación de una feminidad temida y la invención de una masculinidad compatible con ella". (Badinter, 1993: 223)

I més endavant, l'autora, partint de la psicoanàlisi, resumeix la seva tesi de la manera següent:

"Mientras las mujeres sigan dando a luz hombres y mientras XY se desarrolle en el seno de XX, siempre será un poco más largo y un poco más difícil hacer un hombre que una mujer. (...) Cuando los hombres tomaron consciencia de esta desventaja de la naturaleza, crearon un paliativo cultural de gran envergadura: el sistema patriarcal. Hoy en día, obligados a decir adiós al patriarca, deben reinventar el padre y la virilidad que comporta. Las mujeres, que contemplan esos mutantes con ternura, contienen la respiración...". (Badinter, 1993: 224)

Esment a banda mereix l'obra del doctor Claudio Naranjo, qui ja el 1993 publicà *La agonía del patriarcado*. Allí analitza les conseqüències del sistema de domini patriarcal sobre les nostres consciències, el que ell anomena “ego patriarcal”. La recuperació de l'harmonia interior, entre els nostres tres cervells i les nostres tres referències arquetípiques, és un camí de creixement personal que hom fa col·lectivament i que culmina en la transformació social (Naranjo, 2010). Inspirà la teoria dels “eneatipus”, però sobretot el programa SAT que ha acabat estenent-se per tot el món. Tot i que les reflexions dels llibres de Naranjo no van adreçades concretament als homes, sí que aquest vincle que ell assenyala entre transformació personal i social està connectat sobretot amb les vivències masculines.

Malgrat tot això, aquesta forma de treball (grupal, personal) seria adoptada per altres grups que anaren apareixent per tot el territori amb una intenció d'intervenció també social. L'aparició de “grups d'homes” acabà essent una manera de treballar dels diferents corrents, tant els més abocats a l'acció social com els que s'hi negaven.

Relacions amb els moviments feministes

No és casual que el pioner del moviment d'homes “profeministes” de l'Estat espanyol, J.V. Marquès, fos en el seu moment parella de Celia Amorós, una destacada filòsofa i activista feminista (Amorós, 1997). És la història de molts altres homes que han arribat al feminisme a través de dones del seu entorn, siguin aquestes parelles, amigues o parents. Celia, abans que Naranjo, ja havia escrit una *Crítica de la razón patriarcal* (1985). En aquesta obra ja contemplava el feminisme com a

“una nueva conciencia emergente dotada de potencial crítico de las definiciones que la especie humana ha acuñado de sí misma sobre la base de las deformaciones patriarcales. La capacidad de transformación social del feminismo ha de ir acompañada en el nivel de la reflexión de una crítica cultural, ideológica y teórica”. (Amorós, 1985: contraportada)

L'anomenada “segona onada feminista”, que havia començat ja als anys 60, s'accelerà durant la transició. La celebració a Madrid l'any 1975 de les *Primeras Jornadas de Liberación de la Mujer* i l'any següent, al Paranimf de la Universitat de Barcelona, de les Primeres Jornades Catalanes de la Dona, havien marcat un abans i un després. La llista de reivindicacions era llarga, atès que sortíem d'un sistema que havia *minoritzat* les dones, fent-les dependents de pares i marits.

S'exigia que l'adulteri deixés de ser delicte (la famosa campanya d'autoinculpació de “Jo també sóc adúltera”). S'obrien, sota la pressió de grups de dones, centres de “planificació familiar” per a subministrar anticonceptius i on de vegades s'ajudava les dones embarassades a viatjar a l'estranger per avortar, fins a la despenalització parcial de l'avortament l'any 1985. Havia costat molt, degut a la pressió de l'Església catòlica, aconseguir el reconeixement del dret al divorci (legalitzat el 1981). El tot just acabat de fundar Partit Feminista denunciava la violència vers les dones en tots els àmbits. On eren els homes?

Mirant ara les fotografies d'aquells anys, se'n veuen pocs, però se'n veuen. Ho feien a títol individual, per les seves relacions d'amistat amb les dones encausades. Alguns, però, ho feien per solidaritat. Aquest és el cas de José Ángel Lozoya, segons explica ell mateix¹¹. Alguns d'aquests pocs homes entraven en contacte amb dones feministes i es començaren a proclamar “feministes” o “profeministes”.

Tanmateix, aquesta minoria d'homes provocava suspicàcies entre algunes dones feministes. Ja a l'acte del Paranimf de Barcelona algun mascle havia intentat “llegir la cartilla” a les feministes presents i, evidentment, havia estat escridassat. La demanda general vers els homes era que hi donessin suport, però des d'un segon terme. El propi Lozoya ho explica, en parlar del moviment de solidaritat que va seguir a la seva detenció quan la policia va tancar el centre on treballava fent avortaments:

---

¹¹ Vegi's Ò. GUASCH (coord.), 2012: 29-31, on Lozoya explica la seva experiència en una clínica avortista, primer a València i més tard a Sevilla, entre 1979 i 1980.

“Aunque entiendo los motivos, era bastante incómodo notar, en la campaña de solidaridad que siguió a nuestra detención, la dificultad que demostraban las feministas de algunas ciudades para acogerme con el calor con que recibían a mis compañeras”, (Guasch, 2012: 31)

Al llarg de tota la transició, però especialment a partir de l'any 1982, amb l'arribada del PSOE al govern, es produeix amb el feminisme un fenomen semblant a l'esdevingut amb altres moviments socials: hi ha una cooptació de les feministes més destacades cap a responsabilitats polítiques; es crea el *Instituto de la Mujer* (1983) i Conselleries o Instituts de dones a les Comunitats Autònomes i a l'administració local. Una part del feminisme (especialment aquell englobat en el que és conegut com a “feminisme de la igualtat”) s'institucionalitza, doncs. Aquesta és la situació quan l'any 1985 es funda la Coordinadora Feminista Estatal (CFE).

Els pocs homes que col·laboraven amb iniciatives feministes ho feien dintre del camp de la igualtat. Les reticències a què hem fet al·lusió anteriorment explicarien que quan per primer cop s'abordaren els primers programes d'intervenció amb homes, no es fessin des d'aquestes instàncies del feminisme institucional.

Un moviment de masses de majoria masculina: el moviment d'objecció de consciència i insubmissió

Si hi ha alguna cosa que simbolitzi i ensems representi millor els valors de la masculinitat tradicional, aquesta és l'exèrcit. Al llarg de generacions de nois espanyols, la *mili* va esdevenir una mena de ritu de pas per arribar a l'homenia: jerarquia, violència estructural, psicològica i física, desensibilització dels sentiments, visió bipolar del món (aliats/enemics) són, entre altres, els valors en què s'eduquen els soldats. Més subtilment, la *mili* esdevenia també una iniciació al ritu de l'“*escaqueig*” de les responsabilitats¹².

---

¹² En aquesta part em baso fonamentalment en la meua recerca expressada en forma de ponència al CIME 2011 (Compairé, 2011).

A finals del franquisme, des de l'any 1971, va començar un moviment de resistència i de negativa a fer la mili. Fins a l'any 1978 (quan la Constitució va arribar a reconèixer el dret a l'objecció per motius de consciència) eren pocs els objectors. Des de llavors el seu nombre va anar augmentant fins arribar a abastar centenars de milers de nois. A partir de l'aprovació (1988) de la llei que regulava l'objecció i la prestació social substitutòria (PSS), aquells joves que s'hi oposaven es declaraven insubmisos, arriscant anar a la presó. Finalment el moviment va aconseguir un dels seus objectius més immediats quan el 2001 es va suprimir el servei militar obligatori.

Aquest va ser un moviment fonamentalment de nois, per raons òbvies. Sobretot a partir de 1976, quan sorgeix el MOC, el moviment d'Objecció de Consciència, un moviment assembleari, no-violent i antimilitarista. Aquest moviment tenia moltes de les característiques patriarcals de molts altres moviments socials. Curiosament (o no) es reproduïen a l'interior del moviment moltes dinàmiques de caire militar: concepció binària del món; s'hi parlava de "lluita", de "combat"; fins i tot hi havia qui deia que "militava" en el moviment "antimilitarista" (!).

A les assemblees acudien també noies feministes, tot i que aquestes no tenien gaire fàcil fer-s'hi sentir. Però ho feien, i intervenien des d'una crítica als mecanismes de poder dintre del moviment. Per aquesta raó, el pas per l'objecció i la insubmissió va significar per a molts dels nois que hi participaven una escola de crítica i també un ritu de pas alternatiu cap a noves formes de masculinitat. A les assemblees es parlava de feminisme, d'ecologisme, de pacifisme; en definitiva, de valors que contradieien l'home tradicional. El moviment era massiu perquè tenia una reivindicació clara i entenedora: la supressió de la *mili* obligatòria. Però, amb diferents graus de consciència, hi havia qui anava més enllà i es replantejava la seva relació amb els altres homes, amb la natura i amb les dones. Hi havia alguns, pocs però molt actius, que de la denúncia de l'exèrcit passaven a la denúncia del patriarcat. Una altra cosa és que després, a la pràctica del dia a dia, hom fos coherent.

Al començament, la influència ideològica fonamental venia del cristianisme evangèlic de les comunitats de base, a través de persones

com ara Lanza del Vasto. Més endavant, però, aquest passà el testimoni a l'anarquisme (hem de pensar que els partits d'"esquerres" van trigar molt en donar suport a l'objecció; per tant, quedava tan sols l'anarquisme com a l'única opció radical). I sobretot, un cop abolida la *mili*, alguns van passar a altres moviments alternatius, com ara el dels *okupes*, l'ecologisme, el cooperativisme, el *software* lliure, etc. I alguns d'ells també al que seria més tard el moviment d'homes per la igualtat.

El tombant del mil·lenari: Jerez, AHIGE, *Heterodòxia*

El 1999 l'Ajuntament de Jerez de la Frontera impulsà el primer programa d'intervenció amb homes fet des d'una administració local, *Hombres por la Igualdad*, dintre de la regidoria de Salut i Gènere. Va ser una iniciativa personal del llavors alcalde Pedro Pacheco (ni tan sols responia a una línia política del seu partit, el Partido Andalucista).

El programa estava dirigit per J.A. Lozoya i proclamava que el seu objectiu genèric era "*ayudar a los hombres en su incorporación a la lucha por la igualdad*". Desenvolupava activitats d'informació, formació, recerca, divulgació i assistència personalitzada. Comptava amb un telèfon d'informació i orientació per a homes. Una de les aportacions més importants és la creació d'un web amb un Centre documental i un Fons bibliogràfic de referència fins ara.

L'alcalde impulsor del programa, amb motiu del 25 de novembre de 1999, treia un ban municipal que deia:

"La violencia masculina es un problema que nos atañe fundamentalmente a los hombres, aunque quienes lo sufren y son víctimas del mismo son las mujeres. Por tanto nos implica a toda la sociedad, es un problema de todos y de todas y es preciso que sea combatido de manera conjunta".
(Bonino, Leal, Lozoya, Szil, 2003: 7)

A partir del programa municipal, el mes de novembre de 2001 van tenir lloc al propi Jerez les *Primeras Jornadas Estatales sobre la Condición Masculina: Los hombres ante el reto de la igualdad*. Aquestes Jornades marcarien un

abans i un després en la consolidació del moviment dels *Homes Igualitaris*. Després de més de dues dècades i de moltes iniciatives locals i parcials, s'havia creat una "massa crítica" per tal de fer una passa endavant.

Allà sortiren gran part dels temes del moviment: l'educació de les emocions; els homes i les crisis de convivència; els grups de reflexió d'homes; les relacions amb les dones i el feminisme; la sexualitat masculina i la diversitat sexual; la dansa-teràpia i el treball amb el cos; la paternitat; l'antimilitarisme; la violència; el desig de canvi dels homes.

Les Jornades de Jerez significaren també l'inici d'un relleu generacional dins del moviment d'homes per la igualtat. Hi participaren homes compromesos des del començament (i que ja hem esmentat), com ara J.V. Marquès, L. Bonino, A. de Fluvià, J.A. Lozoya, F. Villadangos, F. Barragán, J. Fernández de Quero, H. Sáez, J. Vílchez, P. Szil, F. Belenguer. Però apareixien homes nous, com ara Antonio Martínez i Daniel Leal (per cert, procedents, com altres, del moviment antimilitarista), Erick Pescador (que ja havia participat abans en el Grupo Abierto de Estudios Sexológicos, GAES, des de 1997), Miguel Lorente (forense especialitzat en violència de gènere) i altres.

Un dels moments més emotius de Jerez 2001 va ser la intervenció d'Àlex Casanovas, que es va definir com a home XX, qui va explicar en primera persona la seva història com a transsexual. La seva intervenció era: "*Cómo ser un hombre encerrado en un cuerpo de mujer y no morir en el intento*". Significava l'entrada dins de les reflexions del moviment de temes nous, com ara la desconstrucció del gènere i la teoria *queer*.

Aquest mateix any neixia *Heterodoxia*, impulsada per Manu Campos i Txema Espada. El seu origen és un nucli de la Universitat de Madrid que va donar lloc al GREM (Grupo de reflexión y estudio sobre la masculinidad). Amb el temps, *Heterodoxia* esdevindria un web de referència intel·lectual i d'informació, gràcies a l'activisme de Txema. No va aconseguir, però, convertir-se, com era la seva intenció, en una autèntica "comunitat". Posteriorment Txema es traslladà a Roquetas de Mar (Almeria) i amb ell el seu web.

El mateix any fundacional de 2001 s'havia fundat a Màlaga, a partir de grups d'homes de la ciutat, la que seria la primera associació registrada d'homes per la igualtat, AHIGE (associació d'homes per la igualtat de gènere). Els seus impulsors eren Antonio García, Hugo Gensini, Eduardo Rodríguez, José Mendiguren, Micky, Rafael Gàlvez i altres. AHIGE es plantejava d'una manera oberta combinar l'acció social amb la recerca i amb el treball personal (*"Cada home és una revolució interior pendent"*). Insistia molt en els seus lemes en els "guanyys" dels homes amb la igualtat (*"Guanyem amb el canvi, guanyem amb la igualtat"*), en els missatges positius adreçats als homes a partir de la responsabilització, però no de la culpabilització. Va llençar des del començament programes d'intervenció, amb suport institucional, adreçats a joves (*Igualaria i Igualitaria*), a la corresponsabilitat (*Co-respondre*), al tractament dels homes maltractadors (*Gandhi*). Programes als que van seguir d'altres. Comptava amb un equip professional reduït, cosa que la convertia en una petita ONG, i naixia amb voluntat d'estendre's per tot el territori, començant per Andalusia. Es configurava com a una associació de nou tipus, basada en un funcionament horitzontal.

Podem dir, doncs, que per al petit moviment d'homes per la igualtat l'any 2001 va ser un any de relatiu relleu. Des de llavors (i AHIGE marcava la pauta), el que havien estat grups esporàdics s'anirien consolidant i començaria a créixer una xarxa de nuclis a les principals comunitats.

La primera dècada del mil·lenari: la consolidació d'AHIGE

Podem anar seguint l'expansió territorial del moviment al llarg d'aquesta dècada. Ara bé, podem marcar que hi ha un clar pol d'atracció, que és AHIGE, i que fora d'aquesta associació van apareixent alguns nuclis territorials que més endavant es coordinaran entre sí.

Al llarg d'aquests anys AHIGE va estenent-se creant noves delegacions territorials. La primera fora d'Andalusia és AHIGE-Catalunya, sorgida abans, però que des de 2009 es constitueix com a associació catalana confederada amb AHIGE, sota el nom d'*Homes Igualitaris-AHIGE*

Catalunya. Més endavant i de forma progressiva sorgiran col·lectius territorials a Múrcia, País Valencià, Cantàbria, Balears, Canàries, La Rioja, Castella-La Manxa i finalment Madrid. Simultàniament anirà canviant el seu organigrama, minvant el pes de l'equip professional de Màlaga i augmentant el pes de la coordinadora, on estan representants els col·lectius territorials. Contradictòriament, al bressol de l'associació, a Andalusia, és on darrerament està estancada i on no s'ha acabat de constituir un col·lectiu territorial propi, tot i tenir socis a Jaen, Còrdova i Huelva, a banda dels de Màlaga.

Seria impossible resumir l'activitat d'AHIGE al llarg d'aquests anys. Augmentà el nombre de socis i es desenvolupà i posà en marxa la presa horitzontal de decisions. Això es coherent amb la filosofia de l'associació que dóna primacia al treball personal i, per tant, a la desconstrucció de l'ego patriarcal. En aquest sentit, s'han afrontat els conflictes interns i les discrepàncies amb un esperit de consens i d'evitació dels personalismes.

Una altra línia d'actuació han estat els "Encontres d'homes i dones" de Fuente de Piedra (Màlaga), que es celebren anualment des de l'any 2003. S'han convertit en un espai on, mitjançant la reflexió personal i grupal, hom pot experimentar de primera mà com serà el futur món de relacions igualitàries entre dones i homes.

AHIGE llençà des del 2007 la idea (després assumida per la resta del moviment) de dedicar un dia a l'any, el 21 d'octubre, a les "rodes d'homes contra la violència masclista", com a forma de visibilitzar el compromís masculí contra aquesta xacra. La data, però, coincidia amb l'aniversari de la celebració a Sevilla de la primera manifestació d'homes contra la violència masclista, el 21 d'octubre de 2006, a la sortida d'un *Encuentro* organitzat pel *Foro de Hombres por la Igualdad*.

Pel que fa als programes d'incidència social, aquests han anat en augment. Als ja esmentats podem afegir-hi els dels tallers per a instituts de secundària, el de joventut, el de salut masculina i un de molt imaginatiu, *Homocircus*, basat en aspectes del món del circ. Però els col·lectius territorials tiren endavant programes propis d'intervenció. Així, per

exemple, a Catalunya s'intervé en justícia juvenil, amb homes nouvinguts (Projecte "veus entrellaçades"), amb pares primerencs... Alhora, AHIGE ha tirat endavant diversos programes de formació *online*, dedicats a persones que treballen en intervenció amb homes, amb joves, amb homes que han exercit violència, etc.

En un altre ordre de coses, al llarg dels seus 12 anys, l'associació ha llençat posicionaments sobre temes que ens afecten com a homes: contra el tràfic de persones vinculat amb la prostitució; contra els abusos a menors; pel dret a l'avortament; per la "custòdia compartida igualitària" amb determinats condicionaments; i sobretot per l'establiment de polítiques d'igualtat adreçades a homes. En aquest camí, s'ha concretat la seva filosofia en allò que anomenem "perspectiva integral de gènere".

AHIGE també publica informacions, entrevistes i articles d'opinió en una revista *online*, *Hombres igualitarios*, de periodicitat mensual, que ha sobrepassat el número 60. I esment a part mereixen els programes de recerca de caire universitari, alguns europeus.

D'altra banda, el moviment ha anat creant xarxes de relacions amb altres moviments i associacions, sobretot feministes, però també ecologistes, pacifistes, alternatives. Destaca la pertinença de l'associació a dues plataformes: la unitària contra les violències de gènere i la de dret a l'avortament. Els contactes internacionals abasten, a més de Portugal, Itàlia i tota Amèrica Llatina.

Altres nuclis territorials a començament de segle

Al marge d'AHIGE, però no necessàriament enfrontats amb ella, podem esmentar l'aparició de col·lectius d'*Homes Igualitaris* a Galícia, *Homes galegos pola igualdade* (Celso Taboada); a Palència, *Codo a codo* (Ivan Sambade, Miquel Àngel Arconada, fundat el 2009); a Astúries, el grup d'homes de Gijón (Carlos Lomas); a Lleó, *Prometeo* (Hermógenes Domingo); a Madrid, *Stopmachismo. Hombres contra la desigualdad de género* (Mariano Nieto); a Aragó, *Hombres por la igualdad de Aragón* (José María Galdó); a Sevilla, *Foro de hombres por la igualdad* (Hilario Sáez, J.A.

Lozoya); a Canàries, *Hombres de Canarias por la igualdad* (Argelio González). Alguns d'aquests col·lectius, juntament amb Erick Pescador, *Heterodoxia* i altres, formen la *Red de hombres por la igualdad*.

A banda, hi ha també grups de reflexió d'homes, expandits per tot l'Estat, que oscil·len entre el treball purament terapèutic i la intervenció més clarament social.

Des de mitjans de la primera dècada del mil·lenari no existeix, doncs, cap racó del territori on no hi hagi o bé un col·lectiu d'homes o bé una delegació d'AHIGE o bé ambdues coses. Pel que fa al nombre d'homes implicats, encara el moviment és poc nombrós, però sí que podem dir que està estès per tot arreu.

Esment especial mereix el cas del País Basc. Allà, per iniciativa del govern Ibarretxe (també una iniciativa personal del *lehendakari*, més enllà del programa del seu partit, el PNB) i dintre d'*Emakunde*, l'Institut basc de la Dona, es creà l'any 2007 la *Iniciativa Gizonduz*, que ve a ser el primer programa d'intervenció amb homes des d'una administració autonòmica. El fet de comptar amb recursos i amb un mínim equip professional ha fet que puguin plantejar-se impulsar l'aparició de grups d'homes a moltes localitats basques; portar a terme cursos de formació *online* sobre temes de masculinitats; programes específics adreçats a nois i a homes grans; actuacions concretes en temes de paternitat (com la famosa "motxilla" que es dóna a cada pare que la sol·liciti); campanyes de signatures de la "carta dels homes bascos contra la violència vers les dones", etc. A més, l'empenta de *Gizonduz* fa que hi hagi també altres iniciatives particulars paral·leles, com el centre Ez-Berdin de Vitòria-Gasteiz. L'exemple del País Basc l'hem presentat sempre com el mirall en què les altres autonomies s'hi havien d'emmirallar pel que fa a desenvolupament de polítiques adreçades a homes. La llei basca 4/2005, d'igualtat entre homes i dones, encara la podem contemplar com el model de llei integral, una aplicació concreta del que s'ha anomenat "*mainstreaming* de gènere". El cas és que Euskadi comptà amb un nucli potent d'homes compromesos per la igualtat, com ara Ander Bergara, Ritxar Bacete, Mikel Otxotorena, Josetxu Riviere o Arkaitz López, entre molts altres.

Al llarg de la dècada hi hagué diversos Congressos i Conferències que començaren a fer més visible el moviment, com el de Saragossa de 2009, equivocadament titulat “*I Congreso nacional de Hombres por la Igualdad*” o la jornada del mateix any a Sevilla. Abans hi havia hagut les Convencions catalanes de Masculinitats del 2003 i 2004, celebrades a Barcelona. O la celebració a la mateixa ciutat d'un *Encontre Internacional* durant el Fòrum de les Cultures de 2004, amb la participació de Marquès, Lozoya, Michael Flood, Roberto Garda (Mèxic, CORIAC), Edwin Cruz (Puerto Rico), el grup d'homes contra la violència de Badalona (HOCOVIAGE) i Jorge Corsi, entre altres.

No s'aconseguí, però, la coordinació del moviment. Persistien encara diferències i suspicàcies entre els grups presents i possiblement factors personals que ho feien difícil, cosa que demostra la persistència d'elements de gènere i la manca de treball personal entre els propis homes igualitaris.

El CIME 2011. S'obre una nova etapa del moviment

Després d'una dècada d'“acumulació de forces”, el CIME 2011, el Congrés Iberoamericà de Masculinitats i Equitat, celebrat a Barcelona a l'octubre d'aquell any, va provocar la impressió que el moviment i la temàtica de les masculinitats arribava a la majoria d'edat. Així ho feia pensar l'assistència de més de 250 persones, vingudes de la resta d'Espanya, d'Amèrica Llatina i fins i tot d'Europa; la presència de destacats experts en el tema, començant per la pròpia Raewyn Connell a la cerimònia inaugural i de Stefano Ciccone, president de la xarxa italiana *Maschile Plurale*, a la cloenda; la varietat i vivesa de les ponències i de molts dels tallers, etc.

Efectivament, el CIME posà a l'agenda dels temes socials, però també de recerca acadèmica, els estudis sobre masculinitat. Però, i des del punt de vista de l'activisme?

Cal dir que AHIGE i *Homes Igualitaris* van posar tota la carn a la graella per tal que es produís a Barcelona un *encontre* de tot el moviment d'homes per la igualtat. Per part dels homes del *Foro* i de la *Red de hombres por la igualdad*, especialment per part de José Ángel Lozoya i d'Hilario Sáez,

també. Hi havia una sensació general que, en moments difícils, calia superar reticències passades i cercar punts en comú, que eren la major part. Amb aquest esperit i després de mesos de debats fins al darrer moment, s'acabà aprovant per part de tots els grups presents, l'anomenada "agenda comuna dels homes per la igualtat" o "Declaració de Barcelona", que conté 11 punts i dues dates (19 de març i 21 d'octubre) per aplegar els homes per la igualtat¹³.

Els temes de la declaració eren els temes estrella de la dècada: revisió del poder, de la violència i la imposició en totes les seves formes; revisió de la sexualitat, que està en el nucli dur de la nostra relació amb el món; revisió de la nostra complexa relació amb el cos i la salut; reivindicació de les cures compartides i la paternitat com a camí vers a una plenitud humana.

A partir d'aquí comença una nova fase del moviment, on hi ha accions conjuntes (les de les dues dates assenyalades) i intercanvi d'informacions¹⁴. En aquest sentit s'ha avançat molt. Un cop passat el miratge del CIME, però, subsisteixen els problemes fonamentals, començant per la dificultat per arribar als homes. I segueixen en peu les polèmiques internes dintre del moviment. Passarem ara revista a algunes d'elles.

Com ens posicionem davant de la resta d'homes i amb els feminismes. Debats interns al moviment

El problema més important amb què ens enfrontem és de quina manera i des de quina postura ens adrecem al conjunt dels homes.

Si hem vist que al començament el tractament de la "qüestió masculina" venia sobretot des del camp de la sexologia i antropologia, crec que mica en mica l'hegemonia de la mirada sociològica ha contribuït potser a difuminar els aspectes subjectius i personals. Amb el nou mil·lenari, amb

---

¹³ Es pot llegir aquest document a http://www.ahige.org/pdfs/DECLARACION_DE_BARCELONA.pdf

¹⁴ També es va crear una pàgina comú de facebook, "*Hombres por la igualdad*", que permet el contacte continu.

l'arribada de les traduccions de les obres de Connell (1995), aquestes es convertiran en pensament hegemònic dintre del moviment d'homes per la igualtat. Llavors deixarem de parlar de vides concretes per passar a parlar de concepcions col·lectives, d'expectatives socials grupals i de com aquestes es jerarquitzen entre sí. És cert que la pròpia Connell ho ha anat matizant, sobretot arran del debat amb V.J. Seidler (2006), però crec que el que s'ha guanyat en perspectiva, posant de relleu les dinàmiques socials, s'ha perdut en atenció a la subjectivitat. S'ha ampliat el focus i potser en el camí s'ha perdut el detall. I és en el detall on ens hi juguem la relació amb els homes concrets.

D'altra banda, el temps ha fet que aparegui amb normalitat la pluralitat interna del moviment. Per exemple, si ens adrecem als homes amb un missatge positiu (com ho fa AHIGE, posant de relleu els guanys dels homes amb la igualtat), ens trobem amb una crítica com la que fa Luis Bonino a la presentació del llibre de materials de coeducació de Daniel Leal i Miguel Ángel Arconada:

“Los autores se alejan del camino que propone el cambio hacia la igualdad a través de visibilizar el coste de ser hombres y las ventajas, beneficios y ganancias que nos proporcionaría cambiar. No se dejan llevar por esta lógica de rentabilidad predominante en el trabajo con hombres y que algunos pensamos no es ajena al predominio desde los años 90 de la ideología neoliberal, que diseña una visión economicista, egocéntrica, utilitarista, depredadora e inhumana de la vida”. (Leal, Arconada, 2011: 17)

I proposa com a alternativa:

“El tipo de intervención que nos ofrecen no resulta fácil, ya que supone salir de la orientación de las corrientes hegemónicas, sabiendo que suele ser bien recibida por muchos hombres, insatisfechos con su masculinidad (en realidad, la mayoría sólo con la parte de los costes personales que también supone). Pese a ello, los autores no renuncian a poner la apuesta ética como motor y no se dejan tentar por tantos programas que, aunque formalmente la incluyen entre sus objetivos, en realidad terminan

desestimándola para facilitar la convocatoria y la permanencia de los hombres, o la ponen en segundo lugar por el interés o rechazo que puedan provocar. Son conscientes de que, sin partir de la ética, a corto o largo plazo se invisibilizan y naturalizan los privilegios y comodidades, la resistencia a renunciar a ellos, así como la inmoralidad e injusticia del sistema patriarcal en que se asientan”. (Leal, Arconada, 2011: 17)

De quina ètica s'està parlant aquí? En la famosa polèmica entre les tesis del desenvolupament moral de Kohlberg (1993) i l'ètica de la cura i de les relacions de Gilligan (Gilligan, 1985) es veia clar que la primera podia ser vista com a ètica descontextualitzada universal i abstracta, hereva de l'ètica kantiana. I que la segona –sobretot en el desenvolupament que en fa Benhabib (Benhabib, 1992)– intenta complementar justícia i cura, principis universals i relacions, ètica de l'altre generalitzat amb l'ètica de l'altre concret. I no pot haver-hi cura de l'altre sense autocura. És inseparable, doncs, des d'aquest punt de vista, la responsabilitat pels i les altres i per un/a mateix/a.

Aquí hem de distingir clarament entre responsabilitat i culpa. La culpabilització, sobretot si es fa des de categories generals, paralitza perquè hom parteix d'una desconfiança inicial que actua com a profecia autocomplerta. A més, ja Seidler, en el seu repàs de la història del pensament occidental, relacionava aquest tipus de pensament descontextualitzat amb allò que ell anomena “desraó masculina” (Seidler, 1994: 196-217). Aquesta forma d'abordatge pressuposa un punt de vista “superior” o jeràrquic basat en el sentiment de “superioritat moral” de qui jutja. Qui actua o qui canvia per sentit “utilitarista”¹⁵ és menystingut. Som a les antípodes del treball d'acompanyament que es fa dintre dels grups terapèutics que no necessàriament neguen les desigualtats. I, de pas, aquesta polèmica comporta una pugna pel control d'aquest camp d'intervenció social.

---

¹⁵ Hem de recordar que Stuart Mill, un dels primers defensors dels dret de les dones, s'incriu dintre de l'utilitarisme.

Aquesta reflexió fa palès, tanmateix, el difícil equilibri en la intervenció amb homes entre treball personal i responsabilitat social, dificultat que també s'observa en els tractaments de recuperació dels homes que han exercit violència. Com hom veu als programes de treball amb aquests homes, cal combinar la responsabilització (i no culpabilització) amb el desenvolupament en aquests homes de les seves capacitats de cura i autocura (Echeburúa, 2009).

No podem desvincular aquests debats d'un altre: la relació amb l'anomenat "feminisme institucional". Ja hem comentat abans que, durant unes poques dècades posteriors als anys 80, hi ha hagut una cooptació de dones feministes a institucions de poder. Apareix, doncs, un nínxol d'acció i poder nou, que en principi contempla les dones com a destinatàries de serveis, polítiques i estudis. I, consegüentment, poden sorgir reticències (explicables i justificades al començament) a destinar aquest espai, no solament al treball amb homes sinó a la participació dels homes en la tasca per la igualtat i per la seva pròpia transformació personal. Aquesta situació també dificulta, al meu parer, l'elaboració d'un pensament autònom per part dels homes, que reconegui al feminisme com a inspirador, però que vagi més enllà, adreçant-se als homes parlant de les seves vides, dels seus privilegis, però també del creixement personal que la igualtat els possibilita.

Dit altrament, contemplo la conversió del feminisme en un nou humanisme que abasti dones i homes, les seves relacions; un pensament que inclogui també els homes. AHIGE ha fet fa ja alguns anys una aposta en aquest sentit. Allò que anomenem "perspectiva integral de gènere". Si no ho fem així, podem caure en allò que pensem que accentuï encara més el nostre allunyament de la resta dels homes. Amb una diferència: mentre que el moviment feminista tenia i té una base social molt gran en els grups de dones, el nostre té poc contacte amb les nostres bases naturals. És com un capgròs amb un cos i cames esquifides.

Aquestes serien, em sembla, algunes de les raons de les dificultats que un moviment com el nostre troba en el seu camí d'interpel·lació als homes: resistència a la pèrdua de privilegis; que els homes no tenen

consciència del seus malviures, per la seva pròpia socialització; dificultat de crear un llenguatge nou que ens acosti a la minoria d'homes que es podrien mostrar receptius: un llenguatge responsabilitzador i no culpabilitzador en termes genèrics; feblesa de la implicació política en la transformació de les masculinitats.

Quan passem revista a les temàtiques concretes, veurem que totes elles estan travessades per aquesta disjuntiva.

Podríem començar a pensar: i si en comptes de dialogar exclusivament amb el “feminisme de la igualtat” contempléssim també la interlocució amb el de la “diferència sexual”? Ja sabem que a Espanya és minoritari, però crec que això ens permetria que, enlloc de parlar tan sols en termes de “privilegis”, plantejar-nos la nostra diferència com a homes podria ser un estímul i atiaria la reflexió des de nosaltres mateixos, des de la nostra subjectivitat. Faria aflorar més fàcilment el desig de canvi de molts homes, ara amagat sota capes d'obligacions morals que els vénen des de fora i de les quals molts es volen *escaquejar*. Aquest és el camí que està fent en aquests moments el moviment d'homes a Itàlia¹⁶, amb resultats molt interessants. De ben segur que l'acollida entre la resta d'homes seria diversa de l'escassa que aconseguim fins ara.

Crec que hauríem de recollir també les aportacions de la tercera onada feminista, dels postfeminismes, dels feminismes postcoloniais (essent conscients de l'etnocentrisme amagat en moltes propostes d'acostament als homes nouvinguts d'altres cultures). Igualment podem trobar, al meu entendre, iniciatives interessants de l'ecofeminisme, que no significaria altra cosa que la incardinació d'un moviment com el nostre dintre d'una xarxa de moviments que estan ja preparant un canvi de paradigma social, i fins i tot un canvi de civilització (Naranjo, 2009, 2012).

Les teories *queer* han contribuït, penso, també, a desconstruir la pròpia idea de ser home. Tot i no haver aconseguit crear un moviment propi més

---

¹⁶ Vegeu la plana web de la Xarxa nacional dels homes italians, *Maschile Plurale*, a www.maschileplurale.it

enllà dels cercles acadèmics, d'una banda, dels ambients “*trans*”, per l'altra, signifiquen una sotragada interessant de la nostra identitat sexual, a partir de la qual caldrà anar fent sorgir projectes personals de vida en llibertat de totes les persones.

Com veiem, al vell arbre del feminisme li estan brotant cada cop més branques, en moltes de les quals podem niar per crear paraules noves que arriben a més homes.

Per últim, hem d'acabar el conflicte irreductible amb les organitzacions masculines de caire misogin i revengista. Denúncia del muntatge de la Síndrome d'Alienació Parental i de les altres fal·làcies sobre la “custòdia” com a suposat negoci feminista que prediquen les associacions de caire neomasclista (Lorente, 2009). Alhora, hem de ser capaços de veure per sota de tot això el dolor de molts homes i la seva incapacitat per afrontar la frustració. Crec que caldria connectar amb el seu dolor, que aquest es converteixi en palanca de reflexió personal i de responsabilització. Intentar en suma treure'ls del camí del ressentiment i, consegüentment, del camp d'aquestes associacions.

Algunes temàtiques i polèmiques

Dins el moviment d'homes per la igualtat hem vingut afrontant multitud de debats amb relació al gènere.

A partir del cas Ana Orantes (any 2000), la violència de gènere ha donat el salt passant a ser considerada problema social. Tant les institucions com els moviments de dones i també el moviment d'homes per la igualtat han posat l'èmfasi en aquesta xacra. Val a dir que, almenys des de 2006, hi ha convocatòries d'homes en contra d'aquesta violència.

El moviment d'homes per la igualtat ha realitzat accions i reivindicacions en contra de la violència de gènere que exerceixen els homes contra les dones pel fet de ser dones, contra la violència de gènere dins de la parella, contra la violència de gènere que suposen les violacions, la prostitució forçada, l'homofòbia, la violència entre homes per gelosia,

etc., totes les formes de violència de gènere que deriven de la construcció social de la virilitat. Totes elles han estat reprovades i totes elles tenen a veure amb el masclisme com a essència de la masculinitat hegemònica (veure capítol específic sobre violència).

Alhora, dins del moviment s'ha vingut apuntat que, a més de protegir les víctimes, cal treballar amb els homes que han exercit violència, per tal de no naturalitzar la masculinitat tradicional, evitar considerar-la pràcticament com a inamovible. Hem d'anar més enllà de la simple denúncia de la violència. Com a homes hem de llençar i llençar-nos a nosaltres mateixos aquest crit: "Homes, no veiem la creixent llibertat de les dones com a una amenaça, sinó com a una oportunitat per a nosaltres!". Una oportunitat per a repensar-nos.

Un altre dels temes ha estat la polèmica sobre l'anomenada "custòdia compartida", un tema problemàtic per la judicialització de les relacions humanes i pel fet que és una demanda que llença molts pares a mans d'organitzacions misògines, antifeministes i revengistes. El debat a *Homes Igualitaris* s'ha donat, d'entrada, repensant el simple mot de "custòdia" i transformar-lo en "cura compartida". AHIGE, després d'una llarga discussió interna, va treure un comunicat¹⁷ valent i que, amb totes les matisacions que s'hi feien, resultava equilibrat, apostava per la mediació i la coparentalitat des del començament. Amb el temps, aquesta polèmica ha anat perdent virulència a mesura que les legislacions adoptaven una part d'aquells principis.

Sobre el tema de la prostitució els homes per la igualtat no tenen una postura totalment coincident. Com tampoc les feministes. Entrar a la polèmica entre "regulacionistes" i "abolicionistes" seria col·locar-nos en un camp que ens és conegut, el camp de la llei. Com si el tema no tingués a veure amb nosaltres, quan la immensa majoria dels prostituïdors són homes (consumidors de prostitució masculina o femenina). Cosa que ens hauria de fer reflexionar sobre la nostra sexualitat. És el que estan fent a

---

¹⁷ Veure comunicat: http://www.ahige.org/pdfs/AHIGE_Via_Igualitaria_CC.pdf

Itàlia, on el projecte “*La ragazza di Benin City*”, tot posant en contacte clients i prostitutes, col·loca aquells davant d'un mirall on poden contemplar-les a elles com a persones i no com a objectes i repensar, doncs, el propi desig sexual. I la seva relació amb el poder i amb els diners. Sexe, diner i poder van lligats!

Hem de tornar al començament, quan la reflexió sobre la sexualitat masculina era al centre. Perquè és urgent: els casos de violacions, de pederàstia, de consum de pornografia (infantil sobretot, però igualment la resta) ens fa pensar que la nostra manera de veure el món passa per aquí. Una mirada invasiva, cosificadora. Hi ha pocs intents de fer una reflexió pública sobre aquest tema i sovint qui ho inicia és acusat de puritanisme. No es tracta de condemnes morals, sinó de la necessària revisió d'una pulsó que està en el centre del nostre “disc dur”, amb què processem el món i que provoca molt patiment en el món.

A mesura que el moviment gai ha anat perdent el seu caire reivindicatiu i convertint-se en comunitari, els seus investigadors més potents han vist la necessitat d'obrir el camp. Els gais són homes, tot i que això havia quedat amagat en l'època que l'homofòbia era més exacerbada. Ara que aquesta ha minvat, apareixen multituds de complicitats i connexions dels gais amb la resta dels homes. L'imaginari sexual gai, per exemple, molt sovint té molts punts de contacte amb l'hetero.

Òscar Guasch, per posar-hi un cas rellevant, des dels seus primers estudis sobre la “*sociedad rosa*” (1991), ha anat passant per la crisi de l'heterosexualitat (2000), fins abordar la temàtica de les “noves masculinitats” (2006) i acabar coordinant un llibre de relats autobiogràfics d'homes (2012)¹⁸. Daniel Gabarró ha fet un camí semblant, des de la participació en el moviment gai (2005) a la necessària desconstrucció de la identitat masculina (2007). I Laurentino Vélez-Pelligrini (2011), en el seu

---

¹⁸ Guasch, juntament amb altres, participà en una publicació digital titulada “*Voces de hombres por la igualdad*”, on també escriuen Chema Espada, Erick Pescador, J.A. Lozoya, F. Barragán, D. Leal, P. Szil, H. Sáez i L. Bonino, entre altres. El seu text es titula “*Confesiones de despedida*”. Hom pot llegir la publicació a <http://vocesdehombres.wordpress.com/presentacion/>

llibre en el que repassa la història del pensament gai-lèsbic-*queer*, dedica un capítol final al “*debate sobre las masculinidades*”. Serà capaç el nostre moviment d'acollir i atiar les brases del que queda de l'antic *incendi* gai? Sabrem incorporar les veus de les “fronteres del gènere”, les que ens arriben des de joves trans? (Coll-Planas, Bustamante, Missé, 2009).

Per això caldria que ens replantegessin moltes coses. Un exemple molt clar és la nostra agenda comuna, on surt dos cops el mot “homofòbia”, però on les dues dates centrals (la de paternitat responsable i la de violència vers les dones) encara desprenen un cert tuf heterocentrista. Proposo que el moviment d'homes (com passa en altres països) inclogui el dia de l'orgull gai o el dia contra l'homofòbia i la transfòbia com una celebració que també a nosaltres ens concerneix.

Una altra temàtica que hem anat desenvolupant al llarg del tercer mil·lenari és la de les representacions culturals i mediàtiques de la masculinitat. La sèrie d'estudis coordinats per Àngels Carabí, Marta Segarra i Josep M. Armengol (2000, 2001, 2007) hi incideixen. També Rosa de Diego i Lydia Vázquez (2005) estudien els arquetips masculins a la literatura. Aquest treball és sens dubte important, però ens planteja moltes qüestions: la manca de models o arquetips alternatius al cinema, als mitjans i a la literatura; la dificultat d'establir aliances que (llevat d'excepcions com ara la del gran Saramago) històricament ha tingut el moviment amb els homes de la cultura. En definitiva, la necessitat de nous referents i de nous imaginaris col·lectius per als homes del futur, que hem d'ajudar a construir.

Què hem fet mitjanament bé fins ara?

La paternitat ha estat una de les línies de treball importants d'aquests darrers anys. Perquè el desig de ser i fer de pare, de tenir cura de les criatures, és un dels desitjos més clarament presents entre alguns homes avui dia. Sens dubte que aquesta és una bona base d'inici, que cal, però, portar cap a la responsabilitat de la cura. La paternitat, especialment el període que va des de l'embaràs fins al final de l'al·letament de l'infant, és

també una bona escola per viure la nostra parcialitat, fins i tot la nostra “terciaritat” davant d'una relació privilegiada com és la relació mare-criatura. Aquest “descentrament”, aquest “fer-se a un costat”, si el sabem interioritzar, si el convertim en vivència, farà de nosaltres homes nous, que deixaran de mirar-se com el centre del món (Ciccone, 2009; Deriu, 2012) i que, des de la seva parcialitat, seran capaços d'entrar en relació amb la parcialitat femenina.

Per això és important que aquest trànsit, si és possible, els homes el facin grupalment, donant-se suport mutu i sense entrar en rivalitat amb les mares (en el cas de les parelles heterosexuales)¹⁹. La demanda de permisos de paternitat iguals i intransferibles pot facilitar aquesta tasca, juntament amb l'impuls de grups de reflexió de pares.

Tenim ja moltes iniciatives endegades en aquest sentit. Començant per la pionera de l'Ajuntament de Jerez, amb la commemoració del “dia del pare igualitari”, que ara ha esdevingut diada compartida per tot el moviment. Cal, però, estar amatents perquè els homes tendim a explicar el que fem donant-li un aire èpic, a sobrevalorar la nostra dedicació a la cura. Això també seria aplicable a altres formes de cura, com la de persones malaltes o impossibilitades. Feina de cura que les dones solen fer sense donar-s'hi importància i que quan les fa un home esdevenen *heroiques*.

Una altra línia de treball a què hem dedicat esforços és la coeducació. Mala paraula, perquè el prefix “co-” implica “al costat de”. No parlem simplement de l'educació mixta, sinó de l'educació per a la vida, per a l'aprenentatge de les relacions, amb les persones de dins i de fora del propi sexe. Tenim també un munt de materials publicats, de cursos de formació del professorat, de models de tallers (Compairé, Abril i Salcedo, 2011; Leal i Arconada, 2012, entre molts altres).

Tot això, però, no serveix de res si no aconseguim que el professorat (i també el professorat masculí) creï a les escoles un clima de

---

¹⁹ Demanda presentada insistentment i darrerament en forma de projecte de llei per la Plataforma per als permisos iguals i intransferibles per naixement i adopció (PPIINA), de la qual tots els col·lectius d'homes igualitaris formem part.

reconeixement, de confiança i fins i tot d'estimació, on aquestes relacions puguin desenvolupar-se. Cal, per tant, que la formació del professorat inclogui aquesta tasca d'autoconeixement i de reflexió per tal que el desig d'educar en relació pugui obrir-se camí de forma natural. I dintre d'aquest clima serà possible que l'alumnat –també els nois, que constitueixen la major part dels abandonaments escolars– es pugui anar construint un propi projecte personal de vida amb relacions el més harmòniques possibles amb el seu entorn (Gabarró, 2010).

La corresponsabilitat també ha estat un tema d'atenció preferent al llarg d'aquests darrers anys. Paco Abril ha estat un dels capdavaners dels estudis d'aquest tema. Ha treballat sobre “usos del temps” (Abril, Romero i Borràs, 2009) i sobre les noves formes de treball i la seva incidència (programa europeu “*work changes gender*”, 2005; P. Gaborit, coord., 2007).

Està clar que no es tracta de fer només una anàlisi quantitativa del temps que els homes dediquen a les tasques domèstiques i d'autonomia personal. És, més aviat, un tema qualitatiu: com les afronten, com es col·loquen simbòlicament front a elles. Perquè aquest seu posicionament indicarà el seu grau de compromís en les relacions. La seva posició en les relacions de convivència.

S'han endegat programes de foment d'aquesta corresponsabilitat. Entre ells, el programa “*Co-respond*” d'AHIGE i els que ha impulsat *Gizonduz* a Euskadi. Des de diferents ajuntaments (com el de Jerez) i de forma més o menys improvisada, també. Cal que aquests esforços acumulats al llarg d'anys produeixin un salt simbòlic que associï homes i responsabilitat domèstica, trencant estereotips anteriors.

N'hi ha prou amb la igualtat?

A Espanya el mot utilitzat per referir-se a la nostra utopia ha estat sempre la igualtat. En canvi, com dèiem abans, a Amèrica Llatina han preferit el terme “equitat” per referir-s'hi. És a dir, estem parlant en termes de justícia, d'igualtat en drets i obligacions sense distinció de sexe.

Ara bé, en parlar de drets i deures, de justícia, no ens empresonem en una “gàbia simbòlica”? El simbòlic dominant és un simbòlic d'individus asexuals, sense subjectivitat, intercanviables, homogeneïtzats amb el nom de “ciudadans” o “ciudadanes”. Aquest sistema de representacions és hereu del patriarcat, per molt que la democràcia representativa ho hagi matisat un xic. Quan hi entrem, penso que sortim escaldats o escaldades. No solament l'anarquisme ha denunciat aquesta trampa (ara amb la crisi actual, aquesta trampa és encara més evident). Són les dones de la llibreria de dones de Milà les que fa un cert temps escrigueren un text clau, titulat clarament “*No creas tener derechos*”, on s'afirma:

“No son las leyes ni tampoco los derechos lo que dará a una mujer las seguridad que le falta. (...) La política de las reivindicaciones, por más que sean justas, por más que sean sentidas, es una política subordinada y de la subordinación, porque se apoya sobre lo que resulta justo según la realidad proyectada y sostenida por otros y porque adopta, lógicamente, sus formas políticas”. (Librería de mujeres de Milán, 1991: 244)

Les feministes milaneses proposen, consegüentment, un tall simbòlic i una reconstrucció de la política a partir de les relacions d'autoritat i d’*“affidamento”*²⁰. Allò que hom anomena “política primera” (que és la important, la que pot comportar llibertat), en contraposició a la política institucional, la “política segona”. I de forma radical propugnen un diàleg amb les institucions, però sense participar-hi, mantenint la llibertat. Es tracta d'una aposta audaç, però lliure.

Hi ha pocs homes a Espanya que hagin començat un camí en aquesta línia. Fa un temps, però, la revista *Duoda* va dedicar el número 28 (2005) al tema “*Ser mujer/ser hombre en relación de diferencia*”, on Juan Cantonero escrivia “*Habitando mis márgenes. Ser hombre en relación de diferencia*”, on, entre altres coses deia:

---

²⁰ Mot italià difícil de traduir, aplicat a les relacions entre persones, que inclou significats de confiança, suport mutu, deixar-se aconsellar, deixar-se guiar entre persones concretes.

“¿Con qué herramientas me voy a pensar y resolver mis conflictos? No puedo pensarme con las “herramientas del amo”, que diría Audre Lorde, busco una manera de pensar que sea una nueva manera de vivir. Y uno no puede seguir pensándose desde el centro, ya que desde la posición dominante nunca se quiere cambiar nada. Lo que suelo explicar en las clases de historia respecto de los movimientos obreros (no es posible que se puedan pensar desde la ideología burguesa) me lo debía aplicar a mí mismo. Necesito otro camino, un sendero luminoso que me aparte de mi ser hombre patriarcal, un camino que me lleve más allá, hacia la frontera de su orden simbólico. Otro lugar desde donde habitar la vida. Encontrar ese otro lugar ha sido para mí el acercarme al orden amoroso y simbólico de la madre. Habitar mis márgenes fronterizos es descubrir lo que me impide relacionarme sin fin, lo patriarcal que aún conservo, lo que se resiste en mí lento caminar hacia la frontera, lo que se ha escondido dentro de mí, con o sin mi permiso, para utilizar mi cuerpo como su mejor vehículo”. (Duoda, 28, 2005: 103-104)

De fet Cantonero forma part d'un grup d'homes amb un projecte anomenat *“la historia verdadera”*²¹, on l'escriptura autobiogràfica amb sentit és el mètode de recerca principal. És una variant dels grups de reflexió d'homes. Tornem així, com en un recorregut circular, al punt de partença. Perquè tota transformació comença i acaba en el nostre interior. Les paraules de Cantonero ens recorden, des d'una altra perspectiva, les de J.V. Marquès que hem esmentat al començament, quan parlava de l'alienació dels homes.

Podríem explorar aquest camí i possiblement aquest partir des de sí ens acostaria al que senten altres homes; descobriríem que en el fons de tots nosaltres nia un desig de canvi i de plenitud que produeix transformació. A Itàlia tenim molts exemples d'aquest camí²². Fora interessant sentir veus en la nostra llengua que parlin des d'ells, amb autenticitat, de ben segur que provocarien que ressonessin en altres veus masculines.

---

²¹ Taller coordinat per Milagros Montoya a la Fundació Entredós de Madrid.

²² Vegeu el web de la xarxa *Maschile Plurale*, farcida de continguts i de testimoniatges.

Un nou trencall. Cap a on tirar?

De tot l'anterior sorgeix una pregunta: cap a on anem? Per quin camí?

Tenim uns problemes de base. El perfil social dels components del moviment d'homes és similar: llevat de comptadíssimes excepcions, som homes autòctons (quasi sense nouvinguts), de classe mitjana en general. Sovint alguns han passat per alguna mena de crisi personal (que els ha fet replantejar el seu aprenentatge de la virilitat) i amb una formació sobretot humanística i social (educació, treball social, teràpia...). Aquest perfil de vegades determina les nostres preocupacions, la nostra visió del món i dificulta el nostre acostament a homes de diferent perfil.

És, doncs, urgent, ampliar la base social del moviment amb homes treballadors (caldrà treballar des de dintre dels sindicats subvertint les seves estructures jeràrquiques i patriarcal). Hauríem d'obrir-nos a científics experimentals, a metges, que de ben segur ens donarien una visió de la salut masculina més completa. Necessitem esportistes de tota mena, no tan sols d'elit. Per obrir un nou imaginari social ens calen homes del món de la cultura que creïn obres d'art amb perspectiva de gènere. Hem d'acostar-nos als homes grans que amb l'edat potser troben l'oportunitat de recuperar aspectes de la vida que van perdre de joves.

Per impulsar un moviment social de nou tipus ens calen objectius concrets, assolibles, formulats en enunciats positius i que toquin aspectes importants de la masculinitat tradicional. La demanda de permisos iguals i intransferibles és un bon exemple. Ens cal convertir en demandes concretes els problemes de salut dels homes, la cura compartida, la millora de les relacions entre homes (superació de l'homofòbia)...

Per tirar endavant hem de cercar aliances amb altres moviments socials. El capitalisme salvatge és la manifestació més sanguinària del patriarcat. I és una construcció d'homes (malgrat que darrerament hi hagi algunes dones impregnades del simbòlic del poder que tot ho contamina). Els homes tenim també aquí una responsabilitat en el desmuntatge de les estructures capitalistes, en companyia d'homes procedents d'altres moviments. Escoltant les veus de les dones que sovint tenen un to més

proper a la vida. El 15M ha significat un esclat de nova consciència (ara dispersa en diferents iniciatives socials, que són un germen de nova política) en què ens cal ser presents, amb gent diversa, provinent del camp de la teràpia, de l'anarquisme, del pacifisme, del feminisme, etc. Hem de convertir la perspectiva de gènere en quelcom transversal en el canvi de civilització que estem vivint. Hem de superar aquella mala lectura del text de M. Flood, convergint amb els moviments d'arrel espiritual que també poden contribuir al canvi social que tenim davant nostre. Intentar també dialogar i escoltar els homes d'altres cultures.

Al final haurem d'aconseguir aquella "amistat política" entre dones i homes, aquella relació basada en el reconeixement i la confiança i fins i tot en l'amor lliure entre els dos sexes. Una amistat que no amaga els conflictes, que no els converteix en quelcom destructiu.

Podríem subscriure aquestes paraules d'Alessio Micelli (anterior president de *Maschile Plurale*) sobre el futur del moviment:

"Nel linguaggio della politica, questa è una prospettiva di movimento, anche con tutte le sue difficoltà nel fare dialogare esperienze diverse... Ma io so di me stesso che quello che mi muove più profondamente è una domanda di felicità. Penso che la risorsa che possiamo portare in alcune città, per dare una possibilità di movimento, sia quella di agganciare con la nostra esperienza di donne e uomini, con le nostre parole, la domanda di felicità che c'è negli altri, l'attesa di una vita migliore. Offrire un'altra scelta". (Micelli, 2012: 135)

("En el llenguatge de la política, aquesta és una perspectiva de transformació, fins i tot amb totes les dificultats per fer dialogar experiències diverses. Però sé per mi mateix que el que em mou més profundament és una demanda de felicitat. Penso que el recurs que podem portar en algunes ciutats, per tal de donar una possibilitat de transformació, és la d'atreure amb la nostra experiència de dones i homes, amb les nostres paraules, la demanda de felicitat que hi ha en els altres, l'esperança d'una vida millor. Oferir una altra tria").

Podem concloure aquest recorregut per esdeveniments i pràctiques dels homes espanyols que desitgen un canvi de les relacions, dient que

una bona manera de situar-s'hi pot ser no dividir l'esfera del masculí en homes bons i homes dolents, sinó més aviat confiar en que allò que anomenem "igualtat" es concreti en la pràctica de la relació home amb dona i home amb home i la possibilitat d'una comunicació real i d'intercanvi entre els sexes (Anna di Salvo en Armengol, 2007: 81). És una altra manera d'anomenar la utopia de la felicitat.

Bibliografía esmentada

- ABRIL, P. et al.: *Work changes gender. Men and equality in the transition of labour forms*, Opladen, Barbara Budrich, 2005.
- ABRIL, P.; BORRÀS, V.; ROMERO, A.: *Els homes i els seus temps: hegemonia, negociació i resistència*, Barcelona, Regidoria d'Usos del temps de l'Ajuntament de Barcelona, 2009.
- AMORÓS, C.: *Hacia una crítica de la razón patriarcal*, Barcelona, Anthropos, 1985.
- AMORÓS, C.: *Tiempo de feminismo. Sobre feminismo, proyecto ilustrado y postmodernidad*, Madrid, Cátedra, 1997.
- ARMENGOL, J.M. (ed.): *Masculinitats per al segle XXI. Contribucions als Congressos de masculinitat a Barcelona 2003-2007*, Barcelona, CEDIC, 2007.
- BADINTER, E.: *XY, La identidad masculina*, Madrid, Alianza, 1993 [*XY, De l'identité Masculine*, París, Odile Jacob, 1992].
- BELL, D.H.: *Ser varón*, Barcelona, Tusquets, 1987 [*The paradox of Masculinity*, Chicago, Lewis Publishing, 1982].
- BENHABIB, S.: *Situating the self. Gender, community and posmodernism in contemporary ethics*, New York, Routledge, 1992.
- BLY, R.: *Iron John*, New York, Adisson Wesley, 1990 [traducció des de 1991 al castellà a nombroses editorials],
- BONINO, L.: *Micromachismos, la violencia invisible*, Madrid, Cecom, 1998.
- BONINO, L.: "Los varones frente al cambio de las mujeres", *Lectora: revista de dones i textualitat*, 4 [dossier "Hombres y feminismo"], pp.7-22, Barcelona, 1999.
- BONINO, L.; LEAL, D.; LOZOYA, J.A.; SZIL, P.: *Cronología inconclusa del movimiento de hombres igualitarios del Estado español*, en http://www.hombresigualdad.com/cronologia_inconclusa.htm, 2003.
- BOURDIEU, P.: *La dominación masculina*, Barcelona, Anagrama, 2000 [*La domination masculine*, París, Seuil, 1998].
- BROD, H.; KAUFMAN, M. (ed.): *Theorizing masculinities*, Thousand Oaks, Sage, 1994.
- BUTLER, J.: *Deshacer el genero*, Barcelona, Paidós, 2006 [*Undoing gender*, Nova York, Routledge, 2004].
- CANTONERO, J.: "Habitando mis márgenes. Ser hombre en relación de diferencia", *Duoda*, 28, 2005, pp. 101-114.
- CARABÍ, A.; SEGARRA, M. (ed.): *Nuevas masculinidades*, Barcelona, Icaria, 2000.
- CARABÍ, A.; SEGARRA, M. (ed.): *Reescrituras de la masculinidad*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2000.

- CARABÍ, A.; ARMENGOL, J.M. (ed.): *La masculinidad a debate*, Barcelona, Icaria, 2008.
- CHINEN, A.B.: *Más allá del héroe. Historias clásicas de hombres en búsqueda del alma*, Barcelona, Kairós, 1997 [*Beyond the hero*, Los Ángeles, Jeremy P. Tarcher/Perigee, 1992].
- CICCONE, S.: *Essere maschi. Tra potere e libertà*, Torí, Rosenberg & Sellier, 2009.
- CIGARINI, L.: *La política del deseo*, Barcelona, Icaria, 1995.
- COLL-PLANAS, G.; BUSTAMANTE, G.; MISSÉ, M.: *Transitant per les fronteres del gènere. Estratègies, trajectòries i aportacions de joves trans, lesbianes i gais*, Barcelona, Secretaria de Joventut de la Generalitat de Catalunya, 2009.
- COMPAIRÉ, J.J. (coord.); ABRIL, P.; SALCEDO, M.: *Chicos y chicas en relación*, Barcelona, Icaria, 2011.
- COMPAIRÉ, J.J.: "Rompiendo filas. Voces desde la objeción de conciencia y la insumisión", en *Actas del CIME 2011* (hom pot llegir a http://www.cime2011.org/home/panel3/cime2011_P3_JuanJoseComapire.pdf)
- CONNELL, R.W.: *Gender and Power*, Stanford, Stanford University Press, 1987.
- CONNELL, R.W.: *Masculinities*, Berkeley, University of California Press, 1995.
- DE DIEGO, R.; VÁZQUEZ, L.: *Hombres de ficción. La figura masculina en la historia y en la cultura*, Madrid, Alianza, 2005.
- DERIU, M.: "Di figlio in padre in figlio. Un itinerario riflessivo per crescere come genitori", en DEIANA, S.; GRECO, M. (a cura di): *Trasformare il maschile nella cura, nell'educazione, nelle relazioni*, Assis, Cittadella ed., 2012.
- ECHEBURÚA, E.; FERNÁNDEZ-MONTALVO, J.: "Evaluación de un programa de tratamiento en prisión de hombres condenados por violencia grave contra la pareja", *International Journal of Clinical and Health Psychology*, 9, 5-20, 2009.
- FILGUEIRAS, M.; COELHO, M.; BEIRAS, A.; CLIMACO, D.: *Atendimento a homens autores de violência contra as mulheres: experiências latino americanas*, Florianópolis (Brasil), Ilha de Santa Catalina, 2010.
- FLOOD, M.: "XY. Hombres, sexualidad y políticas", en XY-6(3), 1996. Blackwood, SA, 5051, Australia. Traducció de Txema Espada. http://www.jerez.es/fileadmin/Documentos/hombresigualdad/fondo_documental/Movimiento_hombres_igualitarios/Se_puede_hablar_de_un_movimiento_de_hombres.pdf
- FOUCAULT, M.: *Historia de la sexualidad*, Mexico, Siglo XXI, 1977 [*Histoire de la sexualité*, París, Gallimard, 1976].
- GABARRÓ, D.: "Noves masculinitats. La gran oportunitat del moviment GLBT. En defensa de polítiques de gènere per a tothom", *Revista Lambda*, 56, 2005, pp. 10-16, Barcelona.
- GABARRÓ, D.: *Reconstruir la identitat masculina: una necessitat política*, Premià de Mar, El Clavell, 2007.

- GABARRÓ, D.: *Fracàs escolar? La resposta inesperada del gènere i la coeducació*, Lleida, Boira ed., 2010.
- GABORIT, P. (coord.): *Men and work life balance in Europe*, Brussel·les, ENTP, 2007.
- GILLIGAN, C.: *La moral y la teoría. Psicología del desarrollo femenino*, Mèxico, FCE, 1985 [*In a different voice*, Massachusetts and London, Harvard University Press, 1982].
- GILMORE, D.: *Hacerse hombre: Concepciones culturales de la masculinidad*, Barcelona, Paidós, 1990 [*Manhood in the Making: Cultural Concepts of Masculinity*, New Haven, Yale University Press, 1990].
- GRAY, J.: *Els homes són de Mart, les dones són de Venus*, Barcelona, Ed. 62, 2001 [*Men are from Mars, Women are from Venus*, N. York, Harper Collins, 1990].
- GUASCH, O.: *La sociedad rosa*, Barcelona, Anagrama, 1991.
- GUASCH, O.: *La crisis de la heterosexualidad*, Barcelona, Laertes, 2000.
- GUASCH, O.: *Héroes, científicos, heterosexuales y gays. Los varones en perspectiva de género*, Barcelona, Bellaterra, 2006.
- GUASCH, O. (ed.): *Vidas de hombre(s)*, Barcelona, Bellaterra, 2012.
- KAUFMAN, M. (ed.): *Beyond Patriarchy: Essays by men on pleasure, power and change*, New York, Oxford University Press, 1987.
- KIMMEL, M.; MOSSMILLER, T.: *Against the tide: profeminist men in the United States, 1776-1990, A documentary story*, Boston, Beacon, 1992.
- KIMMEL, M.; ARONSON, A.: *Men's lives*, N. York-Toronto, Macmillan/Maxwell, 1998.
- KOHLBERG, L.: *Psicología del desarrollo moral*, Bilbao, Desclée de Brouwer, 1992 [*The psychology of moral development*. San Francisco: Harper & Row, 1984].
- KREIMER, J.C.: *El varón sagrado. El surgimiento de la nueva masculinidad*, Buenos Aires, Planeta, 1991.
- KREIMER, J.C., *Rehacerse hombres. Cómo dar nuevos sentidos a la masculinidad, Ideas para reflexionar, ejercicios para conocerse y practicar en grupos*, Buenos Aires, Planeta, 1994.
- LEAL, D.A.; ARCONADA, M.A.: *Convivir en igualdad. Prevención de la violencia masculina hacia las mujeres en todas las etapas educativas*, Madrid, UNED Ciencias Sociales y Judiciales, 2011.
- LORENTE, M.: *Los nuevos hombres nuevos. Los miedos de siempre en tiempos de igualdad*, Barcelona, Destino, 2009.
- LIBRERÍA DE MUJERES DE MILÁN: *No creas tener derechos. La generación de la libertad femenina en las ideas y vivencias de un grupo de mujeres*, Madrid, Horas y horas, 1991 [*Non credere di avere dei diritti: la generazione della libertà femminile nell'idea e nelle vicende di un gruppo di donne*, Torí, Rosenberg & Sellier, 1987].

- MARQUÈS, J.V.: *Sobre la alienación del varón*, Madrid, El Viejo Topo, 1977.
Consultable a : <http://www.nodo50.org/prometeo/textos/Alienacion.pdf>
- MARQUÈS, J.V.: *¿Qué hace el poder en tu cama?*, Barcelona: Icaria, 1981.
- MICELLI, A.: "Riconoscersi tra donne e uomini. Una amicizia politica a Milano contro la violenza maschile sulle donne", en DEIANA, S.; GRECO, M. (a cura de): *Trasformare il Maschile*, Assis, Cittadella ed., 2012.
- NARANJO, C.: *La agonía del patriarcado*, Barcelona, Kairós, 1993.
- NARANJO, C.: *Sanar la civilización*, Vitoria-Gasteiz, La llave, 2009.
- NARANJO, C.: *La mente patriarcal. Transformar la educación para renacer de la crisis y construir una sociedad sana*, Barcelona, RBA, 2010.
- NARANJO, C.: *La revolución que esperábamos*, Barcelona, La llave, 2012.
- SEIDLER, V.J. (ed.): *The Achilles Heel reader, Men, sexual politics and socialism*, Londres, New York, Routledge, 1991.
- SEIDLER, V.J.: *La sinrazón masculina. Masculinidad y teoría social*, Barcelona, Paidós, 2000 [*Unreasonable men, Masculinity and social theory*, Londres-N. York, Routledge, 1994].
- SEIDLER, V.J.: *Masculinidades, Culturas globales y vidas íntimas*, Barcelona, Montesinos, 2007 [*Young Men and Masculinities*, Londres, Zed Books, 2006].
- SHINODA, J.: *Los dioses de cada hombre. Una nueva psicología masculina*, Barcelona, Kairós, 1999 [*Gods in everyman. A new Psychology on Men's Lives & Loves*, William Morrow, 1989].
- VÉLEZ-PELLIGRINI. L.: *Sujetos de un contra-discurso. Una historia intelectual de la producción teórica gay, lesbica y queer en España*, Barcelona, Bellaterra, 2011.
- WOOLF, V.: *Tres guineas*, Barcelona, Lumen, 1980 [*Three guineas*, Londres, Hogarth Press, 1938].

LES POLITIQUES D'IGUALTAT DIRIGIDES ALS HOMES: GUIA D'APLICACIO PRÀCTICA

Aharon Fernández i *Homes Igualitaris*¹

---

¹ *Homes Igualitaris* és una associació d'àmbit català i creada l'any 2009 que es marca com a principal objectiu la incorporació dels homes a la reivindicació de la igualtat de gènere. En aquest sentit, una de les seves principals tasques és denunciar els efectes negatius que sobre el col·lectiu masculí té el propi masclisme i els beneficis que aporta als homes l'equitat de gènere. Així, impulsa el treball personal per qüestionar els rols tradicionals de la masculinitat; promou la sensibilització social sobre el paper dels homes en la igualtat de gènere; realitza reivindicació sociopolítica en favor de la igualtat i les noves masculinitats; i realitza i fomenta la recerca acadèmica sobre masculinitats. Està federada amb l'Associació AHIGE, el seu equivalent en l'àmbit espanyol. [<http://homesigualitaris.wordpress.com>]

Per què són necessàries les polítiques d'igualtat de gènere adreçades als homes?

Com el mateix títol indica, aquesta és la primera qüestió que cal plantejar-se quan tractem les polítiques d'igualtat de gènere dirigides als homes². En la majoria de països, el debat al voltant de si realment és necessari incloure els homes en les polítiques de d'igualtat de gènere continua vigent. Com a associació d'homes per la igualtat de gènere, el nostre posicionament a favor del desenvolupament de polítiques d'igualtat dirigides a homes és clar³: aquestes polítiques específiques són necessàries i imprescindibles per acabar amb la discriminació i el sexisme i afavorir la construcció conjunta entre homes i dones d'una societat més justa i igualitària per a tots i totes. D'aquesta manera, si aconseguim incorporar els homes aquest procés serà més ràpid i menys dolorós. Aquest és l'objectiu principal que només s'aconseguirà però amb la responsabilitat individual dels homes i amb la implicació de tots els agents socials i polítics. Per tant, en aquest capítol intentarem justificar per què cal incloure els homes en aquestes polítiques i com ho podem fer.

Com ha quedat palès durant els diferents capítols del llibre, els homes també som éssers amb gènere producte d'uns processos de socialització específics que, igual que ha passat amb les dones, determina la manera de veure el món, nosaltres mateixos i les nostres relacions. Des d'aquesta perspectiva, sense obviar la responsabilitat individual i col·lectiva dels homes vers la discriminació i opressió que pateixen les dones i gran part de la societat, creiem que la construcció social de la masculinitat hegemònica tradicional també ha tingut i té greus conseqüències per als homes. Per tant, les polítiques de gènere també poden tenir una lectura en clau de gènere, és a dir, en el moment que es deixa els homes fora d'aquestes és com si es considerés que aquests no tinguessin problemes o necessitats per raó de gènere.

---

² Durant tot el capítol utilitzarem el concepte "homes" per referir-nos no només als homes adults sinó també a nens, adolescents, joves, adults o homes grans.

³ Consultar "*Manifiesto por el desarrollo de políticas de igualdad dirigidas a hombres*" (AHIGE, 2008) [http://www.ahige.org/pdfs/AHIGE_Políticas_Igualdad.pdf]

És per això que cal fer visible les dificultats i l'alt preu que ha tingut aquesta concepció de la masculinitat hegemònica tradicional per als homes i per a la resta de la societat en general (allò que no es verbalitza pot semblar que no existeix). D'aquesta manera, tal i com afirma Daniel Gabarró (2008), gran part dels actuals problemes socials tenen una relació molt estreta amb la construcció social de la masculinitat tradicional o afecta directament els homes. Entre d'altres, trobem que el fracàs escolar és considerablement més alt en els nois, utilitzen més conductes disruptives a classe, estan sobrerrepresentats en la població amb problemes de drogues o penitenciària, l'esperança de vida és menor, realitzen gran part de les conductes de risc, protagonitzen gran part dels accidents de trànsit o laborals, són responsables de la violència masculista, solen ser els consumidors de l'exploatació sexual, etc.

Volem indicar que els homes concrets, si bé no som culpables del sexisme, la discriminació i a violència que han patit i pateixen les dones en genèric, sí que hem de començar a assumir cadascun de nosaltres la nostra responsabilitat individual enfront aquesta situació i trencar amb la reproducció històrica del sexisme en les nostres vides i relacions. Tenint com a referència el procés que han seguit les dones, els homes hem d'assumir aquest repte i prendre consciència de la nostra masculinitat i de com ens afecta el patriarcat, per tal de poder reconstruir-nos com a homes més lliures i igualitaris. En aquest procés ens adonarem dels beneficis que aquest canvi comporta per als mateixos homes, com per exemple una descàrrega de certes responsabilitats, autonomia personal, millora en la gestió de les emocions, l'ètica de la cura, millora en les relacions socials, de parella i amb altres homes, millora de la salut física i emocional, millora de la sexualitat, etc. Per tant, en aquests moments no podem quedar-nos pensant o paralizats ja que, seguint uns dels lemes de la nostra associació, tots els homes som una revolució interior pendent.

Malgrat tot, posar en dubte la identitat masculina tradicional no només és una responsabilitat individual dels homes, sinó una obligació col·lectiva de totes aquelles persones que volem construir una societat més justa. No lluitar contra aquesta identitat masculina tradicional, coneixent els seus costos, ens converteix en còmplices de la injustícia i del malestar social. D'aquesta manera, és una responsabilitat política treballar per la desconstrucció de la

masculinitat tradicional hegemònica i la promoció de masculinitats més igualitàries, emocionals, cuidadores i saludables. Una de les principals estratègies per aconseguir-ho serà el desenvolupament de polítiques d'igualtat de gènere que incloguin els homes des dels diferents àmbits de l'administració central, autonòmica i local.

Les polítiques d'igualtat dirigides als homes: un context internacional

Les polítiques d'igualtat de gènere i els homes

Les polítiques públiques d'igualtat de gènere, enteses com el conjunt de principis, normes, objectius i estratègies que s'estableixen des de l'administració pública per la consecució de la igualtat entre dones i homes, s'han anat modificant al llarg del temps en funció de la definició del principi d'igualtat entre els sexes que imperava en aquell moment històric. En aquest sentit, fent un recorregut lineal en el desenvolupament d'aquestes polítiques, sembla que segueixen una seqüència lògica en la seva implementació, tot i que no són excloents entre elles.

En un primer moment, es fan polítiques basades en un enfocament centrat en les dones. Aquestes primeres polítiques tenen l'objectiu de lluitar contra la discriminació i la desigualtat estructural per raó de sexe, per tal d'aconseguir una igualtat formal o de drets, és a dir, que les dones tinguin els mateixos drets i oportunitats que els homes d'accés al món públic. L'objectiu d'aquestes polítiques és acabar a nivell formal amb aquestes desigualtats, sobretot a nivell de les normes jurídiques i legislatives.

En un segon moment, aquest principi s'amplia i s'encunya el concepte d'igualtat d'oportunitats. De manera més proactiva, els poders públics comencen a dissenyar accions específiques per aconseguir aquesta igualtat real d'oportunitats entre homes i dones. Així, comença a establir-se l'acció positiva⁴ dirigida a les dones com l'estratègia fonamental per escometre aquest objectiu i compensar d'alguna manera la situació desigual de les

---

⁴ Definides com mesures específiques i temporals destinades a eliminar o rebutjar les desigualtats de fet per raó de sexe existents en els diferents àmbits de la vida.

dones. Per tant, les intervencions polítiques en aquesta línia es basen en la millora de la situació de les dones, especialment en temes com l'accés al mercat laboral, la segregació laboral i la discriminació salarial, la participació política, l'accés als recursos i l'educació, la violència de gènere, etc.

En un tercer moment, es posa en marxa l'anomenat *mainstreaming* de gènere, perspectiva que pretén elevar la igualtat de gènere a principi d'interès general i convertir-la en política central (i transversal) de l'acció pública. S'entén que aquesta via facilita la planificació d'una intervenció pública que té en compte les diferents situacions, condicions, aspiracions i necessitats de dones i homes i, per tant, impacta en les seves realitats diferenciades. L'aplicació conjunta d'aquesta perspectiva i les accions positives (anomenada estratègia dual) és la mirada predominant que ha guiat en els darrers anys l'agenda política de molts països europeus en temes d'igualtat entre dones i homes, i mostrant-se efectiva per eliminar la discriminació i desigualtat de gènere. Tot i que encara queda molt camí.

Encara que la definició de *mainstreaming* de gènere inclou explícitament els homes, en la majoria de països aquests no han estat un objecte polític en termes d'igualtat de gènere (Scambor i Scambor, 2008). A la pràctica, aquesta estratègia ha consistit bàsicament en avaluar l'impacte sobre les dones de totes les decisions polítiques, programes i pressupostos de les administracions públiques. És per això que si volem aconseguir que el *mainstreaming* de gènere introdueixi la igualtat de gènere com a principi d'interès general a totes les àrees de les polítiques públiques, es fa necessari que es desenvolupi una perspectiva específica de gènere masculina per la igualtat, i es trenqui la identificació de gènere com a tema exclusivament de dones. Per tant, el *mainstreaming* de gènere haurà d'incorporar la necessitat que els homes també assumeixin activament aquests principis com a responsabilitat individual i col·lectiva, sense la qual serà impossible desenvolupar una verdadera Perspectiva Integral de Gènere⁵ per a la igualtat.

---

⁵ El concepte de Perspectiva Integral de Gènere es definirà en el següent apartat.

En definitiva, seguint aquest recorregut en el desenvolupament de les polítiques de gènere creiem que actualment ens trobem en el moment d'avançar cap la incorporació definitiva dels homes a les polítiques d'igualtat i el *mainstreaming* de gènere. Durant el capítol veurem de quina manera ho podem fer des de l'administració local, però bàsicament aquesta incorporació es pot fer des d'una doble perspectiva: la primera basada en la idea que aquesta inclusió repercuteix en la millora de la situació de les dones, i la segona que aposta per impulsar mesures específiques que milloren la situació dels homes. S'ha de dir, però, que les dues estratègies poden ser complementàries. Un projecte que tingui com a objectiu principal millorar la situació dels homes pot tenir, també, un impacte positiu en la situació de les dones.

La Perspectiva Integral de Gènere⁶

Des del nostre punt de vista, tot i que durant tot el capítol reclamem específicament la necessitat d'incloure els homes en els objectius i les accions de les polítiques públiques d'igualtat de gènere, volem reivindicar la necessitat de no només quedar-nos aquí sinó d'ampliar la perspectiva des d'on realitzar aquestes polítiques. Entenem que només podrem caminar cap a societats més igualitàries si avancem des de les tradicionals "polítiques dirigides a les dones" cap a les "polítiques de gènere" dirigides a tota la població. Això només ho aconseguirem si comencem a incorporar la perspectiva masculina en les polítiques d'igualtat de gènere.

Amb això no volem dir que no segueixi sent necessari impulsar les polítiques dirigides a les dones, que creiem que no han de desaparèixer ni reduir-se sinó més aviat potenciar-les. El que volem indicar és que, al no ser complementades amb unes altres polítiques adreçades a tots dos sexes, s'ha començat a generar efectes no desitjats com poden ser la contribució al manteniment dels estereotips sexistes; la creació d'una sèrie de mites molt nocius com el tema de les denúncies suposadament "falses";

---

⁶ Aquest apartat es un resum del manifest "Por una igualtat inclusiva. La perspectiva integral de gènere" (AHIGE, 2011) [www.ahige.org/pdfs/AHIGE_perspectiva_integral_genero.pdf]

la limitació d'aquestes polítiques que, lluny de seguir un procés d'expansió social en el qual cada vegada un major percentatge de la població s'hi senti integrada, s'estan limitant a àmbits i sectors socials cada vegada més reduïts; o la possible pèrdua de confiança de la població en les polítiques d'igualtat (en cas dels homes, veiem com sovint creen allunyament, rebuig, resistència o recel).

Per això, proposem una alternativa positiva que sigui vista, pel conjunt de la població, com a beneficiosa enfront de la cultura masclista, una aportació que faciliti l'expansió social d'una idea amb un fabulós potencial de canvi: amb la igualtat guanyem totes les persones, dones i homes. Aquesta alternativa seria la *perspectiva integral de gènere*, nom que rep una proposta de canvi i innovació en el plantejament central, en l'anàlisi amb perspectiva de gènere i en les accions i polítiques públiques dirigides a construir una societat plenament igualitària. Es tracta d'una evolució de l'actual paradigma d'intervenció en igualtat.

La premissa bàsica des de la qual partim és que totes les persones som producte de les ideologies patriarcals i les relacions de dominació. Totes i tots hem sofert un procés històric de socialització de gènere a través del qual la cultura patriarcal masclista és transmesa de generació en generació a nens i nenes. Qualsevol acció que vulguem realitzar per provocar canvis en l'actual estat del sistema de gènere, haurà de partir d'aquesta premissa fonamental i comptar amb les especials característiques que presenta aquest procés de socialització en els seus vessants masculins i femenins⁷. Això augmenta enormement la nostra capacitat per identificar i modificar, tant les causes originàries de la cultura masclista, com els elements reforçadors que interactuen al llarg de la vida de les persones.

Per tant, aquesta perspectiva ens permet afrontar el canvi social cap a la igualtat des de la responsabilitat individual que cada persona té davant la discriminació i la injustícia, i des de la responsabilitat col·lectiva de la

---

⁷ Tenint en compte que no considerem la masculinitat o la feminitat com única i universal sinó com una estructura plural i relacional mediatitzada pel context sociocultural i el moment històric concret.

ciutadania i de l'administració pública. A més, és inclusiva envers els homes i les dones, oferint un camí que passa per treballar en positiu, amb els guanys que proporciona superar la cultura masclista. També implica un impuls determinant en la idea d'emancipació conjunta de dones i homes. Per tant, les accions des d'aquesta perspectiva tenen major capacitat de provocar els canvis desitjats cap a la igualtat.

El context internacional

Donada aquesta necessitat actual d'incorporar els homes activament en el *mainstreaming* i la igualtat de gènere, des dels anys 90 del segle XX ha anat apareixent en diferents fòrums internacionals un debat polític entorn els homes i la igualtat. Tant és així que des de les grans institucions mundials s'ha començat a instar i recomanar als governs estatals i les administracions locals a realitzar polítiques de gènere dirigides als homes per tal d'implicar-los en l'objectiu de la igualtat de gènere.

Tot i que la qüestió ja es va mencionar tímidament en anteriors fòrums internacionals, no va ser fins la Declaració de Beijing per a l'acció política General (Nacions Unides, 1995) i la seva revisió (2000) on es va començar a apuntar clarament la necessitat d'animar els homes per tal que participessin en totes les accions envers la igualtat de gènere amb recomanacions temàtiques específiques. Malgrat tot, aquestes recomanacions situaven la inclusió dels homes en la igualtat de gènere des de la perspectiva exclusiva de millorar la situació de les dones, sense tenir en compte els beneficis que tot plegat podria comportar als mateixos homes i a la societat en general.

No va ser fins a la 48a sessió de la Comissió de la situació de les Dones de les Nacions Unides (2004), que es va començar decididament a reflexionar i debatre a escala intergovernamental la qüestió del paper dels homes i els nois en el foment de la igualtat. D'aquesta manera, la comissió aprova un document, anomenat "El paper dels homes i els nois en la consecució de la igualtat de gènere", on s'estableix el marc internacional per a les actuacions públiques en aquesta matèria.

Aquesta comissió proclama que totes les persones es beneficien de la igualtat i que els efectes negatius del patriarcat afecta el conjunt de la societat. Planteja que els homes i els nens, a través de l'assumpció de les seves responsabilitats i el treball conjunt amb les dones, són essencials per aconseguir els objectius de la igualtat. Així, la comissió reconeix explícitament la capacitat de canvi dels nois i els homes. A més, subratlla que la utilització de recursos destinats als homes no s'ha de fer en detriment dels recursos destinats a les dones i que les polítiques de gènere s'han de centrar en les relacions entre dones i homes, en comptes dels homes i les dones per separat, per tal d'evitar polítiques paral·leles. En el document citat, la comissió insta els polítics, governs, la pròpia ONU i societat civil a adoptar un total de 26 mesures concretes per tal d'incorporar els homes activament en la igualtat de gènere des d'actuacions públiques específiques en aquets sentit⁸.

Durant l'any 2005, el paper dels homes en la promoció de la igualtat de gènere, centrat en la conciliació de la vida laboral i familiar, va ser una de les àrees estratègiques prioritàries del finançament dels programes d'igualtat de gènere de la Unió Europea. Alhora, l'informe sobre igualtat de gènere de la Comissió Europea del 2005 marca un dels canvis principals en les polítiques públiques de gènere. A l'informe es reconeix que els esforços per promoure la igualtat de gènere han estat principalment centrats en les dones, però es conclou que els canvis en les dones també afecten els homes. Així, la igualtat de gènere té a veure amb les relacions entre dones i homes basades en la igualtat de drets, igualtat de responsabilitats i igualtat d'oportunitats en totes les esferes de la vida. D'aquesta manera, es posa l'atenció en la transformació dels homes, en els beneficis que obtindran aquests amb el canvi cap a posicions més igualitàries i la necessitat que participin amb les dones en la creació de noves estratègies per aconseguir la igualtat de gènere.

Durant la segona part del 2006, el Consell de la Unió Europea⁹, en la seva sessió número 2767, va aprovar el document titulat "Els homes i la

---

⁸ Veure capítol de bibliografia.

⁹ Coincidint amb la presidència de Finlàndia de la Unió Europea.

igualtat de gènere” per donar un impuls a la inclusió dels homes en les polítiques d'igualtat de gènere. En aquest document es reconeix que per millorar la situació de les dones i fomentar la igualtat de gènere s'ha de tenir en compte la implicació dels homes en la igualtat de gènere i l'impacte positiu que té sobre els homes i sobre el benestar de la societat en conjunt. Com ja havia fet amb anterioritat, el Consell assenyala que les iniciatives relacionades amb la igualtat de gènere per als homes i nois no han d'anar en detriment de les iniciatives d'igualtat d'oportunitats i els recursos per a les dones i les nenes. El document convida els estats membres a tenir en compte tots dos gèneres a l'hora d'emprendre mesures i projectes destinats a fomentar la igualtat de gènere, emfatitzant la importància d'augmentar la participació activa dels homes en les polítiques d'igualtat de gènere, tant a nivell nacional com de la Unió Europea¹⁰.

Accions socials

Finalment, volem remarcar que aquesta tasca d'instar els governs a realitzar aquestes polítiques específiques amb els homes, no només s'ha realitzat des d'organismes polítics internacionals sinó també des de les diferents organitzacions socials de tot el món. Tot i que al següent capítol sobre referents nacionals i internacionals es detallarà més extensament, recentment l'*Alianza MenEngage*, una xarxa global d'organitzacions que treballen involucrant homes per l'equitat de gènere, va reprendre aquests avenços en termes d'orientacions cap als homes i les masculinitats en un Simposi Global a Rio de Janeiro. Com a resultat d'aquest simposi és va crear una declaració global, firmada per organitzacions de vuitanta països diferents, que resumeix l'agenda i el conjunt de temes en els que es precisa treballar amb els homes per aconseguir l'equitat de gènere, traçant així un mapa de ruta per a futures polítiques públiques, anomenada la Declaració de Rio (2009).

---

¹⁰ Per veure les conclusions i recomanacions del Consell de la Unió Europea consultar bibliografia.

En aquesta mateixa línia, en el nostre context més pròxim, l'any 2011, en el marc del Congrés Iberoamericà de Masculinitats i Equitat (CIME 2011) celebrat a Barcelona, es va crear una agenda comuna amb 11 temes estratègics per treballar amb els homes. Es va anomenar la Declaració de Barcelona, sorgida com un acord de l'extensa majoria d'entitats, activistes, organitzacions, programes públics, etc., del moviment d'homes per la igualtat de l'Estat espanyol, on es declara la necessitat de realitzar un treball conjunt per tal d'aconseguir una millor incidència social a l'hora d'incloure els homes en el treball per la igualtat de gènere. En aquesta declaració és decideix coordinar dos accions concretes, la celebració del 21 d'octubre com el dia per mobilitzar als homes públicament contra la violència masclista; i el 19 de març per celebrar el "dia del pare igualitari" i de promoció de la paternitat plena, cuidadora i responsable.

D'aquesta manera, existeix un marc jurídic propici per a la inclusió dels homes en les polítiques públiques d'igualtat de gènere per tal que aquests es comprometin activament per una societat més justa i equitativa. Per tant, és una responsabilitat política portar a terme els compromisos anteriorment citats per desenvolupar i implementar polítiques i programes específics enfocats al treball amb homes.

Guia per la creació i aplicació de polítiques de gènere dirigides als homes

La creació de polítiques públiques que incorporen els homes i contribueixen a l'equitat de gènere, com també va passar amb les polítiques impulsades pel moviment feminista, ha estat lenta i difícil d'implementar. Encara avui, en molts contextos no existeix un total consens amb relació a la implementació d'aquestes polítiques com una estratègia necessària i efectiva per aconseguir l'equitat de gènere. Per tant, el mapa global de polítiques de gènere dirigides als homes és recent i incipient, tot i que cada vegada s'observa un major interès per la pregunta de com incloure els homes en el repte de la equitat de gènere i com

haurien de ser les polítiques de gènere que incloquin els homes i les masculinitats (Barker et al., 2011).

En termes de la inversió de recursos de les diferents administracions en la temàtica ha estat escassa, com ho és per a la resta de polítiques d'igualtat de gènere. Malgrat tot, és important que des de les administracions es pugui entendre que la inversió en aquestes polítiques és summament rendible, no només en termes de costos socials sinó també econòmics. Per exemple, tots els costos sanitaris que, com hem vist en diferents capítols del llibre, comporten alguns problemes relacionats amb la masculinitat tradicional, com són els accidents de trànsit, accidents laborals, abús de substàncies tòxiques, violència, etc.

A Espanya, i especialment a Catalunya, la inclusió dels homes en les polítiques d'igualtat de gènere també ha arribat molt recentment. En aquests moments, exemples com la iniciativa *Gizonduz* del Govern basc o el Projecte *Canviem-ho* de l'Ajuntament de Barcelona¹¹, són esperançadors i prometedors en aquest sentit. Així que actualment ens trobem en un moment propici per les administracions locals per decidir-se a impulsar i recolzar la inclusió dels homes en les polítiques d'igualtat i les polítiques específiques per a homes.

Recomanacions generals per la creació de polítiques de gènere dirigides a homes

A continuació, us presentem una sèrie de recomanacions generals a tenir en compte des de l'administració local a l'hora de dissenyar polítiques i programes d'igualtat de gènere adreçats especialment als homes. Per tal d'establir aquestes recomanacions, no només ens hem basat en allò que s'estableix des de les organitzacions internacionals¹² sinó que s'han tingut en compte les recomanacions fetes per diferents experts i expertes en la

---

¹¹ Aquestes iniciatives es detallen en el següent capítol del llibre sobre referents nacionals i internacionals.

¹² Citades en l'apartat sobre el context internacional de les polítiques d'igualtat de gènere dirigides als homes.

matèria (Gabarró, 2008; Abril, 2009; Barker et al., 2011; Aguayo i Sadler, 2011; *European Institute for Gender Equality*, 2012; Beiras, 2012; Scambor, Wojnicka i Bergmann, 2013) i la nostra experiència com associació que ha treballat en diferents moments amb l'administració pública local.

- El primer pas és la voluntat política d'incloure els homes en la igualtat de gènere a l'hora de crear les seves polítiques locals. Aquesta voluntat ha d'anar acompanyada d'un esforç per fomentar en els homes de totes les edats i cicles vitals el desenvolupament de la igualtat de gènere i la incorporació d'aquests com actors rellevants en el disseny i implementació de les polítiques públiques relacionades amb l'equitat de gènere, especialment en aquells homes amb poder de decisió (polítics, legisladors, responsables de programes i recursos públics i privats). Per això, cal començar a fer visible els homes com aliats en les polítiques de gènere i no com a possibles obstacles amb un paper estàtic i dominant.
- Les polítiques de gènere centrades en els homes han d'apuntar cap a l'equitat de gènere i els beneficis que les actituds i les pràctiques més equitatives de gènere tenen per les dones, nens/es, adolescents i els propis homes. Per tant, creiem que més enllà de qüestionar la masculinitat tradicional hegemònica i fer visible les conseqüències o costos d'aquesta masculinitat en els homes, l'estratègia bàsica serà comunicar els guanys concrets de la igualtat de gènere per als homes i com això contribueix al seu desenvolupament com a persones. En definitiva, fomentar una transformació de la identitat masculinitat cap a la construcció de masculinitats més igualitàries, sostenibles, no violentes i positives per a que siguin un referent en l'imaginari col·lectiu de la societat.
- Tenir en compte que els programes i estratègies adreçades als homes han de contribuir a la lluita contra la desigualtat de gènere i mai hauran de competir amb les polítiques de gènere dirigides a les dones ni a nivell polític ni de recursos; és més, aquestes requereixen esforços addicionals. Per tant, no podem pensar en accions

separades o paral·leles sinó en el disseny de polítiques de gènere integrals que tinguin en compte a homes i dones, i que busquin la igualtat de drets i oportunitats per a tots i totes. Només així tindran sentit les polítiques de gènere dirigides als homes.

- S'ha d'assumir, però, que segurament ens trobarem amb resistències d'una bona part dels homes¹³ en el moment d'implementar polítiques d'igualtat dirigides als homes. És possible que, per exemple, una part d'aquests homes tinguin poc o gens interès en les activitats adreçades a la igualtat de gènere, fet que podria comportar una baixa participació en les accions proposades. Per això recomanem ser conscients i estar preparats i preparades per poder mitigar aquestes resistències inicials d'alguns homes per tal que les accions siguin efectives.
- Per trencar amb les resistències, una bona estratègia són les campanyes d'informació i sensibilització en temes de masculinitats adreçades als homes i joves per promoure la igualtat de gènere i on es destaquen el que guanyen els homes amb la igualtat. Aquestes campanyes poden ser especialment útils en alguns moments clau de la vida dels homes, com ara la paternitat o la jubilació, i quan es realitzen als espais públics, sobretot si són espais amb una bona i constant presència d'homes.
- Tot i la importància de la sensibilització i la conscienciació col·lectiva, recomanem que des de l'administració pública es promogui el canvi i treball personal dels homes mitjançant la creació i promoció d'espais de reflexió i conscienciació exclusivament masculins. Una bona estratègia són els grups d'homes igualitaris de conscienciació que es promouen des del moviment d'homes per la igualtat. Malgrat tot, s'ha de facilitar més espais mixtes de trobada entre homes i dones on poder intercanviar idees, sentiments, opinions i experiències al voltant del gènere i la igualtat.

---

¹³ El concepte de les resistències masculines a la igualtat s'ampliarà en el següent apartat.

- Sovint, la manca de formació en perspectiva de gènere i masculinitats, i les pròpies creences i actituds tradicionals de gènere, dificulten la inclusió dels homes en les polítiques de gènere i les diferents intervencions. Per tant, recomanem formació a tots nivells de professionals i personal de l'administració pública en gènere, igualtat i masculinitats.
- La implicació i el treball preventiu concret i específic amb nens i joves en el camí cap a la igualtat, es presenta com una important oportunitat per la incidència i consolidació d'aquestes polítiques. Apoderar les generacions de joves d'avui per formar part del debat al voltant de les polítiques d'igualtat és crucial per aconseguir el canvi (Aguayo i Sadler, 2011: 43).
- El camí cap a la transformació de les masculinitats vers postures més igualitàries passa per la incorporació activa dels homes a les tasques domèstiques i de cura de les persones. Per tant, recomanem que des de les administracions es promogui entre els homes l'ètica de la cura per al benestar dels propis homes, de les dones i de la societat en general i per la promoció de la igualtat de gènere. Per això, és important poder rescatar el desig dels homes (i la satisfacció que comporta) de tenir cura dels altres com una de les palanques de canvi més transformadores.
- És important promoure la participació dels homes en les accions que tinguin per objectiu la millora de la situació de les dones. Sovint trobem dificultats per la participació dels homes en els debats, les accions i les polítiques de gènere i igualtat. Els motius poden ser diversos, però és evident que un dels més freqüents és el fet que tradicionalment el concepte de gènere s'ha entès com un sinònim de polítiques cap a les dones, deixant a un cantó el treball amb homes i la masculinitat. Altre motiu és que la majoria de persones que treballen en temes de gènere són dones que realitzen polítiques per a dones. Per tant, una major participació dels homes en els debats sobre gènere, en les accions adreçades a la millora de la situació de les dones i en el disseny d'aquestes polítiques, pot enriquir aquest

debat i aquestes accions, aportant-los el punt de vista dels homes, nous angles i temes de debat.

- És important, a l'hora d'implantar aquest tipus de polítiques, poder avaluar l'impacte de la política, programa o campanya en els homes. És indispensable poder registrar els efectes, resultats i/o impactes que aconseguim amb les nostres accions. Per això, és fonamental el desenvolupament d'indicadors de medició i avaluació de les actituds i les pràctiques dels homes, tant per la investigació com per el desenvolupament de programes i polítiques dirigides als homes, per involucrar-los en la equitat de gènere. Per exemple, passar d'un determinat percentatge de representació del professorat masculí en educació infantil a un percentatge superior en els propers anys.
- A més, cal tenir en compte que les accions encaminades a la inclusió dels homes en la igualtat de gènere no només tenen un impacte en els homes, sinó que també tenen repercussió en la situació de les dones i de la societat en general. Per exemple, realitzar accions per promoure la corresponsabilitat domèstica dels homes o la paternitat responsable, tindrà un efecte directe sobre la situació de les dones com pot ser descarregar responsabilitats i disposar de més temps lliure. En aquest sentit, no només cal avaluar l'impacte sobre les dones per aquells aspectes més beneficiosos, sinó també per evitar possibles efectes negatius o contraproductius cap a elles en el sentit, per exemple, de perpetuar certs rols de gènere.
- Aquestes polítiques han de promoure que les intervencions amb homes es realitzin en aquells espais on estan o circulen els homes. Sobretot, en aquells espais tradicionalment masculins com els espais esportius o determinats bars, on sabem que solen concentrar-se una part important de la població masculina. Malgrat tot, de la mateixa manera que hem de cercar els espais majoritàriament masculins, és necessari promoure l'obertura i l'apropament dels homes a aquells espais que habitualment no freqüenten i que és relacionen tradicionalment a les dones.

- Si es planteja la creació d'alguna àrea o programa específic, és important tenir en compte que, per a l'èxit i la continuïtat del mateix, els programes han de comptar amb un pressupost anual propi (sempre desvinculat del pressupost per a dones) i amb personal permanent adscrit per al seu desenvolupament.
- Potenciar i realitzar accions de recerca bàsica i aplicada sobre els homes en relació amb la igualtat de gènere, la construcció social de les masculinitats i la situació i necessitats dels homes, així com poder identificar-ne bones pràctiques, per tal d'ampliar els coneixement per poder transformar la masculinitat. Per exemple, potenciar els estudis de gènere sobre homes, realitzar jornades acadèmiques, congressos, presentacions de llibres, etc., o crear dins de les biblioteques públiques seccions de llibres i estudis sobre la temàtica. Aquesta recomanació és bàsica ja que no podrem implementar aquest tipus de polítiques sense tenir en compte les aportacions teòriques que ens ofereixen les recerques en aquesta temàtica.
- Promoure en l'administració pública i administracions corresponents lleis de quotes per tal de facilitar una representació paritària d'homes i dones en aquells espais o sectors on estiguin poc representats i representades. Això pot ajudar a identificar desigualtats de gènere i a fer visible l'objectiu de l'equitat de gènere en la representativitat de dones i homes, tant en els càrrecs de responsabilitat pública i empresarial com en les tasques de cura i l'ensenyament educatiu.
- Volem remarcar especialment que sovint l'èxit de les polítiques d'igualtat de gènere adreçades als homes vindrà determinat per si hem tingut en compte la diversitat de masculinitats existents, i com es relacionen aquestes masculinitats amb la concepció hegemònica de la masculinitat. Per tant, caldrà tenir en compte les diferents dimensions de diferència social o desigualtat com, per exemple: la classe social, ètnia, orientació sexual, generació, situació de vida, discapacitat, etc. (Abril, 2010; *European Institute for Gender Equality*, 2012). Quan es treballa en polítiques d'igualtat de gènere que afecten els homes, cal tenir en compte la complexitat de les

diferents situacions que afecten els homes. A més, s'ha de partir de que no tots els homes són iguals i es relacionen de la mateixa manera amb les masculinitats hegemòniques. Per tant, a l'hora d'implementar accions, haurem de tenir molt clar a quina població volem dirigir la nostre acció.

- Finalment, trobem una sèrie de temes que afecten especialment els homes i que s'haurien de tenir en compte a l'hora d'incloure'ls en les polítiques d'igualtat de gènere:
  - Els estereotips i rols de gènere en els nens i joves.
  - La conciliació de la vida laboral i familiar i la corresponsabilitat.
  - Els homes i la cura (paternitat, avis-néts i cura de persones dependents).
  - La violència masclista (contra les dones, contra altres homes i l'homofòbia).
  - Salut física i emocional.
  - Sexualitat i salut sexual i reproductiva.
  - Relacions afectives (en parella, entre iguals, etc.)
  - Participació ciutadana (associacionisme, grups d'homes, etc.)

Per on comencem?

La nostra proposta és fer polítiques fonamentalment dirigides a realitzar actuacions específiques a nivell comunitari, per tal que els homes s'incorporin a la igualtat de gènere i siguin ells mateixos el motor de canvi en els seus contextos més propers (família, barri/districte, feina, etc.) A continuació us presentem una sèrie de procediments bàsics per desenvolupar, amb cert èxit, polítiques d'igualtat dirigides als homes. Cal tenir en compte que aquests diferents passos no necessàriament han de ser consecutius en el temps, sinó que poden donar-se alhora o en un altre ordre.

- *Prospecció inicial: crear aliances*

El primer pas per la implementació d'accions polítiques per a homes és saber concretament què s'està fent, qui ho està fent i com s'està fent sobre homes i igualtat en el nostre municipi, mancomunitat i/o diputació. Però no només és saber què esta funcionant ja sinó que s'ha de poder fer una diagnosi inicial de la situació dels homes del municipi per poder copsar les seves demandes, necessitats i dificultats.

Per això, cal realitzar una prospecció inicial sobre la temàtica al municipi per tal d'entrar en contacte amb serveis públics, professionals, entitats, associacions, o persones interessades, per tal de copsar l'interès, necessitats, dificultats i oportunitats per implementar polítiques d'aquest tipus. L'objectiu principal d'aquesta primera fase no només és l'obtenció d'informació rellevant, sinó la de despertar aliances entre els homes del municipi i començar el procés de conscienciació sobre la necessitat de transformar la masculinitat tradicional i la implicació dels homes en la temàtica. La idea és que aquests homes conscienciats i sensibilitzats puguin ser referents en el municipi.

En aquest sentit, és important comptar i treballar amb associacions, entitats o grups d'homes per la igualtat de gènere. A més, aquestes aliances també s'han d'aconseguir entrant en contacte amb associacions de dones, per tal d'obtenir la seva complicitat a l'hora d'implicar als homes en la igualtat entre homes i dones.

- *Formació a tots nivells del personal de l'administració pública.*

Des del nostre punt de vista, creiem que és fonamental capacitar el personal públic i els homes interessats en matèria d'igualtat i masculinitats. No només per implementar les polítiques sinó per saber com intervenir amb els homes des d'una perspectiva de gènere. L'objectiu principal, en aquest cas, serà augmentar el número d'homes amb aquests tipus de formació.

Com ja s'ha recomanat anteriorment, aquesta formació no només haurà de ser teòrica sinó que haurà d'implicar una part important de treball personal des d'una metodologia experiencial de pràctiques, conceptes i valors respecte als homes, les masculinitats i l'equitat de gènere.

D'aquesta manera, les persones formades poden actuar com a agents actius en la temàtica dins de la seva àrea específica de treball.

- *Campanyes de sensibilització i conscienciació*

Sobretot en aquests moments inicials, és important fer un bon treball de difusió, sensibilització i conscienciació entre la població masculina per tal de que prengui consciència de la identitat masculina i aquesta deixi de ser invisible (Gabarró, 2008). Necessitem que els homes i la societat en general prenguin consciència de les conseqüències de la masculinitat tradicional hegemònica i de la impossibilitat de resoldre una part important dels problemes actuals si no canviem aquesta identitat masculina tradicional.

Per tant, és imprescindible aconseguir incrementar el nombre d'homes sensibilitzats a favor de la igualtat entre dones i homes. A més, es pot realitzar alguna campanya de conscienciació específica dirigida als homes sobre la importància de la seva implicació i sobre els beneficis que aquesta els hi pot reportar. Per a això, es poden utilitzar tot tipus d'accions de sensibilització: xerrades, vídeofòrums, cartells, anuncis a la televisió, radio o diari local, jornades o congressos sobre la temàtica, etc.

- *Creació de programes concrets d'intervenció*

Sovint sol ser més efectiu centrar el focus d'atenció de l'administració en determinades temàtiques concretes, per tal de poder anar dissenyant programes específics on es realitzin accions relacionades amb la temàtica escollida. Com s'ha recomanat anteriorment, s'haurà d'establir una sèrie d'indicadors d'impacte de cada acció plantejada per tal de poder avaluar els objectius marcats prèviament. És important tornar a remarcar que caldrà un pressupost propi i l'assignació de personal específic per tal de portar-ho a terme el programa concret.

- *Accions comunitàries per implicar directament als homes en les accions del municipi*

En aquesta fase, si s'ha realitzat una bona prospecció i s'han pogut identificar una borsa suficient d'homes aliats o pròxims, el que voldrem

és consolidar aquesta transformació individual i social implicant directament els homes en el seu propi canvi personal. Amb això estarem facilitant que aquests homes es converteixin en agents actius de canvi multiplicadors, i que ells mateixos puguin proposar les accions que volen realitzar en el seu entorn més proper (família, barri, districte, feina, club esportiu, casal, etc.).

En aquesta línia de treball, una eina bàsica serà la promoció de grups d'homes igualitaris de conscienciació. Grups d'homes que es reuneixen per tal d'establir un intercanvi d'experiències, creences i sentiments, amb l'objectiu d'analitzar i desconstruir la masculinitat hegemònica tradicional per tal de construir, potenciar i reforçar maneres alternatives de masculinitats més igualitàries, saludables i justes, tant amb les dones com amb els propis homes. Són espais de trobada i comunicació on es parla d'aquells aspectes relacionats amb la identitat masculina que afecten específicament els homes i el seu entorn. Es converteixen així en un important instrument de canvi que permet crear un espai de comunicació íntim, d'acceptació, de confiança i de suport mutu entre els homes integrants del grup que potser fora del grup no poden expressar-se a aquest nivell. A més, és un espai lliure i obert on molts homes troben els referents socials masculins necessaris que manquen a l'exterior.

• *Creació d'un organisme específic*

En funció dels recursos, de les possibilitats i de la grandària del municipi, una administració local també es pot plantejar la possibilitat de crear un organisme específic per a la gestió de les polítiques d'igualtat dirigides als homes.

Finalment, per poder implementar amb certa garantia d'èxit les polítiques de gènere per a homes i evitar un possible fracàs a l'hora de treballar amb els mateixos, haurem de tenir clar alguns aspectes determinats (o estratègies) a l'hora de plantejar intervencions específiques amb els homes. Entre d'altres, apuntem els següents:

- Cal ser conscients i estar preparats i preparades per poder abordar resistències i reaccions defensives al canvi per part

d'alguns homes que poden dificultar la seva implicació en les accions que volem implementar en el nostre municipi. Un dels factors explicatius d'aquestes resistències masculines està relacionada amb el fet que la implicació dels homes en la igualtat sovint comporta una pèrdua de poder, drets i/o uns suposats privilegis patriarcals per part dels homes (major nivell d'ingressos, representació en càrrecs de decisió i poder, menor participació en treball no remunerat, etc.) A més identificació amb el model tradicional, més sensació de pèrdua de poder tindrà l'home. A més, qualsevol desviació dels mandats hegemònics és jutjada socialment com una traïció i no com a una diversitat, penalitzant socialment el transgressor. Sovint aquestes resistències solen respondre al temor per una part dels homes a l'avenç de la llibertat femenina, a una possible devaluació o feminització de la pròpia identitat o a la falta de referents masculins alternatius, clars i que donin seguretat (Bonino, 2003).

- La principal dificultat en la intervenció amb homes és l'escassa participació i/o la deserció dels mateixos. Per evitar-ho, es recomana reduir les barreres per la participació dels homes, és a dir, tenir en compte on realitzem les accions per facilitar l'assistència dels homes i com les plantegem. Aquest aspecte té una doble vessant: per un cantó és important acudir a aquells espais on estan representats els homes més freqüentment (espais esportius, bars, treball, etc.); i per l'altre apropar i facilitar l'accés dels homes cap a espais on tradicionalment menys participen els homes (per exemple, espais de salut, preventius o socioeducatius). Però reduir aquestes barreres també implica, per exemple, tenir en compte en quin dia i hora fem les accions per tal que faciliti la participació dels homes, tenint en compte els contextos laborals d'aquests o altres esdeveniments que poden afectar la participació.
- Tot i que també s'ha demostrat que en determinats casos les accions puntuals i/o aïllades poden ser efectives (Barker, Ricardo i

Nacimiento, 2007), es recomana impulsar accions sostenibles en el temps, integrals, a diferents nivells, amb diferents sessions grupals de treball o trobades, facilitant la participació comunitària dels homes en el disseny i la implementació de les accions i combinant bones campanyes en els mitjans de difusió. D'aquesta manera, aquestes quedaran arrelades al territori i la seva continuïtat no dependrà dels recursos tècnics de l'administració. Els programes amb aquest tipus de disseny demostren clarament canvis en els comportaments i actituds dels homes.

- Quan fem intervencions grupals amb homes, és important promoure espais segurs, de confiança i basats en la confidencialitat per facilitar que els homes puguin expressar-se amb llibertat, tant cognitivament com emocionalment, a partir de les seves experiències vitals. Sovint, això s'aconsegueix amb la creació d'espais exclusius d'homes. Amb això no volem dir que no s'hagin de promoure o que no funcionin els espais mixtes de participació entre homes i dones, sinó que sovint els homes solen expressar-se més lliurement, amb més sinceritat i des d'allò més personal, en els espais que comparteixen amb altres homes.
- Quan fem el disseny d'alguna intervenció, projecte o programa, s'haurà de definir i identificar la població masculina específica a la que ens volem dirigir i on incidirà amb més força el nostre missatge. En funció de la població destinatària, les accions i/o programes hauran de ser diferents i específics. Així, donades les diversitats de vides i circumstàncies dels homes (en funció de la classe social, ètnia, orientació sexual, edat, entre d'altres), no serà el mateix treballar amb una població exclusivament masculina que amb població mixta, amb homes sensibilitzats o amb aquells que no ho estan, adolescents, gent gran, homes consumidors de substàncies tòxiques, homes en situació de pre-part, pares novells, homes separats/divorciats, homes que exerceixen violència, col·lectiu LGTB, població penitenciària, etc.

- Amb relació a l'anterior punt, no només cal centrar-se en aquella població menys sensibilitzada o que s'identifica més amb una concepció de la masculinitat hegemònica tradicional. Per això, també és important dirigir accions per reforçar aquells homes que ja han iniciat un canvi cap a posicions més igualitàries, i també a aquells que comencen a ser conscients de les contradiccions del model, de la discriminació de les dones i de les repercussions negatives per als propis homes.
- Amb relació al punt anterior, cal evitar discursos culpabilitzadors dirigits als homes ja que solen crear posicions defensives, rebuig que paralitza i dificulta el seu canvi. Com hem indicat en anteriors punts, és molt més interessant utilitzar la responsabilitat social i personal dels homes cap a posicions més equitatives. Relacionat amb això, també cal evitar aquells missatges o posicionaments que fomentin la rivalitat dels homes contra les dones i, en canvi, caminar cap a la creació d'espais de trobada i d'intercanvi entre dones i homes per tal de crear ponts de connexió. Moltes vegades haurem de fer una bona avaluació prèvia de l'impacte per no utilitzar missatges que reforcin els estereotips i rols sexistes.

Proposta incompleta d'accions específiques per l'aplicació des de l'àmbit local

Per finalitzar el capítol, pensem que és convenient preguntar-se què podem fer concretament, des de les administracions locals, per tal d'incloure els homes en l'acció política de gènere, és a dir, com podem transformar aquestes polítiques en accions de transformació. Per això en aquest apartat, tenint em compte les recomanacions realitzades en els diferents capítols i sense ànim de ser exhaustius, intentarem aportar una sèrie d'idees concretes per realitzar accions dirigides als homes des d'una perspectiva integral de gènere en els diferents municipis.

Aquestes accions estaran dividides en els diferents temes o àrees d'intervenció que pensem són més rellevants per als homes i on s'ha

demostrat que es poden donar canvis esperançadors (Barker, Ricardo i Nascimento, 2007). Les accions que es detallaran podran ser de diferents tipus, amb distintes formes i abastaments. D'aquesta manera, podrem trobar campanyes, programes, projectes o intervencions que poden formar part de polítiques més àmplies i complexes o que poden ser aplicades de manera més específica i aïllada. Sempre tenint en compte les competències que poden anar més enllà de l'àmbit local.

Aquest recull d'accions, i per tal que aquestes siguin més concretes, s'haurà de llegir tenint en compte de manera explícita la diversitat d'homes i les seves diferents etapes vitals (infantil, adolescent, joves, adults, pares o gent gran¹⁴). A més, hi ha una sèrie d'àrees que són més sensibles per a implementar accions, com són educació, esport, cultura i lleure, mitjans de comunicació, serveis d'atenció a les persones o centres de salut.

Rols i estereotips

Aquesta àrea d'intervenció és realment transversal donat que les accions descrites van encaminades a qüestionar i desconstruir els rols i els estereotips tradicionals de gènere que limiten les persones i creen desigualtats entre homes i dones. És per això que gran part de les accions proposades van dirigides al treball amb nens i joves, per donar la possibilitat d'oferir-los una visió més àmplia del gènere, deslligada dels estereotips i rols tradicionals. Per això recomanem que, des de l'administració local, s'aposti per la coeducació (tant en l'àmbit formal com no formal) amb un treball específic en les masculinitats que ajudin a créixer, també als nois, com a agents actius d'igualtat. Això ha de servir per prevenir dificultats concretes dels nois i joves, com l'abandonament escolar, les conductes disruptives, el maltractament entre l'alumnat i les actituds masclistes que acaben perjudicant la població adolescent, especialment les noies.

---

¹⁴ Donat el progressiu envelliment de la població, és important donar importància a la intervenció amb perspectiva de gènere dels homes grans ja que, fins ara, existeixen molt poques iniciatives dirigides a aquesta població específica d'homes.

- Promoure programes educatius que revisin els estereotips de gènere, a l'escola i instituts, en el currículum, els llibres de text, el contingut educatiu i entre el professorat, adreçats a potenciar un canvi sociocultural i evitar la transmissió de models masculins tradicionals (evitant la promoció del model guerrer i sense sentiments), promocionant altres masculinitats alternatives.
- Creació de polítiques específiques amb perspectiva de gènere per lluitar contra l'exclusió dels nois en educació (fracàs escolar masculí), mitjançant accions de sensibilització i conscienciació per qüestionar la masculinitat tradicional i promoure masculinitats més igualitàries, positives, saludables i no violentes.
- Trencar amb els itineraris d'estudis tradicionalment femenins o masculins i instar els centres d'Educació Secundària a promocionar entre els nois els itineraris considerats tradicionalment de dones (lletres, educació, infermeria,...), i viceversa.
- Des d'una perspectiva que entén l'adolescent o jove com un agent actiu en el seu procés de construcció identitària, des de l'administració pública caldrà impulsar polítiques encaminades a la creació i promoció de programes de sensibilització i conscienciació dels nois en temes d'igualtat de manera transversal, en les diferents etapes escolars on es facin intervencions de tipus taller sobre estereotips de gènere, mites de l'amor romàntic, la sexualitat, la violència masclista, resolució de conflictes, etc. Els tallers hauran de tenir una continuïtat amb una acció creativa dels nois relacionada amb la igualtat, com teatre, ràdio, cançons, murals, etc. (Aquests tallers són imprescindibles també en paral·lel amb les noies, i finalment de tipus mixt).
- Potenciar que en aquestes intervencions concretes es faci un treball a nivell emocional amb els nois per tal de millorar la gestió de les seves emocions. Explorar la possibilitat de fer aquest treball amb suport mutu, per mitjà del *coaching* entre companys (i treball paral·lel amb l'empoderament de les noies).

- A partir de les intervencions descrites, és interessant poder potenciar el desenvolupament d'una xarxa d'Agents d'Igualtat (nois sensibilitzats i capacitats) als instituts, per tal que siguin els propis joves els protagonistes de la transformació i que treballin per la igualtat de gènere als seus centres. Impulsar també aquesta xarxa a la universitat, als casals de joves, centres d'esplai, entitats culturals, esportives, etc., per tal d'anar creant una xarxa d'Agents d'Igualtat per tot el territori.
- No només realitzar aquestes accions amb l'educació obligatòria, sinó promoure les mateixes intervencions en aquells centres educatius on també trobem homes adults i/o grans, com els centres de formació d'adults, els Programes de Formació Ocupacional, etc. En aquests espais es poden promocionar els grups d'homes de conscienciació a partir de la realització de tallers de reflexió sobre les masculinitats, l'autoconeixement i la millora de les relacions.
- Facilitar l'accés dels homes a ocupacions, activitats i estudis tradicionalment femenins, especialment en els camps de la salut i l'educació, per trencar les assignacions de gènere vinculades al model tradicional de masculinitat. Per exemple, establir una acció positiva per impulsar la vinculació d'educadors infantils homes a les escoles bressol municipals.
- Crear i impulsar un projecte per tal que els mitjans de comunicació municipals incorporin la perspectiva de gènere també en els homes i promocionar maneres alternatives de masculinitat. De la mateixa manera, es pot utilitzar aquests mitjans per fer visibles els homes implicats del municipi.
- Revisar i proposar iniciatives per incorporar la igualtat a les activitats culturals tradicionals o populars del poble: disseny col·lectiu i construcció d'un gegant corresponsable a la llar; un recital de cançons amb missatge igualitari de les corals de la localitat; una cercavila amb timbals amb motiu del dia contra l'homofòbia o del pare igualitari o del 21-O (així com del dia de la dona o el 25N);

disseny del cartell de les festes majors amb temàtica sobre igualtat i homes, una marxa per la igualtat organitzada per les entitats excursionistes; etc.

- Des de l'àmbit de l'esport, impulsar campanyes per promoure l'activitat física no competitiva i per introduir esports cooperatius i mixtes al municipi. Per això, és essencial la realització de cursos de formació per monitors/es esportius en la perspectiva igualitària i de gènere aplicada a l'esport: prevenció de les actituds violentes, educació en el respecte i en el gaudi compartit.
- Promoure la participació dels equips esportius masculins de la localitat en les campanyes del pare igualitari, de la denúncia de l'homofòbia i a les rodes d'homes contra la violència masclista (accions que explicarem a continuació).

Vida quotidiana: la corresponsabilitat i les pràctiques de cura

Un dels principals reptes de la igualtat és la incorporació dels homes a les tasques de la llar i de cura. Tot i que s'està fent camí en aquesta incorporació, encara les diferències entre homes i dones en el temps dedicat a la cura són considerables, amb conseqüències greus sobretot per les dones, però també sobre els propis homes i els fills i filles. És per això que des de l'administració local s'ha de promoure la corresponsabilitat dels homes i les cures compartides, amb especial referència a la responsabilitat dels homes en la cura de les criatures, en la cura pròpia i la de les persones dependents i majors.

Corresponsabilitat

- Promoure entre els homes la corresponsabilitat en les tasques de la llar mitjançant accions de sensibilització concretes, com la realització d'un concurs de fotografia i/o vídeo sobre homes corresponsables del municipi, una gimcana popular al municipi sobre tasques domèstiques i de cura dirigida als homes de totes les

edats (també participant amb els seus fills/es), algun tipus d'acció performativa al carrer com una planxada popular o xerrades i tallers sobre la gestió de la llar, els usos del temps o la negociació de les tasques domèstiques.

- Mitjançant una campanya sensibilització i difusió, fer visible i posar en valor els homes que ja estan sent corresponsables (sense caure en la sobrevaloració dels canvis), animant d'aquesta manera la implicació dels homes i eixamplant els camps de cura on els homes hi són presents. Es pot crear pòsters amb homes que expliquen la seva experiència per penjar a les parades d'autobús, al mercat, botigues, centres esportius, carrers, places, etc. Una altra eina més interactiva és la utilització de les xarxes socials per fer la campanya amb vídeos de testimonis, espots, fotos, etc.
- Des de l'àmbit de l'educació (infantil, primària i secundària), impulsar programes educatius i de formació transversal adreçats a la promoció de la cura i la corresponsabilitat domèstica, entesa com autonomia personal, sobretot en nens i nois. A més, assegurar que les escoles i instituts ofereixin experiències reals de cura i que ho facin de manera que es pugui integrar com un valor propi de la persona, i no únicament femení.
- En aquesta línia, oferir cursos d'autonomia personal (cuina, cura de la roba, etc.) en tasques domèstiques i de cura per a homes, i especialment per a grups concrets com ara nois i joves. Després fer un acte públic per difondre l'experiència.
- Promoure espais mixtes de debat i negociació de les tasques domèstiques i de cura per tal de poder trencar la reproducció dels rols tradicionals i poder construir un nou pacte social entre dones i homes més equitatiu.
- Implementar mesures de gestió dels usos socials del temps (temps laboral, familiar i personal), sobretot entre el personal de l'administració local i les possibles empreses municipals, per facilitar la corresponsabilitat sense reducció de sou (adequació dels horaris

laborals amb els horaris escolars, flexibilitat de la jornada laboral, permís per malaltia dels fills/es, etc.)

- Promoure que el sector privat ubicat al municipi apliqui les mesures referides en els apartats anteriors o altres similars encaminades a corresponsabilitat.

Paternitat

- Promoure la paternitat activa, responsable¹⁵ i sostinguda en el temps, fomentant la implicació dels pares i la millora de les habilitats per a la criança entre els homes del municipi, mitjançant la realització d'accions concretes de sensibilització com: l'organització de diferents actes (al voltant del 19 de març, dia del pare igualitari, o una setmana concreta), com un cinefòrum sobre la temàtica, una trobada festiva de pares i criatures en un parc de la ciutat el dia del pare igualitari, un concurs de dibuixos o relats realitzats pels infants i els pares en relació amb la paternitat i la cura, o realitzar xerrades i tallers sobre com ser un pare igualitari, les implicacions de la paternitat, habilitats de cura, etc.
- Facilitar espais i promoure la creació de grups d'autoreflexió de pares de preparació al naixement als centres de salut, escoles d'adults, centres cívics o espais familiars, on els futurs pares puguin compartir els seus dubtes, pors, expectatives, necessitats o experiències amb relació a la paternitat i la construcció de la seva identitat masculina. Posteriorment, facilitar la continuació d'aquests grups formant grups de pares primerencs. Una estratègia per la implementació d'aquests grups és primer realitzar una sèrie de tallers inicials per després proposar la continuació dels grups.

---

¹⁵ També ens referim a l'exercici d'una paternitat responsable i plena d'aquells pares que per diferents circumstàncies no conviuen amb les criatures. Una major responsabilitat econòmica i de cura afectiva.

- Impulsar la creació de xarxes de pares igualitaris, que serveixin de referents positius per tal de promoure les paternitats responsables al municipi.
- Augmentar el permís de paternitat als homes que treballin en l'administració local del municipi i de les empreses públiques. Un permís igual, intransferible i obligatori sense reducció de sou. A més de donar suport a aquelles plataformes, entitats i/o associacions que reivindicuin els permisos igualitaris¹⁶.
- Facilitar permisos per a que els treballadors públics puguin assistir a les visites de seguiment, cursos de preparació al naixement, grups de criança, visites mèdiques, tutories, esdeveniments escolars, etc.
- Promoure que el sector privat ubicat al municipi apliqui les mesures referides en els apartats anteriors o altres similars encaminades a la implicació dels homes en la paternitat. Corresponsabilitat.
- Tot i no ser ben bé un aspecte relacionat amb la paternitat, també és interessant poder realitzar accions concretes amb els homes grans avis que cuiden de les criatures per tal de visibilitzar-los mitjançant, per exemple, la realització d'una trobada anual d'avis i àvies, convocada des de l'administració local, amb una xerrada, un dinar i potser una sortida cultural. Aquesta trobada podria anar acompanyada per un "homenatge als avis i àvies cuidadores", on els infants haguessin elaborat o bé dibuixos o bé petits regals manuals per als seus avis i les seves àvies.
- Promocionar la participació dels pares amb les seves criatures a espais infantils municipals com els espais nadó o ludoteques, on puguin fer servir joguines o contes no sexistes.

---

¹⁶ Un exemple d'aquestes plataformes és la PPIINA (Plataforma pels Permisos Igualitaris i Intransferibles per Naixement o Adopció) [<http://www.igualeseintransferibles.org>]

Cura de persones dependents

- Promoure en els homes, a través de polítiques públiques de promoció de la cura, no només dels fills i filles sinó també la cura de persones grans, dependents o amb malalties. Per a això, a les diferents campanyes de sensibilització i difusió esmentades, s'haurà de fer visible aquest camp de cura com un espai per la implicació dels homes i fer visible homes cuidadors. Aquest és un camp prioritari pel pes, el temps i el treball que implica la cura de la gent gran, que actualment recau excessivament sobre el pes de les famílies, i en concret de les dones.
- Ampliar les hores de permisos per l'atenció i la cura de familiars dependents i fomentar la seva utilització pel personal de l'administració pública i les empreses públiques. Promocionar que la mesura sigui utilitzada per les empreses privades del municipi.
- Promoure cursos de formació ocupacional sobre cura de persones grans i/o dependents i facilitar l'accés del homes (sobretot en atur) a aquestes formacions.

Món laboral

El món laboral o l'esfera productiva no pot quedar-se al marge de la construcció d'una societat més igualitària. És per això que és una obligació política que l'administració promogui entre els seus treballadors aquesta perspectiva i que insti el sector privat del municipi a anar en la mateixa línia.

- Promoure entre les empreses municipals, així com en el sector privat de cada territori, l'elaboració i posada en marxa de polítiques d'igualtat de gènere i de prevenció de violència masclista en l'àmbit laboral, també des de la perspectiva de la construcció de la masculinitat. Algunes accions concretes serien poder fer alguna campanya de sensibilització (amb cartells, formacions, xerrades, etc.) en el lloc de treball per promoure espais laborals lliures de sexisme i violència masclista, sobretot en aquells espais de treball amb sobrerepresentació masculina.

- Treballar amb els sindicats per la promoció de la igualtat de gènere entre els treballadors i les treballadores posant també èmfasi en accions dirigides als homes treballadors.
- Promoure entre els sindicats i les empreses de cada territori la elaboració i posada en marxa de polítiques de prevenció de riscos laborals, posant la mirada en com afecta la construcció de la masculinitat tradicional la comissió i exposició a situacions de risc en el món laboral.
- Lluitar contra els estereotips de gènere a la feina i reduir la segregació laboral dels homes en ocupacions típicament femenines (i viceversa). Es pot recomanar accions positives, com establir unes quotes de paritat per als homes en les feines relacionades amb la cura o fer campanyes de sensibilització i visibilització (pòsters, ofertes de feina, etc.) en els serveis d'ocupació municipal, per a que els homes s'incorporin al món laboral de la cura de persones. Evidentment, alhora caldrà introduir quotes femenines en els espais de treball masculinitzats.
- Promoure totes les mesures d'usos del temps que s'han explicitat en el punt anterior, com estendre el permís de paternitat en els convenis col·lectius d'empreses públiques, promoure la flexibilitat horària, el teletreball, permisos per la cura de criatures i persones dependents, etc.
- Bonificar les empreses del territori que realitzin accions que promoguin la igualtat de gènere i el treball amb homes des d'aquesta perspectiva.

La salut i els homes

Salut física

En la línia d'allò tractat en aquest llibre sobre la salut dels homes, ha quedat palesa la sinergia negativa entre la masculinitat hegemònica tradicional i diferents problemes de salut dels homes així com la menor

esperança de vida. Tant és així que podem afirmar que la masculinitat és un factor de risc per patir problemes de salut com accidents laborals, accidents de trànsit, dietes poc saludables, consum de substàncies tòxiques, etc. Aquestes circumstàncies estan molt associades a la socialització de gènere dels homes que facilita incórrer en pràctiques poc saludables i allunyar-se d'actituds de cura (aspecte assignat tradicionalment a les dones). Aquest fet es fa visible, per exemple, en l'escassa utilització dels homes dels serveis de salut o la seva demanda d'atenció tardana. Per això, no només hem de promocionar en els homes les pràctiques de cura a la llar, amb les criatures o les persones dependents, sinó que també s'ha de promocionar les practiques d'autocura i de prevenció de conductes de risc per la salut entre els homes. Algunes accions específiques que podem portar a terme són les següents:

- Es recomana que l'administració local pugui dissenyar una política de salut específica cap als homes amb perspectiva de gènere i considerant les dificultats, necessitats i demandes específiques de salut dels homes.
- Desenvolupar accions concretes per promoure l'autocura ens els homes. Per exemple, es pot realitzar una campanya de sensibilització per tal de fer visible els costos per la salut de la masculinitat tradicional i promoure l'autocura de la salut. Aquesta campanya pot ser a tots nivells, amb els diferents cicles vitals i combinant accions mediàtiques amb missatges clars (per exemple, "Home, cuida't i cuida!") amb accions més comunitàries com tallers o xerrades de sensibilització dirigida als nens, adolescents, joves, adults o gent gran. La campanya pot tenir visibilitat a diferents espais com els centres de salut, escoles, instituts, centres laborals, espais esportius, casals de gent gran, etc.
- Sobretot amb la població adolescent i jove, dirigir aquests tipus de campanyes de promoció de la salut i el benestar psicosocial cap a la prevenció de les conductes de risc, ja que és en aquestes edats on es dona una major incidència.

Aquestes campanyes haurien de poder realitzar-se en aquells espais on es concentren gran part del joves, com els instituts d'educació secundària, universitats, casals de joves, esblais, caus, bars musicals, discoteques, etc.

Una bona estratègia és crear algun web específic o utilitzar les xarxes socials per fer la difusió de la campanya, així com poder lligar diferents tallers de salut, autocura i prevenció de conductes de risc als instituts, fent especialment èmfasi en els nois, i impulsant l'autoreflexió dels adolescents en aquestes situacions.

També és interessant poder realitzar amb adolescents tallers sobre l'educació dels hàbits alimentaris (prevenció de trastorns de la conducta alimentària) i altres hàbits saludables com la prevenció del consum de substàncies tòxiques.

- Concretament amb els homes adults i grans, desenvolupar programes o campanyes de prevenció específiques per a problemes concrets de salut dels homes com, per exemple, el càncer de pròstata. Mitjançant una campanya mediàtica (cartells, anuncis, etc.) als diferents centres de salut, es pot promocionar entre els homes els controls anuals preventius d'aquest tipus de càncer des dels 50 anys. Aquestes campanyes es poden relacionar amb espais masculins com els centres esportius o espais laborals amb major representació masculina.

Fer xerrades als centres de salut sobre hàbits saludables (alimentaris, de vida, sexuals, etc.) adreçats especialment als homes amb títols com: "Als homes ens costa cuidar-nos?". Aquestes xerrades es poden proposar als homes des de la mateixa consulta.

- Promocionar la recerca específica amb homes en l'àmbit de la salut i segregar les dades per sexe dels estudis generals sobre salut per tal de fer visible els problemes específics tant d'homes com de dones, i així poder ajustar les nostres intervencions en funció de les dificultats, necessitats o demandes específiques detectades. A més, ajudaria a conèixer com afecten de manera

diferencial determinades patologies als homes o les dones (per exemple, la incidència diferencial de determinats càncers o els indicadors específics de les malalties psicosocials).

- Oferir formació específica al respecte per als i les diferents agents de salut del municipi, per tal que incorporin aquesta perspectiva per poder fer intervencions específiques, entrevistes, indicacions, etc.
- Connectar la salut dels homes amb certes iniciatives legislatives, com les legislacions en prevenció d'accidents de transit, addiccions o accidents laborals en el lloc de treball.
- Finalment, gran part de les accions indicades en l'apartat de corresponsabilitat i cura tenen incidència en la millora de la salut dels homes, ja que en el moment que aquests es converteixen en cuidadors actius és molt probable que també millorin les seves pràctiques de salut.

Salut sexual i reproductiva

Aquesta àrea de la salut ha estat tradicionalment un espai centrat en la dona i que, de manera involuntària, ha reproduït en certa manera els estereotips de gènere. Històricament s'ha considerat el fet reproductiu i de cura com un aspecte que radica principalment en la dona, el seu cos i la relació materno-infantil. A més, els homes han estat socialitzats amb un rol de dominador en la sexualitat vinculat a la no responsabilització d'aquesta conducta i les conseqüents practiques de risc per la seva pròpia salut i de la de l'altra persona. Per tant, és imprescindible dissenyar polítiques públiques que incorporin els homes en aquesta àrea, especialment en temes com la responsabilitat anticonceptiva, l'embaràs no desitjat, la prevenció de malalties de transmissió sexual, la violència sexual, la paternitat o la comunicació dins de la parella.

- Una de les primeres accions és promocionar la formació i capacitació del personal d'aquesta àrea en l'atenció i la intervenció amb homes des d'una perspectiva de gènere en els temes específics relacionats amb els mateixos.

- Disminuir les barreres d'accés dels homes als serveis de salut sexual i reproductiva, i augmentar la disponibilitat de prestacions dirigides als homes. Per exemple, una acció senzilla pot ser incloure'ls a les campanyes de difusió gràfica (tríptics, pòsters, llibrets...), especificar en les fulles de prestacions dels serveis l'atenció a homes, tenir-los presents a la consulta no només com acompanyants sinó com a usuaris del servei.
- Promoure entre els homes la responsabilitat anticonceptiva com un aspecte que també els afecta a ells i en el qual s'ha de negociar l'ús dels diferents mètodes amb la parella. D'aquesta manera també s'està responsabilitzant els homes en la prevenció d'embarassos no desitjats o de les malalties de transmissió sexual. Això ho podem treballar des de tallers a instituts, xerrades, campanyes de sensibilització o amb la formació dels propis professionals de salut.
- Amb els adolescents i joves, és interessant promoure des d'aquests serveis tallers d'educació sexual que no es quedin només en allò més preventiu (embarassos no desitjats, malalties de transmissió sexual o violència sexual), sinó que també contemplin de forma integral l'educació emocional, corporal i les diferents maneres de relacionar-se (afectivitat i sexualitat).
- Especial atenció a la promoció de la implicació dels homes en els processos d'embaràs, part i post-part. Per a això, cal impulsar accions com realitzar campanyes de sensibilització per la promoció de paternitats responsables i per la implicació dels homes en els controls prenatals, ecografies, grups de preparació al naixement, al part, consultes mèdiques i grups de criança. Aquesta campanya pot incloure difusió gràfica (cartells, tríptics, llibrets), anuncis als mitjans locals, xerrades de sensibilització, etc.
- Formació als equips d'atenció a la salut sexual i reproductiva per tal d'incloure la perspectiva de gènere amb homes i promoure les paternitats actives i responsables.

Violència masclista

Tal i com s'ha assenyalat en el capítol específic dedicat a la violència d'aquest llibre, per tal de fer un abordatge integral de la violència masclista és imprescindible la inclusió de la intervenció (i prevenció) amb els homes com a part responsable d'un problema que pateixen les dones, però també com a part de la solució. D'entrada, en si mateix, amb la implementació de les diferents accions que s'han esmentat anteriorment, ja s'està realitzant prevenció de la violència en el moment que treballem per desconstruir els estereotips de gènere, fomentem la corresponsabilitat i les pràctiques de cura entre els homes, es promoció l'autocura de la salut, etc.

Cal tenir en compte que ens centrarem en la violència masclista en la parella com una de les pitjors conseqüències del patriarcat però, com s'ha especificat en el capítol sobre violència del llibre, la violència dels homes va més enllà d'aquella contra les dones. Per això aquí també rebutgem altres violències masclistes contra altres homes amb identitats no hegemòniques, la homofòbia, el *bullying*, etc.

En aquesta àrea d'intervenció seran molt importants les polítiques preventives que es poden realitzar des d'educació (tant formal com no formal) per treballar amb nens, nois adolescents i joves. Des del nostre punt de vista, cal apostar per programes preventius que vagin més enllà de la realització de tallers puntuals i esporàdics durant el curs i establir la prevenció de la violència masclista com un aspecte transversal en els diferents Plans Educatius de Centre.

- Impulsar la realització de tallers als centres educatius de manera transversal al llarg de tota la etapa escolar obligatòria (primària i secundària), així com el treball amb batxillerat, cicles formatius, escola d'adults, etc.
- Realitzar accions de sensibilització (xerrades, campanyes de difusió, notícies al diari municipal, etc.) que trenquin els mites i estereotips al voltant de la violència masclista, de les dones i altres persones víctimes d'aquesta i dels homes agressors.

- Implementar programes formatius per a professionals que treballen en l'àmbit de l'atenció a la violència masclista, en concret, en l'atenció a homes que exerceixen la violència. Ampliar aquesta formació als i les diferents professionals d'atenció a les persones (per exemple, a serveis socials).
- Fomentar entre els homes un posicionament crític contra la violència masclista per tal de que els homes deixem de ser còmplices de la violència en el moment que no ens posicionem. Per això, caldrà mobilitzar els homes contra la violència masclista mitjançant accions públiques com manifestacions o rodes d'homes contra la violència. Per exemple, aprofitar les mobilitzacions que es realitzen per tot l'Estat el 21 d'octubre, dia establert dels homes contra la violència masclista.
- En la mateixa línia, impulsar la creació d'una carta dels homes del municipi contra la violència masclista que sigui signada per tots els ciutadans i persones referents del municipi. Fer un acte d'inauguració i acompanyar la iniciativa amb un programa específic a favor del posicionament públic dels homes contra la violència masclista.
- Promoure campanyes de sensibilització i prevenció de la violència masclista com la del Llaç blanc i involucrar els homes en elles. Un bon espai per fer campanyes de sensibilització i prevenció de la violència són els clubs esportius, com a plataforma per apropar-nos als homes.
- Revisar i incloure l'atenció als homes que exerceixen violència dins dels protocols locals d'abordatge de la violència masclista. Per això cal establir estratègies específiques per a la detecció de la violència masclista en els homes i la seva derivació a serveis especialitzats.
- Plantejar la possibilitat de desenvolupar programes d'atenció a homes que exerceixen violència, i el treball en xarxa amb els serveis d'atenció a dones. Si no es pot crear un servei propi, es pot realitzar,

per exemple, des de serveis socials amb la formació corresponent i especialitzada.

- Promoure la millora de les relacions afectives amb, per exemple, l'articulació de grups per reflexionar críticament sobre els models relacionals tradicionals de parella basats en l'amor romàntic, la sexualitat prototípica masculina basada en el rendiment i escindida de l'afectivitat. Es pot treballar les relacions de parella i les idees sobre l'amor mitjançant la creació d'un grup de teatre.
- Sensibilitzar i formar els cossos de seguretat en gènere, masculinitats i violència. Fent especialment èmfasi en la seva preparació per a la intervenció amb dones víctimes i amb homes agressors en situacions de violència masclista en la parella.
- Dissenyar i implementar programes preventius adreçats a homes i joves que tinguin per objecte l'eliminació de totes les formes de violència i l'actitud responsable i segura en la sexualitat i el comportament dins la parella.

Participació ciutadana, temps personal i temps lliure

A continuació es proposen una sèrie d'accions per a promocionar la interacció social dels homes i la millora de les seves relacions afectives i socials. Sobretot entre homes per tal de facilitar una comunicació més propera i oberta i així poder prevenir l'homofòbia o la solitud, l'aïllament i la dependència emocional dels homes, mancances que impacten en les seves relacions amb un i altre sexe. A més, des d'aquest àmbit volem proposar accions que fomentin la participació dels homes a la xarxa associativa del municipi de manera desinteressada i facin un ús saludable del temps personal i d'oci.

- Impulsar la creació de grups d'homes com espais de trobada, transformació i reflexió entre homes als diferents barris o districtes. Per exemple, es podria incloure als diferents plans de barris o districtes com una acció més en l'àrea de participació ciutadana o en

l'àrea d'igualtat, en paral·lel als grups de dones. A més, caldrà afavorir l'establiment d'una xarxa de grups d'homes com a estratègia per la seva coordinació, consolidació, enriquiment i replicació.

- Concedir subvencions per la promoció de grups i tallers per a homes per la igualtat, així com per a grups de dones.
- Fomentar entre els homes la participació en el teixit associatiu del municipi de manera desinteressada, sense obtenir un benefici tangible ni buscar res a canvi (com reconeixement, poder, etc.) A més, caldrà promoure la creació d'un bon teixit d'associacions d'homes per la igualtat de gènere que afavoreixin la formació de referents positius de masculinitat igualitària.
- Promoure la celebració de trobades mixtes entre homes i dones en relació amb temes d'igualtat de gènere per tal de construir noves formules de diàleg entre els sexes.
- Treballar per prevenir l'exclusió social dels homes i la solitud masculina (sobretot en situacions de crisi com l'atur, divorci/separació, jubilació o mort del cònjuge). Per exemple, des de serveis socials del municipi és pot promoure la creació de grups d'homes sols en situació de vulnerabilitat o grups d'homes en atur.
- Donat el creixent envelliment de la població, és interessant crear accions específiques per a homes grans com xerrades de reflexió sobre les masculinitats sèniors als casals d'avis de la localitat. Possibilitat d'impulsar l'aparició de grups d'homes grans; creació de grups de sèniors actius en aquestes entitats, que serien en el futur els agents actius de les futures campanyes; estímulo al contacte de la gent gran i les escoles infantils: homes i dones grans com a persones sàvies; fomentar entre els homes grans un envelliment actiu i saludable com a mecanisme d'adaptació a la jubilació des d'una perspectiva igualitària. Per exemple, impulsar l'activitat física als casals d'avis en espais conjunts i mixtes, per facilitar una millora de les relacions entre uns i altres. De la mateixa manera, fer servir la música i el ball com element d'activitat física adequada a la gent

gran i com a promoció de relacions d'igualtat, respecte i estimació entre homes i dones grans.

Nota final: el conjunt d'aquestes propostes es fan per al treball específic amb els homes. Aquest treball queda lligat i condicionat a un treball paral·lel amb les dones, per al seu empoderament individual i col·lectiu, fins a aconseguir entre un i altre treball l'equitat entre tots dos sexes i l'eliminació de la discriminació de gènere.

Bibliografia

- ABRIL, P.: "Per què són necessàries les polítiques d'igualtat de gènere adreçades als homes?", *Barcelona societat. Revista de coneixement i anàlisi social*, n. 17, 2009, pp. 152-161, Barcelona.
- AGUAYO, F.; SADLER, M, (ed.): *Masculinidades y políticas públicas: Involucrando hombres en la equidad de género*, Chile, Universidad de Chile/CulturaSalud/EME, 2011.
- AHIGE: *Manifiesto por unas políticas de igualdad dirigidas a hombres*, Malaga, AHIGE, 2008 http://www.ahige.org/pdfs/AHIGE_Politicas_Igualdad.pdf
- AHIGE: *Por una igualdad inclusiva. La perspectiva integral de género*. Malaga, AHIGE, 2011 www.ahige.org/pdfs/AHIGE_perspectiva_integral_genero.pdf
- BARKER, G.; KIMELMAN, E.; AGUAYO, F.; CORREA, P.; CONTRERAS, J.M.; SEGUNDO, M.; FIGUEROA, J.G.: *Políticas de Equidad de Género inclusivas de los hombres: reflexiones a partir de la encuesta IMAGES y una revisión de políticas en Brasil, Chile y México*, Rio de Janeiro, Promundo, 2011.
- BARKER, G.; RICARDO, C.; NASCIMENTO, M.: *Engaging men and boys in changing gender-based inequity in Elath: Evidence from programme interventions*, Ginebra, World Health Organisation/Instituto Promundo, 2007.
- BEIRAS, A.: "La deconstrucción de subjetividades en un grupo terapéutico para hombres autores de violencia en sus relaciones afectivas", Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, Tesis de Doctorado en Psicología Social, 2012.
- BONINO, L.: "Los hombres y la igualdad con las mujeres", a LOMAS, C. (comp.): *¿Todos los hombres son iguales? Identidades masculinas y cambios sociales*, Barcelona, Paidós, 2003.
- CONSELL DE LA UNIÓ EUROPEA: *Consejo de la Unión Europea, sesión núm. 2767 sobre Empleo, Política Social, Sanidad y Consumidores*, Brusel·les, 30 de novembre i 1 de desembre de 2006, a: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/es/lisa/92347.pdf
- EUROPEAN INSTITUTE FOR GENDER EQUALITY: *The Involvement of Men in Gender Equality in the European Union*, Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2012.
- GABARRÓ, D.: *Transformar la masculinidad: un reto social*, Barcelona, Bubok Publishing, 2008.
- SCAMBOR, C.; SCAMBOR, E.: "Men and Gender Mainstreaming: Prospects and Pitfalls of a European Strategy", *The Journal of Men Studies*, vol. 16, n. 3, pp. 301-315, 2008.
- SCAMBOR, E.; WOJNICKA, K.; BERGMANN, N.: *Role of Men in Gender Equality*, Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2012.
- UNITED NATIONS: *Beijing Declaration and Platform for Action. Fourth World Conference on Women*, Beijing, Xina, 4-15 setembre 1995. <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/index.html>
- UNITED NATIONS COMMISSION ON THE STATUS OF WOMEN: *The Role of Men and Boys in Achieving Gender Equality*, 48a sessió, Agreed Conclusions, 1-12 març 2004. <http://www.un.org/womenwatch/daw/csw/csw48/ac-men-auv.pdf>

EXPERIENCIAS INTERNACIONALES Y ESPAÑOLAS DE INTERVENCION CON HOMBRES PARA EL CAMBIO DE LAS RELACIONES DE GÉNERO

Adriano Beiras¹

---

¹ Dejo constancia de un especial agradecimiento a F. David Castillo Castillo, por su ayuda en la revisión final de idioma de este texto.

En las últimas décadas, es notable el crecimiento de políticas públicas e iniciativas de organizaciones no gubernamentales direccionadas a los hombres y al cambio de las relaciones de género, en una perspectiva de equidad y Derechos Humanos. Muchas de estas iniciativas parten de una perspectiva feminista, cuestionando relaciones de poder, procesos de subjetivación y la construcción simbólica e imaginaria de lo masculino y de lo femenino, y sus consecuencias. En este capítulo busco presentar algunas de ellas a partir de mi experiencia de campo, centrándome en experiencias internacionales, y algunas realizadas en España. No se trata de una revisión exhaustiva sino de un conjunto de posibilidades, de una selección de posibles ejemplos prácticos y recomendaciones de base. Mi enfoque parte de experiencias, replicables a nivel local, públicas o producidas en organizaciones no gubernamentales (ONGs), realizadas con fondos locales públicos o de agencias internacionales.

Vale destacar que existe una variedad de iniciativas con hombres jóvenes, con hombres que han ejercido violencia, con hombres ya sensibilizados sobre la equidad o no, y con hombres predispuestos al cambio o no. Estas iniciativas parten de experiencias puntuales y locales (usualmente llamadas de intervenciones) o de experiencias continuadas por un largo periodo y replicadas en otros espacios y contextos (que pueden ser llamadas de programas; poseen componentes múltiples, diversas actividades, capacitaciones, etc.) También existen acciones intermedias de algunas semanas o meses (llamadas de proyectos). Algunas de estas iniciativas incluyen a las mujeres, otras se centran exclusivamente en los hombres (WHO, 2007).

En los últimos años, diferentes formas de ser hombre ganan espacio cada día, mezclando características históricamente atribuidas a hombres y otras tradicionalmente vinculadas a mujeres. Según Trujillo y Fajardo (2006), estamos pasando por un momento caracterizado por el surgimiento de un movimiento donde el modelo ideal es relativizado. Se amplían las formas de expresión de lo masculino, como forma de integrar diversos contenidos mayoritariamente considerados como femeninos, y deconstruir otros considerados exclusivamente masculinos. Estos autores afirman que

“(…) urge contribuir a mostrar otras maneras de entender las identidades masculinas y femeninas como ajenas a los arquetipos viriles transmitidos por la cultura androcéntrica y de los arquetipos femeninos de sumisión y obediencia a lo largo de los siglos” (Trujillo y Fajardo, 2006: 100). Es también posible notar cada vez más en los medios de comunicación relatos sobre la construcción de un hombre autorizado a ser sensible, a externalizar su sensibilidad.

Seidler (2009) destaca que los hombres en la actualidad crecen en un mundo que se configura de una manera bastante diferenciada al de sus padres. En este sentido, las identidades rígidas que sus padres heredaron se tornan más fluidas, abiertas y flexibles a una diversidad de corrientes culturales. Esta nueva realidad quizá sea la oportunidad para promover cambios subjetivos y sociales más profundos, que contemplen el fin de las relaciones desiguales de poder entre hombres y mujeres, la diversidad y formas de subjetividad menos destructivas, rígidas, dicotómicas y violentas. ¿Pero, cómo promover estos cambios desde lo institucional? ¿Cómo podemos promover políticas públicas que estimulen y favorezcan la reflexión, la crítica y el cambio subjetivo y social en las relaciones entre hombres y mujeres?

En 2009 fue realizado en Rio de Janeiro un simposio global sobre el trabajo con hombres e igualdad, con la participación de 80 países. Este encuentro, en el que tuve la oportunidad de participar, se titulaba “Involucrando a hombres y niños por la equidad de género”. En él participaron cuatrocientas treinta personas de todo el mundo, se compartieron experiencias de cambio de normas rígidas de género con hombres y niños, y los principales ejes temáticos fueron: la reducción de la violencia contra mujeres y niñas, la promoción de la salud sexual y reproductiva, la prevención y el tratamiento de VIH/SIDA HIV/AIDS y la paternidad y el cuidado. Este simposio concluyó con la redacción de un importante documento titulado “*Rio Declaration and Call to Action*”², del cual destaco el siguiente extracto:

---

² Disponible en inglés en:

http://www.menengage.org/index.php?option=com_content&view=article&id=58&Itemid=51 ,
y en español en: https://docs.google.com/file/d/0B3FLbfBc-N_MzcmZmY4YTQ0NGI3Ni00MzgyLTgxMzUtOTEyNTk2YzdmZmM5/edit?pli=1

“(...) afirmamos que el trabajo con hombres y niños está enraizado y honra el trabajo pionero y los avances del movimiento de mujeres y feministas. Solidarizamos con los avances y luchas por los derechos y empoderamiento de las mujeres. Trabajando en colaboración con las organizaciones de derechos de las mujeres buscamos cambiar las actitudes y prácticas de los hombres individuales y transformar el desequilibrio de poder entre hombres y mujeres en las relaciones, familias, comunidades, instituciones y naciones. Más aun, reconocemos la importancia del movimiento de mujeres para las posibilidades ofrecidas a los hombres de ser seres humanos más cuidadosos y justos” (*Rio Declaration and Call to Action*, 2009).

Esta parte del documento refuerza la importancia de acciones desde una perspectiva pro-feminista, en consonancia con la igualdad de derechos y los avances del feminismo. Es un llamamiento para la acción dirigido a gobiernos, comunidades, sector privado, medios de comunicación y organismos internacionales. Se habla de un compromiso global y de la importancia de acciones sistémicas, continuadas y coordinadas. Este llamamiento se compartimentó en diferentes áreas específicas: violencia hacia las mujeres; violencia hacia niños y niñas; violencia entre hombres; violencia en conflictos armados; género y la política económica global; hombres y niños como cuidadores; diversidad sexual y de género y derechos sexuales; vulnerabilidades de género en hombres y niños y necesidades de salud; explotación sexual; derechos y salud sexual y reproductiva; VIH y SIDA; la juventud y el sector educacional; reconociendo la diversidad; medio ambiente; fortaleciendo la evidencia.

En este simposio fue consolidada una alianza global de organizaciones no gubernamentales y agencias de las Naciones Unidas comprometidas en involucrar a hombres y niños en la igualdad de género. Esta alianza se llama *MenEngage*³. Se inició en 2004 y participaron 400 organizaciones no

---

³ Para mayores informaciones de este evento, ver la web de *MenEngage*: http://www.menengage.org/index.php?option=com_content&view=article&id=66&Itemid=46

gubernamentales de Sub-Sahara África, América Latina y Caribe, América del Norte, Asia y Europa. Tiene marcada entre sus objetivos la promoción de salud y la reducción de los niveles globales de violencia. Tras su consolidación, nuevos proyectos están siendo llevados a cabo simultáneamente en diversos países, principalmente en América y África. En Europa se nota que esta alianza todavía está en fase de consolidación, necesitando más inversión y proyectos.

Es importante recordar que con anterioridad a este simposio global, en conferencias internacionales de la Organización de las Naciones Unidas como fueron la IV Conferencia Internacional sobre Población y Desarrollo, en 1994, en el Cairo, y la IV Conferencia Mundial sobre la Mujer, en 1995, en Beijing; se discutió acerca de directrices para la búsqueda de una mayor participación masculina en la promoción de la salud, enfatizando la atención en la prevención de la violencia que se ejerce contra mujeres y niños (Arihla, 2005).

En 2011, fue realizado en Barcelona un Congreso Iberoamericano de Masculinidades y Equidad: Investigación y Activismo. Este evento, en el que también participé, buscó fortalecer redes e intercambiar experiencias iberoamericanas con los hombres. Fue interesante percibir en este evento una mayor influencia de género post-estructuralista y de la teoría *queer* como referentes en algunas actividades e investigaciones en este sector. Este congreso fue promovido por la asociación *Homes Igualitaris* (AHIGE-Catalunya) y ha consolidado el intercambio de conocimientos y una red de asociaciones, ONGs y centros de investigación en el área de masculinidades, igualdad y activismo. Aunque más pequeño que el realizado en Río de Janeiro, fue un importante encuentro iberoamericano, en consonancia con la llamada para la acción realizada en Río. Al término de este congreso también fue escrito un documento titulado "La agenda de los hombres por la igualdad-Barcelona CIME 2011". En esta agenda se proponen principios comunes y acciones en pro de la igualdad, produciendo sinergias entre las diferentes asociaciones. La declaración de Río y la agenda de Barcelona son documentos indispensables para cualquier organización o departamento público que trabaje con hombres, en diferentes ámbitos.

Además, considerando la experiencia de algunas décadas construida en este campo, contemporáneamente se percibe la importancia de pensar e incluir una perspectiva política de cambio, desde lo individual a lo colectivo (Cornwall, Edström y Greig, 2011; Beiras, 2012). Se nota la necesidad de promover iniciativas que cuestionen determinados binarismos, estereotipos y desigualdades, que produzcan cambios continuados, y compartan las discusiones contemporáneas sobre los estudios de género académico y los movimientos sociales (Beiras, 2012; Beiras, Moraes, Alencar-Rodrigues y Cantera-Espinosa, 2012).

A continuación, presento algunas iniciativas puntuales que sirven de estímulo e inspiración y merecen ser replicadas en distintos contextos. Como he explicado anteriormente, no se trata de una selección rigurosa o exhaustiva de experiencias; seguramente muchas han quedado fuera. Es una selección de referentes en España y en el contexto internacional, a partir de mi experiencia de campo. Trataré de citar y describir brevemente estas iniciativas, de forma que el lector o lectora conozca diferentes intervenciones y a partir de este escrito puedan buscar más informaciones y profundizar en las que crea más significativas o interesantes. En cada descripción buscaré dejar notas que permitan ampliar la información disponible. Al final, adjunto algunas consideraciones y reflexiones sobre estas experiencias, de forma que sea posible aprender de esta experiencia acumulada, en el momento de implementar iniciativas o políticas en ámbitos públicos o privados locales.

Referentes internacionales

En este apartado presento algunos ejemplos de iniciativas internacionales en relación al trabajo con hombres para la igualdad entre hombres y mujeres. Voy a centrarme en algunas experiencias que son inspiradoras, además de replicables en diferentes contextos. Empiezo por una experiencia con hombres jóvenes que destaco por haber sido muy premiada y ya realizada en diferentes lugares del mundo. Sigo con otras iniciativas, divididas en tres grandes ámbitos temáticos: paternidades, violencias y salud masculina.

En muchos de los programas ya realizados en diferentes países, hay un énfasis en el trabajo con jóvenes. Como afirma Montesinos (2002), la juventud puede hacer posible la ruptura con esquemas tradicionales que atan a hombres y mujeres en relaciones marcadas por la desigualdad y poco armoniosas. Las condiciones actuales presentan un nuevo tiempo para la juventud, que abre posibilidades para nuevas identidades, para una cultura quizá más equitativa y liberadora para todos y todas.

Atendiendo a este énfasis en hombres jóvenes, destaco una experiencia iniciada y coordinada por la organización no gubernamental Promundo, en Río de Janeiro, en asociación con otras dos organizaciones no gubernamentales brasileñas (ECOS y Instituto Papai) y una mexicana (Salud y Género, A.C.), Estas organizaciones han formado una alianza llamada Programa H. De este programa se deriva el Proyecto H, que se trata de un material educativo de intervención grupal realizado para ser utilizado de forma participativa y dinámica con jóvenes, estructurado en diferentes cuadernos temáticos, orientados a temas como paternidad, afectividad, violencia y salud sexual y reproductiva. Aunque sea una experiencia de aplicación local, ya fue replicada en diversos países y ciudades del mundo. Esta iniciativa fue realizada en un principio con jóvenes de comunidades de bajo ingreso en Brasil y México. De esta experiencia inicial, el material fue perfeccionado, evaluado y puesto en práctica en otros lugares. Cuenta también con un modelo de evaluación que se propone identificar cambios de actitudes a partir de la participación en las actividades propuestas.

Barker, Nascimento, Segundo y Pulerwitz (2004) explican que las actividades propuestas en cada cuaderno temático fueron pensadas para grupos de jóvenes hombres, con facilitadores también hombres, los cuales sirven de modelo de equidad de género para los participantes. Los ejercicios desarrollan espacios seguros para los participantes, permitiéndose cuestionar mandatos de masculinidades tradicionales. Son *role-plays*, ejercicios de *brainstorming* (lluvia de ideas), sesiones de discusión y reflexiones individuales sobre como hombres y niños son socializados, evidenciando los aspectos positivos y negativos de esta socialización y los beneficios del cambio de ciertos comportamientos.

Los temas son: sexualidad y salud reproductiva; paternidad y cuidado; de la violencia a la convivencia; razones y emociones (incluyendo uso de drogas, suicidio y expresión de los afectos); previniendo y viviendo con HIV/SIDA. Estos cuadernos temáticos que componen el proyecto H fueron editados en portugués, inglés y castellano y fueron utilizados por diversas organizaciones, unas gubernamentales y otras no. Según es explicitado por Barker, Nascimento, Segundo y Pulerwitz (2004), el programa H intenta ser una voz alternativa en comunidades sobre el tema de la construcción de las masculinidades. Una voz de resistencia a las versiones dominantes de lo que significa ser hombre, que ayude a desarrollar los objetivos propuestos en cada intervención, y evaluar la metodología utilizada.

Junto con los manuales del proyecto H, está el video educativo “La vida de Juan” (también disponible *online* en *you tube*). Se trata de un dibujo animado que cuenta la historia de un joven desde su infancia hasta la adultez. Como no tiene palabras, permite la utilización en diversos idiomas, además de ejercicios de creación de diálogos, proyección de historias personales de los participantes, etc. En el video hay la utilización de un lápiz como una metáfora para borrar ciertos comportamientos o pensamientos que son considerados socialmente inadecuados o inapropiados para un determinado género. Esto permite la discusión en el grupo y la reflexión crítica sobre la socialización masculina. Este material fue nominado en diversos premios por su calidad y variedad de posibilidades de utilización. Ya fue utilizado en veinte países, desde Asia a EEUU. En Brasil y México fue utilizado también por el sector público de salud como parte de las acciones de salud con jóvenes adolescentes (Barker, Nascimento, Segundo y Pulerwitz, 2004). Posteriormente fueron replicados en versiones para mujeres jóvenes y para combatir la homofobia (“Érase una vez María” –trabajo en grupo con mujeres jóvenes– y “Miedo de qué?” –para trabajar con la diversidad sexual y combatir la homofobia–)⁴.

---

⁴ Para más información sobre estos materiales, visitar la web <http://www.promundo.org.br>

Programa H / Proyecto H

Para más información sobre esta iniciativa, ver el link:

<http://www.promundo.org.br/en/activities-posts/programa-h/>

<http://www.promundo.org.br/en/activities/activities-posts/program-h-manuals-download/>

Paternidades

Hay una diversidad de experiencias de trabajo con el tema de las paternidades en diferentes países. Iniciativas que buscan estimular la participación del padre en los cuidados domésticos con el hijo o hija, en los cuidados de la salud del hijo/a y participando de las visitas regulares de salud. Hay también campañas en los medios de comunicación y en los servicios públicos de salud. Muchas de estas propuestas pueden ser replicadas en contextos locales en el ámbito público o privado, adaptadas a cada región y cultura. En Brasil hay una organización no gubernamental que se llama Instituto Papai; un ejemplo concreto de iniciativa realizada por esta institución es la campaña “padre no es visita” (en portugués “*Pai não é visita*”), que sensibiliza los profesionales de salud sobre una ley nacional relacionada al derecho de la mujer de tener alguien acompañándola durante el parto. Pese al hecho de que haya esta ley, muchos hospitales acaban por no cumplirla o incluso los pacientes la desconocen. Esta organización hace una sensibilización sobre este tema, estimulando a las mujeres a incluir al padre durante el parto y enseñando a los hombres sobre la importancia de este acto. Otra campaña utilizada por el instituto Papai es sobre el permiso de paternidad, donde buscan promover discusiones sobre el tema y reivindicar el aumento de días en esta licencia, que en Brasil es de sólo cinco días. El instituto Papai ha realizado un trabajo pionero con adolescentes padres, buscando traer a discusión la importancia de la participación joven y masculina en el campo de los cuidados con el hijo o hija, unos cuidados y

atenciones casi exclusivas de la madre joven. Este trabajo puede ser realizado a través de sensibilización, grupos de discusión y campañas en medios de comunicación y directamente en los servicios públicos de salud.

La organización no gubernamental Servol, ubicada en Trinidad y Tobago, realiza una capacitación vocacional para jóvenes. Es un programa enfocado en el cuidado de los hijos e hijas. Los participantes pasan parte del tiempo de la capacitación en guarderías, para acostumbrarse a cuidar pequeños, y para muchos de estos jóvenes ésta fue la primera experiencia de cuidado de niños pequeños (Barker y Verani, 2008). Algunos países caribeños han promovido localmente el día “padre-hijo” en la escuela. Las mujeres se quedan en casa y los padres son estimulados a involucrarse con sus hijos o hijas en la escuela.

En Chile se ha puesto en marcha una propuesta de promoción de paternidad activa, en el Subsistema de Protección Integral a la Infancia Chile Crece Contigo, del Ministerio de Desarrollo Social y del Ministerio de la Salud. Fueron realizadas acciones para protocolizar las prestaciones de control de gestación, nacimiento y controles de salud del niño o niña, visitas domiciliarias, entre otras actividades como el parto acompañado, talleres de apoyo a la educación de los hijos. Se realizó una Guía de la Gestación y el Nacimiento “Empezando a Crecer” y “Descubriendo Juntos” (para niños y niñas de 0 a 2 años). Algunas de estas iniciativas pueden ser replicadas en contextos locales, aunque esta política en Chile haya sido de ámbito nacional. Se ha realizado también una campaña sobre la paternidad activa titulada “Empápate”⁵, para estimular a los hombres a participar más de las tareas de cuidado y crianza de hijos e hijas. También se elaboró un material para profesionales (*Guía de Paternidad Activa*), para orientar al personal sobre las actividades propuestas en este programa (Aguayo y Kimelman, 2012).

En Dinamarca, el Departamento danés de Equidad de Género (*Danish Department of Gender Equality*) ha producido un conjunto de herramientas

---

⁵ Informaciones en el link: <http://www.crececontigo.cl/empapate/>

(*tollkit*) para dar soporte a hombres empleadores y empleados para ser buenos padres, con la intención de proporcionar un equilibrio entre el trabajo y la vida familiar y la mejora general de igualdad de género. Esta iniciativa fue realizada a partir de la constatación de que muchos padres no pedían el permiso de paternidad o lo pedían por poco tiempo por cuestiones de cultura organizacional en las empresas que directa o indirectamente presionaban a los hombres padres a renunciar a la licencia parental. En este proyecto, las informaciones estaban divididas en cuatro apartados encabezados por las siguientes preguntas: ¿por qué es necesario el cambio?, ¿cómo los hombres pueden ser estimulados a disfrutar de un permiso parental y pasar tiempo con sus hijos?, ¿qué impide a los hombres pedir el permiso? y ¿cuáles son los efectos sobre la familia y otras circunstancias?

Un programa similar fue implementado en Alemania ofreciendo a empresas y funcionarios horarios flexibles y posibilidad de trabajar en casa algunos días. El proyecto *Fathers and Careers* busca hacer entrenamientos en empresas con los ejecutivos y supervisores; y talleres o fórums con los padres para tratar el tema de reconciliar el trabajo y la vida familiar. Otras iniciativas como ésta pueden ser encontradas en la web *European Fatherhood*⁶, la cual se dedica a presentar nuevos conocimientos y buenas prácticas para mejorar la equidad de género.

En el Reino Unido, es interesante destacar el programa *Young Fathers/Padres jóvenes*. Se trata de un servicio de soporte individualizado a los jóvenes padres entre 14 y 25 años sobre asuntos relacionados con ser padres, los beneficios, la educación, los servicios domésticos, así como formación y apoyo a los padres con dificultades para acceder a sus hijos o hijas. Se ofrece también capacitaciones en temas específicos. El programa es realizado en *Derry City Council Area*, *Limavady Council Area* y *Strabane District Council Area*. El modelo de trabajo también incluye divulgación, trabajo en grupo semi-estructurado y consultas individuales, entre otras actividades.

---

⁶ <http://www.european-fatherhood.com/>

Es importante destacar también la iniciativa global *MenCare*, realizada en dieciséis países, en cinco continentes. En Europa es realizada en Suecia y Suiza. Se trabaja en diferentes niveles para involucrar a los hombres como cuidadores y padres en comunidades, grupos de padres, discusión de legislaciones, en pro de la equidad de género. Cada campaña es adaptada al contexto cultural local de cada país. Los materiales producidos incluyen: anuncios de televisión, carteles, eslóganes, fotos, anuncios de radio y anuncios para grupos de padres locales. Además, incluyen filmes, posters, galería de fotos y radio. Ayudan a los padres en habilidades específicas de cuidado como: cómo cambiar, lavar, vestir y mantener a sus hijos, adquisición de confianza para participar en el cuidado y crianza de los hijos/hijas en el hogar, potenciar los beneficios de sus esposas, de sus hijos y a sí mismos. Hay un proyecto piloto del Programa P, con intervenciones para padres y futuros padres, de prevención de la violencia contra niños y niñas y mujeres embarazadas, así como de promoción del involucramiento de los hombres en la salud del niño. Incluye también políticas específicas como reflexión sobre el castigo corporal, políticas para padres LGBTQ, desarrollo económico, condiciones del permiso parental, derechos de los inmigrantes y refugiados padres, derechos de los padres encarcelados y políticas laborales.

En una evaluación general para este apartado, encontramos que hay iniciativas muy parecidas sobre el tema de paternidad, centradas en los cuidados con los hijos, en las tareas domésticas, la licencia parental, los padres jóvenes, los cuidados prenatales y de la crianza, y los cambios culturales y generacionales. Como la paternidad está muy relacionada con aspectos sociales y culturales más amplios, las experiencias comunitarias continuadas son muy necesarias, en lugar de intervenciones estrictamente puntuales. Es importante también no focalizar sólo en los hombres, hay que llegar también a su familia y pareja, para que entiendan, permitan y se beneficien también del cambio. Sin una intervención más sistémica, los cambios serán poco efectivos, con resistencia y continuación del *statu quo*. Las intervenciones deben estar relacionadas a aspectos de cambio en las masculinidades con una perspectiva crítica. En la medida que estos hombres cambian sus actitudes sobre la paternidad, promueven un

significativo cambio en su comprensión de lo que es ser hombre o masculino en nuestra sociedad. Vemos las generaciones actuales más predisuestas a estos cambios y muy diferentes de las anteriores y, de hecho, podemos decir que es un periodo híbrido donde hay cambios y permanencias (Beiras y Lago, 2013), y que se están abriendo puertas a la reflexión crítica de género y a la transformación social.

Instituto Papai

<http://www.papai.org.br/>

Informe sobre la participación del hombre como padre en la región de Latinoamérica y del Caribe: una revisión de literatura crítica con consideraciones para políticas (autor: Gary Barker; co-autor: Fabio Verani, 2008).

<http://www.promundo.org.br/wp-content/uploads/2010/03/Mens%20Participation%20as%20Fathers%20in%20the%20Latin%20American%282008%29-ESP.pdf>

Guía Paternidad Activa-Gobierno de Chile (autores: Francisco Aguayo y Eduardo Kimelman)

http://www.crececontigo.gob.cl/wp-content/uploads/2012/11/2012-11-22-Guia-Paternidad-activa-final_WEB.PDF

Site de la Campaña Empápate-Chile

<http://www.crececontigo.gob.cl/empapate/>

European Fatherhood

<http://www.european-fatherhood.com/>

<http://www.european-fatherhood.com/resources.php>

MenCare

<http://www.men-care.org/What-We-Do.aspx>

Violencias

En el ámbito de las violencias, el trabajo con hombres se centra principalmente en dos ejes: la prevención y la intervención para el cambio en los hombres autores de violencia. La prevención también puede estar centrada en hombres jóvenes, como es el caso del proyecto H, citado anteriormente.

Toneli, Lago, Beiras y Clímaco (2012) han realizado entrevistas en diversos países latinoamericanos, con facilitadores de grupos para hombres autores de violencia. Publicaron un libro con algunas de estas entrevistas presentadas integralmente, donde se informa de iniciativas realizadas en países como México, Nicaragua, Honduras, Brasil, Perú y Argentina. En esta obra se puede tener una perspectiva de experiencias que han funcionado, sus dificultades, avances y discusiones políticas a partir de los aprendizajes con la experiencia.

Una de estas iniciativas es la realizada por el instituto Noos⁷ en Rio de Janeiro. Se trata de un trabajo pionero en Brasil, que destaco aquí porque posteriormente tuvo su formato adaptado e implementado de una forma más ambiciosa, como política pública en la ciudad de Nova Iguaçu, en la región metropolitana de Río de Janeiro: Servicio de Educación y Responsabilidad para Hombres Autores de Violencia de Género (SerH) (Beiras, 2009, Lima y Gomes, 2012). Como explica Beiras (2009), tomando por base el escrito de Acosta, Andrade y Bronz (2004), esta iniciativa se estructura con aspectos teóricos y metodológicos de la terapia familiar sistémica y del construccionismo social, el formato de equipo reflexivo de Tom Andersen, estudio de narrativas y desarrollo de redes sociales.

De forma resumida, el modelo de atención a hombres autores de violencia contra mujeres del Instituto Noos se divide en: actividades preparatorias –grupos de recepción y entrevistas preliminares; grupos

---

⁷ Es importante aclarar que me refiero aquí a una organización gubernamental brasileña fundada en 1994, que objetiva la difusión de prácticas sociales sistémicas (ver web <http://www.noos.org.br>). Esta organización brasileña no tiene ninguna relación con el Instituto Nòos de Estudios Estratégicos de Patrocinio y Mecenazgo ni la Asociación Instituto Nòos de Investigación Aplicada, en España, dirigida por Diego Torres e Iñaki Urdangarín, dedicada a actos deportivos.

reflexivos de género— constituido en tres etapas: pre-grupo, el grupo en sí y post-grupo; recursos complementarios de asistencia, grupos de seguimiento y redes; investigación y evaluación con cuestionarios y grupos focales; equipo técnico con facilitadores del grupo, becarios o voluntarios en el equipo reflexivo; perfeccionamientos y espacio técnico-reflexivo-supervisión.

En la etapa de recepción, los participantes son notificados sobre cada etapa del proceso de grupo reflexivo: tres entrevistas iniciales, cuestionario socioeconómico y sobre violencia intrafamiliar de género, veinte encuentros semanales de grupos reflexivos que duran dos horas y treinta minutos, atención de apoyo, grupos focales de evaluación y cinco encuentros de seguimiento de los participantes. (Beiras, 2009; Acosta, Andrade y Bronz, 2004). Este tipo de trabajo con hombres empezó a finales de la década de los 70, en EUA y Canadá. Estos grupos pueden tener características muy distintas en su formato, siendo terapéuticos, reflexivos, psicoeducativos, variando a partir de su base teórico-epistemológica, contexto y propósito. En el Instituto Noos son grupos reflexivos.

Es importante escoger bien la metodología, con grupos de hombres que son autores de violencia. En Inglaterra, la organización RESPECT acredita diversos servicios en su metodología, en contextos de servicios públicos municipales y ONGs. Se trata de un trabajo que integra grupos de hombres autores de violencia y grupos de mujeres maltratadas, además de sesiones individuales, en una perspectiva psicoeducativa y terapéutica. Es un programa bien estructurado, con pautas claras de trabajo y temas a ser cubiertos en las sesiones.

Sobre otras experiencias, hay que destacar una iniciativa puntual realizada en Colombia que aprovecha los campeonatos y eventos deportivos para sensibilizar a los hombres por el fin de la violencia contra mujeres. Es una campaña promovida por la Corporación Vamos Mujer, de Medellín; La Casa de la Mujer, de Bogotá, y FUNSAREP, de Cartagena, y se titula: *La violencia contra las mujeres no te hace campeón*. Considerando que los contextos deportivos son muy frecuentados por hombres, principalmente el fútbol, es importante pensar

en estrategias para llegar a este público. Es una manera de acceder a otros escenarios, prácticas cotidianas y otras voces sobre el tema, buscando trabajar con hombres no sensibilizados todavía con el tema, accediendo a nichos de socialización masculina. Este tipo de campaña puede ser realizada localmente por municipalidades, ampliado con talleres dirigidos a jóvenes futbolistas, en centros de entrenamientos, clubes, gimnasios, centros de deportes, con la intención de producir un cambio de lógicas dominantes y desigualdades de género. Incluso se puede ampliar a centros deportivos donde se encuentren hombres mayores o en gimnasios municipales. También es recomendable capacitar educadores, y escoger entrenadores que trabajan con el fútbol como promotores de la campaña, por ser referentes para sus alumnos. La participación de jugadores de fútbol famosos y referentes locales también puede ser muy válida. Una propuesta similar fue realizada en Cuba, involucrando a los jugadores de la selección sub 20 de fútbol en la promoción de la campaña “El valiente no es violento”, de la Red Iberoamericana y Africana de Masculinidades (RIAM). Esta iniciativa es parte de la Campaña Únete Lationamérica por la no violencia contra las mujeres y las niñas, promovida por la Organización de Naciones Unidas (ONU). En esta misma propuesta también se han realizados talleres con jóvenes militares en Cuba, coordinados por el Dr. Julio César González Pagés, coordinador general de la RIAM.

Continuando con el tema de deportes, en EUA hay un programa titulado *Coaching boys into men, Coaches Leadership Program* (CBIM)/Entrenando niños a hombres, Programa de liderazgo para entrenadores. Esta iniciativa se centra en los entrenadores de atletas, considerando que ellos tienen una influencia y rol único en la vida de los hombres jóvenes, ejerciendo una influencia positiva en como ellos se comportan dentro y fuera del campo. En los discursos al grupo, en las sesiones prácticas o conversaciones casuales, los entrenadores tienen la oportunidad de pasar sus filosofías a los atletas y ayudar a moldear sus actitudes y comportamientos. Este programa estimula y sensibiliza a los entrenadores a hablar con sus atletas sobre el respeto a las mujeres y niñas, y que la violencia no es igual a la fuerza. Esta iniciativa cuenta con

materiales, herramientas y *website* para asesorar a los entrenadores. El *CBIM Playbook* ilustra tácticas, modelos y momentos propicios para la enseñanza de caminos para promover elecciones saludables en las relaciones entre jóvenes. El *CBIM Coaches Kit* integra actividades del *Playbook* en sesiones semanales con los atletas. Guía a los entrenadores a enseñar el respeto, integralidad y no-violencia a los atletas, ofreciendo recursos para ayudar a los entrenadores a compartir estos valores en la escuela y en la comunidad. En la *web* del programa (*Coaches Corner*) están otras pistas para la implementación de las actividades de esta iniciativa.

Con la idea de llegar a estos nichos de socialización masculina hay un ejemplo de una campaña brasileña de intervención con camioneros. Se trata del proyecto *Siga bem Mulher* (Siga bien mujer), desarrollado por Cepia, Secretaria Especial de Políticas para las Mujeres del Gobierno Federal Brasileño, Petrobrás y *Caravana Siga Bem Caminhoneiro* (Siga bien camionero). El objetivo principal es llevar informaciones sobre las leyes contra la violencia de género, uso de servicios públicos especializados, sensibilizar sobre los temas de la violencia contra las mujeres y la prevención entre los hombres, buscando el apoyo de los camioneros para hacer difusión de las informaciones. Este proyecto viajó por diversas ciudades brasileñas por donde pasaban muchos camioneros, en el sur del país. Proyectos como éste pueden ser ampliados con temas como prevención de enfermedades sexualmente transmisibles, prostitución infantil, prostitución femenina, uso de drogas o salud del hombre entre otros temas. Puede ser realizado en puntos de parada de muchos camioneros, de forma individual o colectiva. Las informaciones son ampliadas con temas sobre seguridad en las carreteras y medio ambiente.

En EUA hay un programa titulado *Men of Strength* (MOST) Campus Clubs / hombres de fuerza, clubes universitarios. Está localizado en diferentes universidades norteamericanas: *George Washington University*, *St. Norbert's College*, *San Jose State University*, *North Carolina Central University*, *John Jay College of Criminal Justice*, *University of Hawaii at*

Hilo, Georgetown University, and American University. Busca movilizar hombres para usar sus fuerzas creando culturas libres de violencia, previniendo la violencia de hombres contra mujeres. El programa es realizado con atletas y jóvenes universitarios de 18 a 30 años, centrándose en clubes universitarios. Promueve la prevención de la violencia contra la mujer, el desarrollo y el apoyo a la masculinidad sana y la organización y creación de espacios libres de violencia.

En Chicago, EUA, hay un programa titulado *SexSignals*, de *Catharsis Productions*, un grupo que busca hacer producciones artísticas innovadoras basadas en investigaciones y centradas en transformar actitudes opresoras y violentas. Está dirigido a hombres en general, militares, profesores y jóvenes, de edades entre 14 y 30 años. Se diferencia de otros programas tradicionales pues usa la improvisación, el humor y la interacción de la audiencia para proporcionar una mirada provocativa sobre citas, sexo y los temas centrales del consentimiento.

En una evaluación breve de las iniciativas en el ámbito de la violencia, refuerza la importancia de intervenciones que busquen deconstruir la violencia como parte constituyente de lo masculino, y sigan más allá de un binarismo víctima-agresor, masculino-femenino (Beiras, 2012). Además, en el caso de la violencia, es muy importante trabajar directamente en ámbitos de socialización masculina y comunidad, con énfasis en aspectos socioculturales y construcción de masculinidades. En este sentido, una perspectiva ecológica se muestra más adecuada para dar cuenta de la complejidad del tema. Las intervenciones puntuales son interesantes si éstas están acompañadas de otras iniciativas ampliadas, continuadas y múltiples. Los grupos de hombres permiten una re-significación de subjetividades de manera relacional. Y es muy importante también que las políticas públicas actúen en un nivel macro, meso y microsistémico. Todas estas intervenciones deberán, además, estar atentas a criticar la heteronormatividad, pues combatir la homofobia también es necesario en este sector.

Campaña “La violencia contra las mujeres no te hace campeón”

<http://www.vamosmujer.org.co/site/index.php/campanas/la-violencia-no-te-hace-campeon>

Coaching boys into men, Coaches Leadership Program (CBIM)

http://www.futureswithoutviolence.org/section/our_work/men_and_boys/_coaching_leadership/

Men of Strength (Most) Campus Clubs

<http://www.mencanstoprape.org/The-Men-of-Strength-Club/>

Red Iberoamericana y Africana de Masculinidades (RIAM)

<http://www.redmasculinidades.com/>

Instituto Noos

<http://www.noos.org.br>

SexSignals

<http://www.catharsisproductions.com/#/sexsignals/>

Respect

<http://www.respect.uk.net/>

Salud

La salud masculina es un tema que merece atención, ya que acostumbra a producirse una negligencia en los cuidados propios y en la prevención por parte de los hombres, debido a mandatos de una masculinidad tradicional. Es importante combatir la visión de que el hombre es siempre fuerte, no vulnerable, que no necesita de cuidados. Es fundamental revisar estos mandatos para estimular este cuidado y llevar a los hombres a los servicios de salud, para que los programas de prevención sean más efectivos.

Es necesario producir estrategias para aumentar el acceso de los hombres a los servicios públicos de salud, y hay que sensibilizar a los profesionales de salud de forma que no contribuyan en la continuidad de barreras que impiden el acceso de este público a los servicios de salud. Durante mucho tiempo los hombres no eran considerados desde una perspectiva de género en los servicios de salud, y eran vistos como autosuficientes en lugar de sujetos afectados por mandatos de género que dificultaban su acceso a la salud (Barker, Ricardo, Nascimento, Olukoya, Santos, 2010).

En Brasil, desde hace pocos años, se ha ido implantando una política nacional de atención a la salud del hombre⁸. Esta política ha llegado inicialmente con una perspectiva muy biomédica, no considerando diversos aspectos de construcción de masculinidades; sin embargo fue un inicio prometedor de una política que pasa a considerar especificidades del sujeto masculino en la salud. Inicialmente pensada para temas como cáncer de próstata y otras enfermedades urológicas, pasa a ser una posibilidad de inclusión de discusiones importantes como el mejor acceso de los hombres a los servicios de salud, prácticas de cuidado, atención a autores de violencia en la red básica de salud, paternidad, entre otros temas usualmente trabajados en políticas realizadas por organizaciones no gubernamentales.

---

⁸ El texto integral de esta política está disponible en http://bvsmms.saude.gov.br/bvs/saudelegis/gm/2009/prt1944_27_08_2009.html

Según Nascimento, Segundo y Barker (2009), en un levantamiento de políticas públicas específicas para hombres en el área de la salud prevalecen tres temas: la promoción de la salud, la salud sexual y reproductiva y HIV. En el ámbito de la promoción de la salud, podemos citar los trabajos realizados por el instituto Papai (Recife, Brasil), en su proyecto “*Projeto Homens Jovens e Atenção Integral à Saúde*” (Hombres Jóvenes y Atención Integral a la Salud). Esta iniciativa consiste en actividades de investigación sobre hombres y atención básica, escuchando a los profesionales, los gestores y usuarios de los servicios de salud, así como en formación de jóvenes, formación de gestores y profesionales de salud, y también eventos y publicaciones que estimulen el debate y la intervención sobre hombres y salud. El Instituto PAPAI, con el Grupo de investigaciones *Gênero e Masculinidades* (GEMA/UFPE) y la Red de Hombres por la Equidad de Género (de la cual soy integrante) hicieron en 2009 un documento marco titulado “*Princípios, diretrizes e recomendações para uma atenção integral aos homens na saúde / Principios, directrices y recomendaciones para una atención integral a los hombres en la salud*”⁹ (Medrado, Lyra, Azevedo, Granja y Vieira, 2009). En este documento apuntan la necesidad de una política para hombres que contribuya al derecho de las mujeres. Enfatizan que cuidar de la salud es mucho más que tratar enfermedades, que es necesaria una atención integral en este sector. Además, apuntan que los hombres son diversos, y es necesario ir donde están ellos, entre otras recomendaciones.

En el contexto europeo, destaco el informe realizado por la Unión Europea en 2011 titulado “*The state of men’s health in Europe / El estado de la salud del hombre en Europa*”¹⁰. Se trata de un documento indispensable para iniciar cualquier política pública en el ámbito de la salud del hombre en el contexto europeo, ya que presenta datos de 27 Estados de la UE, 4 Estados de la *European Free Trade Association* y 3 Estados candidatos a la UE. Aunque el informe se centre en datos epidemiológicos y de enfermedades, es un documento de importancia para detectar los principales problemas en la salud

---

⁹ Disponible en pdf en http://www.engagingmen.net/files/resources/2010/EME/diretrizes_homens_e_saude.pdf

¹⁰ Informe disponible en pdf en http://ec.europa.eu/health/population_groups/docs/men_health_report_en.pdf

del hombre, desde una perspectiva europea. Otro informe importante fue editado por *European Men's Health Forum* (EMHF), bajo la autoría de David Wilkins y Erick Savoye, titulado "*Men's health around the world. A review of policy and progress across 11 countries* / Salud del hombre alrededor del mundo. Una revisión de políticas y progresos en 11 países"¹¹.

En el ámbito de la salud sexual reproductiva, destacamos las acciones de *Men as Partners* (MAP), que de forma similar trabaja con el tema del VIH. Esta iniciativa es realizada en diversos países africanos y en Latinoamérica por *EngenderHealth*, que se propone observar a los hombres a partir de tres perspectivas: como clientes (*as clients*), como compañeros / socios (*as partners*) y como agentes de cambio (*as agents of change*). MAP trabaja con tres objetivos básicos: 1) incrementar el acceso (y la comprensión) de los hombres a los servicios de salud sexual y reproductiva; 2) mejorar la concienciación masculina y el apoyo a las elecciones de sus parejas en temas de la salud reproductiva; y 3) movilizar hombres para tener una representación activa en temas de equidad de género y por el fin de la violencia de género. En Pakistán, esta perspectiva ha promovido un aumento de vasectomías y el uso de servicios de salud sexual y reproductiva (ICRW y Promundo, 2007).

Hay que decir que el MAP está centrado en la mejora de la salud tanto de hombres como mujeres, aunque se centra en los hombres como agentes, buscando ayudarles a compartir responsabilidades en la salud reproductiva. *EngenderHealth* valora la importancia de la colaboración entre mujeres y hombres, desafía los roles de género y las actitudes sobre lo que construye lo que es ser un hombre y sus efectos en la salud. De acuerdo con la web de *EngenderHealth*, el programa MAP utiliza las siguientes perspectivas de trabajo: talleres de desarrollo de habilidades que hagan frente a los estereotipos de ser hombre, mejora de la capacidad de los centros de salud para recibir a los hombres a través de capacitación de los profesionales de la salud para ofrecer servicios a este público; campañas de educación pública local y nacional, mediante murales, teatro en la calle, medios de comunicación; y construcción de redes nacionales e internacionales para crear un movimiento global.

---

¹¹ Informe disponible en pdf en: http://www.emhf.org/resource_images/11countries.pdf

El programa está en más de quince países en África, Asia y Latinoamérica. En los Estados Unidos, incluso, se empieza a trabajar con adolescentes, en la ciudad de Austin, Texas, sobre la prevención del embarazo y el impacto de las normas de género en el comportamiento de los jóvenes. En Carolina del Norte hay un programa titulado *Wise Guys*, Jóvenes Sabios en su versión española. Se trata de un programa público de prevención del *Family Life Council*, una división de *Children's Home Society* de Carolina del Norte. Está dirigido a la prevención del embarazo en la adolescencia y las enfermedades de transmisión sexual, y se realiza a través de múltiples sesiones que buscan promover la responsabilidad en hombres jóvenes. Este programa ya fue replicado en diversas comunidades norteamericanas y en diferentes contextos socioculturales, más de 2.300 profesionales ya fueron entrenados en diferentes localidades, y fue implementado en organizaciones públicas, privadas, ONGs, comunidades y escuelas. Se trata de un programa evaluado positivamente y es realizado en escuelas, comunidades, centros de salud, etc. Estimula a los jóvenes a tomar decisiones mejores y sabias acerca de su sexualidad por medio de capacitaciones, sensibilizaciones sobre el respeto a sí mismos, responsabilidad, mejora en la comunicación con los padres y madres, educadores y compañeros y compañeras.

En Canadá, el servicio de la Familia (*Family Service*) de *Eastern Nova Scotia* en el sector de salud de *Guysborough Antigonish Strait* coordina el Centro de Salud del Hombre (*Men`s Health Centre*) en esta localidad. Se trata de un servicio para hombres y jóvenes a partir de 12 años. Un equipo de profesionales de la salud trabaja en este centro ofreciendo apoyo a cuestiones relacionadas con la salud física, mental, emocional y sexual. Ofrecen servicios sobre la paternidad, custodia de hijos/as, test de VIH, terapias, consejos financieros, programas de vicios diversos, manejo de estrés y depresión, entre otros temas. Además, en Noruega destaco la ONG *Reform* que ofrece servicios de atención a la salud del hombre, centrados en terapias, grupos de control de la ira, una línea telefónica para hombres, y una línea telefónica de asesoramiento jurídico. *Reform* recibe fondos del *Norwegian Ministry of Children and Equality* / Ministerio Noruego de Infancia y Equidad.

En una evaluación general del sector de la salud del hombre, destaco la importancia de pensar acciones que no se limiten a una perspectiva de salud

basada en enfermedades, y resalto la importancia de políticas públicas integradas con el sector público de salud local, con el fin de construir sinergias en la atención básica de salud y campañas de mejora del acceso de los hombres a estos servicios. Es necesario considerar los aspectos de las masculinidades que limitan el cuidado de la salud y elaborar estrategias dirigidas a estos aspectos. La intervención en red, en espacios de socialización masculina, con capacitación de profesionales e intervenciones ampliadas a la comunidad, pueden ser vías significativas de acción en este sector. Además, es importante considerar el público LGBT en este campo (incluyendo en las políticas de salud a los hombres transexuales, por ejemplo), y promover campañas de cambio de actitudes en relación a normas de género, homofobia y cultura del cuidado. No podemos olvidarnos también de la población de ancianos y sus especificidades en el campo, tan significativo, en el contexto europeo.

Men As Partners

<http://www.engenderhealth.org/our-work/gender/>

Wise Guys / Jóvenes Sabios

<http://www.wiseguysnc.org/>

Men's Health Centre Program

<http://www.fsens.ns.ca/menhealth.php>

“The state of men’s health in Europe / El estado de la salud el hombre en Europa”

http://ec.europa.eu/health/population_groups/docs/men_health_report_en.pdf

MEN’S HEALTH around the world. A review of policy and progress across 11 countries

http://www.emhf.org/resource_images/11countries.pdf

Reform

http://www.reform.no/index.php?option=com_content&view=article&id=59&Itemid=10

Vistas estas referencias internacionales, a continuación presento algunas iniciativas realizadas en España, que destaco como ejemplos más significativos a ser replicados en ámbitos locales.

Referentes estatales - España

Iniciamos este apartado con la descripción de la experiencia de Jerez, en Andalucía, España, donde hay un programa titulado *Hombres por la Igualdad*, adscrito a la Delegación de Bienestar Social, Igualdad y Salud del Ayuntamiento de Jerez de la Frontera. Tiene una perspectiva pro-feminista, pro-diversidad sexual, buscando promover una reflexión autocrítica frente al sexismo. Sus objetivos específicos son:

- Prevenir la violencia masculina contra las mujeres y otros hombres.
- Flexibilizar y reformular la identidad masculina hacia actitudes y posicionamientos igualitarios, erradicando el machismo.
- Impulsar y favorecer espacios de encuentro de hombres con inquietudes igualitarias, promoviendo agrupaciones de hombres anti-sexistas e igualitarios.
- Fomentar el debate social sobre el papel que los hombres han de tomar en la construcción de una sociedad plenamente igualitaria entre hombres y mujeres; y proporcionar materiales divulgativos, investigaciones, y recursos didácticos sobre igualdad entre hombres y mujeres dirigidos específicamente a hombres (*Hombres por la Igualdad*, s/f).

Sus actividades y servicios se dividen en tres sectores: la prevención de la violencia hacia las mujeres, hombres hacia la igualdad y hombres corresponsables. En el primero está la campaña Lazo Blanco¹² hombres

---

¹² La Campaña Lazo Blanco (*White Ribbon Campaign*) se inició en Canadá en 1991. En la actualidad, es un gran movimiento de hombres en diversos países del mundo por el fin de la violencia hacia las mujeres. Son hombres que deciden no silenciar y no cometer actos de violencia. Diversas organizaciones gubernamentales y no gubernamentales participan de esta campaña, donde se distribuye lazos blancos y se produce materiales de difusión sobre el tema dirigidos a los hombres. Para más informaciones ver: <http://www.whiteribbon.ca/>

por el fin de la violencia hacia las mujeres, la campaña municipal *Te quiero con respeto, por relaciones igualitarias* y una formación contra violencia hacia las mujeres. La formación es una propuesta para grupos de Educación Secundaria, F.P. y Bachillerato.

En el sector “hombres hacia la igualdad” están como actividades: una formación llamada *Atrévete si eres hombre*, una formación titulada *Para varones sensibles y machistas recuperables*, talleres de Hombres por la igualdad como el Grupo Aquiles, y encuentros provinciales de hombres igualitarios. Ya el último sector (Hombres Corresponsables) comporta el Servicio de información anti-sexista e igualitaria, la campaña Día del padre igualitario, dos exposiciones “hombres en proceso de cambio” y “Día del padre igualitario”, además de materiales divulgativos y recursos didácticos.

Entre los servicios descritos, destacamos, del programa de Jerez, el Servicio de Información Anti-sexista e Igualitaria. Se trata de un servicio ofrecido por una línea telefónica y personal, donde se da atención y asesoría individualizada a hombres de la ciudad de Jerez. También se valoran posibilidades de entrevistas personalizadas. Es un servicio realizado por un psicólogo especializado en el tema de las masculinidades, género e igualdad. Tiene funcionamiento diurno, en los días laborables, y como se explicita en la web del servicio, las informaciones y asesoramiento son sobre:

- Documentación, orientación, y apoyo para implicar a los varones contra la violencia masculina hacia las mujeres.
- Orientación sobre implicación masculina equitativa en el mundo doméstico y de cuidados.
- Información y, en su caso, inclusión en los diversos recursos del Departamento Hombres por la Igualdad (Grupos Aquiles, charlas varias sobre igualdad, etc.) En su caso, valoración de asesoramiento personalizado.
- Atención a hombres en situación de cambio vital y personal hacia actitudes anti-sexistas e igualitarias.

- Compromiso equitativo con la pareja, paternidad igualitaria presente y responsable, nuevos sentidos vitales tras problemáticas de salud, etc.
- Grupos de hombres anti-sexistas e igualitarios; Información y apoyo para inclusión y/o inicio de los mismos (Web Hombres por la Igualdad, s/f¹³).

El programa realizado en Jerez tiene un carácter histórico en España y es una gran referencia para otras ciudades.

Hombres por la Igualdad, adscrito a la Delegación de Bienestar Social, Igualdad y Salud del Ayuntamiento de Jerez

Para ampliar la información consultar la web del programa:

[http://www.jerez.es/webs_municipales/hombresxigualdad/servicios/hombres_corresponsables/materiales_divulgativos_y_recursos_didacticos//](http://www.jerez.es/webs_municipales/hombresxigualdad/servicios/hombres_corresponsables/materiales_divulgativos_y_recursos_didacticos/)

http://www.jerez.es/webs_municipales/hombresxigualdad/

El segundo programa en España que merece ser destacado es *Gizonduz*, una iniciativa pionera del Gobierno Vasco promovida por Emakunde-Instituto Vasco de la Mujer. Este programa se concreta en medidas que buscan sensibilizar, formar e implicar a los hombres en la igualdad de género.

Se centra en medidas que buscan una mayor concienciación y compromiso hacia la igualdad, cambio de modelos o patrones socioculturales de conducta, de procesos estructurales que generan la

---

¹³ Disponible en: http://www.jerez.es/webs_municipales/hombresxigualdad/

desigualdad y reforzar oportunidades de desarrollo humano. Fue puesto en marcha en 2007, con un equipo especializado en temas de igualdad, masculinidad y trabajo con hombres, y en la actualidad se destaca por una serie de iniciativas de éxito que pueden ser consideradas referencias nacionales en el tema del trabajo con hombres.

Este programa ha buscado llevar a cabo diversas iniciativas como congresos sobre masculinidades, sensibilizaciones dirigidas a hombres, anuncios publicitarios en la televisión, documentos o cartas públicas que apoyen la igualdad y el fin de la violencia hacia mujeres firmados por representantes de la política, cultura, deportes o medios de comunicación. También se ha creado una web con informaciones, bibliografías, documentos y reflexiones.

Una de las iniciativas más creativas e innovadoras fue la mochila *Gizonduz* para los hombres vascos que van a ser padres biológicos o adoptivos. En esta mochila hay un conjunto de materiales sobre cuidado, paternidad, la influencia de la figura paterna en la transmisión de valores no sexistas. Según informan en la web de *Gizonduz*, los materiales son: el documental "Aitak", el cuento "El Secreto de Aita", la guía "Padres en Igualdad", la guía "Los hombres, la igualdad y las nuevas masculinidades", el juego "Berdinometroa", una pegatina para colocar en el coche y el periódico *Gizonduz*.

Además, se han realizado programas de formación y sensibilización, cursos presenciales o por internet y gratuitos. Realizan cursos pre-programados y otros abiertos y flexibles de acuerdo con la demanda de los interesados. En estos cursos se abordan temas como salud, cuidado, paternidad, sexualidad, seguridad vial, prevención de toxicomanías, criminalidad, entre otros temas pertinentes. Según informan, hasta 2011 han realizado más de 200 cursos, con aproximadamente 4.209 personas. En 2011 y 2012 se realizó el proyecto "Gazteak Berdintasunean 2.0", centrado en promover la concienciación y también la implicación de jóvenes y adolescentes, principalmente los hombres, sobre la igualdad entre hombres y mujeres. Se hizo con herramientas educativas innovadoras y con el uso de nuevas tecnologías.

De cara al futuro, se proponen trabajar con nuevas tecnologías y seguir desarrollando una masa crítica sobre el tema de la implicación de los hombres en la igualdad, cuestionando la masculinidad tradicional y transformando generaciones. Para ello, siguen con programas de sensibilización y formación. Por fin, cabe destacar también el trabajo realizado por *Gizonduz* al construir un manual que trabaja la cuestión de género y personas mayores, buscando enseñar posibilidades de cambio y especificidades del trabajo con esta población.

Este manual puede ser encontrado online en el siguiente link:

http://www.berdingune.euskadi.net/u89-congizon/es/contenidos/informacion/material/es_gizonduz/adjuntos/mayores-genero_2013_es.pdf

Gizonduz - Gobierno Vasco, promovida por *Emakunde*-Instituto Vasco de la Mujer.

Para mayores informaciones sobre los trabajos e iniciativas realizadas por *Gizonduz*, recomiendo consultar la página web:

http://www.berdingune.euskadi.net/u89-congizon/es/contenidos/informacion/quees/es_gizonduz/quees.html

La siguiente iniciativa en el ámbito español es la realizada por el Ayuntamiento de Barcelona, y está centrada en tema de la violencia. Sin embargo, vale destacar también los trabajos locales realizados por la asociación *Homes Igualitaris*, también en Barcelona. Comentaré estas dos experiencias a continuación.

Como parte de los servicios del Ayuntamiento de Barcelona, está el Servicio de Atención a Hombres para la promoción de relaciones no violentas (SAH). Se trata de un espacio de asesoramiento y asistencia a

hombres que quieren cambiar sus actos y dejar de ejercer violencias. Son realizadas una entrevista individual de acogida y psicoterapias individuales y grupales, y de este servicio se deriva el programa CANVIEM-HO.

La iniciativa CANVIEM-HO está promovida por la *Regidoria de Dona i Drets Civils*. Es pionera en Catalunya y su objetivo es promover la concienciación, participación y también implicación de los hombres hacia la igualdad de género. Se deriva del *Servei d'atenció a homes* mencionado anteriormente, ampliando su actuación más allá del tema violencia, incluyendo temas como salud, paternidad, cuidados, entre otros. Se propone ser un servicio público de información, formación, divulgación de recursos e iniciativas, producción de campañas con temas específicos, y grupos de trabajo. Colabora con los servicios locales de salud, justicia y trabajos comunitarios, en temas específicos de trabajos con hombres e igualdad de género. Se realizan campañas de sensibilización, charlas, grupos de debate, cursos, la creación de grupos de hombres, centrándose en las siguientes áreas: prevención de la violencia, mejora de las relaciones afectivas, conciliación de la vida laboral y familiar, auto-cuidado de la salud y promoción de la participación. De entre las diversas actividades realizadas, se destaca el Grupo de Trabajo en los Programas de *Atenció a la Salut Sexual i Reproductiva* (PASSIR), con diversos profesionales de la salud. Este grupo busca pensar mejoras en la atención a hombres en los centros de salud sexual y reproductiva, principalmente en el ámbito de la paternidad.

Por fin, finalizando los ejemplos de iniciativas en España, complementamos la experiencia de Barcelona con los trabajos realizados por la Asociación *Homes Igualitaris*, que está vinculada a AHIGE. Esta asociación desarrolla actividades de formación en diversos ámbitos, encuentros y grupos de hombres que buscan una transformación personal, jornadas de trabajo con organismos locales, concentración de hombres contra la violencia hacia las mujeres, conferencias y talleres en ayuntamientos, sindicatos, institutos de educación secundaria, talleres sobre género para inmigrantes, talleres en la cárcel, investigaciones, y elaboración de materiales dirigidos al sector de la educación. Los trabajos

se direccionan en tres ámbitos principales: la transformación personal, la acción social y política a través de la participación en plataformas y acciones ciudadanas y el trabajo de investigación en temas relacionados con las masculinidades. Como retos para el futuro, la asociación tiene la intención de disponer de un servicio de asistencia psicológica y jurídica para los hombres, bajo una perspectiva pro-feminista, de derechos humanos e igualdad de género. AHIGE está ubicada en Málaga, Andalucía, y cuenta con diversas actividades de intervención con hombres, mujeres y jóvenes: CO-RESPONDE (talleres y folletos impresos sobre la corresponsabilidad doméstica y familiar), Hombre acerca a la SALUD (talleres, folletos, carteles con herramientas para mejorar la salud masculina y de sus familiares), SAAMA (servicio de atención y apoyo contra el machismo), GANDHI (intervención social y psicológica con hombres, espacio de autoconciencia y cambio personal), IgualES (charlas y talleres y creación de grupos con jóvenes en la escuela sobre igualdad y violencias), HOMOCIRCUS (exposición de imágenes impresas en lienzo con personajes del circo desde las que adentrarnos en el tema de los hombres y el género), e Igualaria (red de jóvenes por la igualdad subvencionado por la Diputación de Málaga)¹⁴.

Además de estas iniciativas, hay otras interesantes en Galicia, Mallorca y Canarias. En el congreso iberoamericano de masculinidades y equidad realizado en Barcelona en 2011, se buscaron sinergias para un trabajo más integrado entre asociaciones. En comparación con Latinoamérica, España se destaca por su mayor activismo y hombres comprometidos, reunidos en asociaciones que promueven un cambio personal y la auto-reflexión sobre la construcción de masculinidades. En Latinoamérica se destacan más las ONGs. Además, se nota en España una mayor institucionalización de los servicios, muchos de ellos vinculados a servicios públicos (Ayuntamientos, Diputaciones). Estos son aspectos importantes de ser considerados en la adaptación de determinadas políticas, que en algunos casos incluso pueden contrastar con diferencias políticas y

---

¹⁴ Para mayores informaciones sobre estos programas ver el link:
<http://www.ahige.org/programas.html>

partidarias, tener posibles interrupciones o cambios diversos. Sin embargo, pienso que es muy importante que estas políticas sean de iniciativa pública, pues también es deber del Estado centrarse en este sector y promocionar estas campañas y servicios dirigidos a la población.

SAH / CANVIEM-HO

<http://w110.bcn.cat/portal/site/Homes>

AHIGE

<http://www.ahige.org/>

Consideraciones finales

El objetivo de este texto es presentar algunas experiencias internacionales y de España sobre iniciativas de éxito para el trabajo con hombres en diferentes temáticas, y que pudiesen ser replicables en diferentes contextos. Hay muchas otras iniciativas que podrían haber sido descritas aquí, una variedad de ellas pueden ser encontradas en la web de la red *MenEngage*¹⁵.

Es importante reflexionar sobre algunos aprendizajes relacionados con estas experiencias. Es posible notar la importancia de que sean realizados trabajos continuados, bien estructurados y siempre que sea posible con evaluaciones para una mejor eficacia de la actuación. Algunas propuestas locales puntuales acaban por no dar el efecto social que se pretende si ocurren de manera aislada respecto a otras iniciativas e investigaciones. Barker, Ricardo, Nascimento, Olukoya, Santos (2010), en un trabajo de

---

¹⁵ Más informaciones en el link: <http://www.menengage.org/>

revisión de cincuenta y ocho programas con hombres, afirman que los programas que combinan grupos educativos, divulgación en la comunidad y campañas de movilización en masa son más efectivos y exitosos en conseguir un cambio de actitudes. Apuntan también que son pocos los datos sobre el impacto de estos programas públicos con hombres y perspectivas de cambio, lo que indica la necesidad de más investigaciones y estudios en este campo.

Cómo explica Flood (2011), no hay un modelo correcto de prácticas que sirva para todas las sociedades o franjas de edad o contextos de intervención. Sin embargo, este autor enfatiza que una estructura puede ayudar a crear y nutrir una diversidad de perspectivas posibles. Alude que el trabajo con hombres demanda de un esfuerzo sistemático y sostenido en diversos niveles: familia, relaciones, comunidades, instituciones y sociedades. Los hombres deben integrar estas acciones como participantes de los programas educativos, como líderes de la comunidad, agentes de cambio, profesionales, proveedores, defensores y activistas, en alianza con las mujeres (Flood, 2011).

Por otro lado, vale destacar también la relevancia de una buena formación del equipo que trabaje con estos temas, para que utilicen una base teórica sólida, crítica y política que efectivamente ejerza un cambio social y significativo. Para esto, como ya he explicado anteriormente, es necesario estar atento a la no reproducción de binarismos, reduccionismos, heteronormatividad, manutención de desigualdades y relaciones de poder, o actuaciones que no respeten especificidades locales, culturales o económicas de cada contexto donde el trabajo sea realizado.

La adaptación a cada contexto local y cultural produce mejor identificación del público a que se direcciona, y evita una perspectiva de colonización o neocolonización de actitudes consideradas correctas en otras culturas o contextos internacionales. Además, se debe dar atención al recorte de clase, etnia e incluso religión. Es importante que cada población dé su sentido a la intervención propuesta y los cambios deseados. En muchos casos es conveniente que se realicen

investigaciones previas a la intervención. Se recomienda un trabajo continuado, realizado desde iniciativas públicas y locales, con servicios, formación, sensibilización, materiales de formación y difusión y evaluación.

A partir de mi experiencia con intervenciones sociales y comunitarias, enfatizo la relevancia de trabajos realizados en red, que auxilien con la creación de redes de hombres y jóvenes comprometidos que compartan sus nuevas experiencias y promuevan el cambio y la transformación social, como ya se han descrito en algunas de las iniciativas presentadas. Quiero hacer notar que perspectivas más constructivistas o basadas en el construccionismo social que promuevan la participación activa de los sujetos pueden ser más eficaces que las educativas, donde hay una mayor jerarquía de saberes y relaciones de poder.

Además, aconsejo prácticas colaborativas, grupos de reflexión, explorar las narrativas e historias de vida de los sujetos, y dinámicas que produzcan un pensar juntos. Creo que estos caminos pueden producir una transformación más crítica y política, con más éxitos de alcance social e implicación subjetiva.

Para finalizar, vale decir que hay mucho por hacer todavía en este campo. Las iniciativas descritas aquí sirven de base para la creación de diferentes posibilidades y nuevos programas en cada municipalidad, considerando cada contexto histórico, cultural y regional. El aquí descrito es un camino posible, entre muchas posibilidades y experiencias.

Referencias

- ACOSTA, F.; ANDRADE, A. F.; BRONZ, A.: *Conversas Homem a Homem*, Grupo Reflexivo de Gênero. Metodologia, Rio de Janeiro, Instituto Noos, 2004.
- AGUAYO, F.; KIMELMAN, E: *Guía Paternidad Activa. Guía para promover la paternidad activa y la corresponsabilidad en el cuidado y crianza de niños y niñas*. Material de apoyo para profesionales del Sistema de Protección Integral a la Infancia Chile Crece Contigo, Santiago de Chile, Gobierno de Chile, 2012. Disponible en: http://www.crececontigo.gob.cl/wp-content/uploads/2012/11/2012-11-22-Guia-Paternidad-activa-final_WEB.PDF
- ARILHA, M.M.S: *O masculino nas conferências e programas das Nações Unidas: para uma crítica do discurso de gênero*, São Paulo, Universidad de São Paulo, Tesis de Doctorado en Salud Pública, 2005.
- BARKER, G; RICARDO, C.; NASCIMENTO, M.: OLUKOYA, A.; SANTOS, C.: "Questioning gender norms with men to improve health outcomes; evidence of impact", *Global Public Health*, n. 5, 2010, pp. 539-553.
- BARKER, G.; VERANI, F: *La Participación del Hombre como Padre en la Región de Latinoamérica y del Caribe: Una Revisión de Literatura Crítica con Consideraciones para Políticas*, Rio de Janeiro, Promundo / Save the Children, 2008. Disponible en: <http://www.promundo.org.br/wp-content/uploads/2010/03/Mens%20Participation%20as%20Fathers%20in%20the%20Latin%20American%282008%29-ESP.pdf>
- BARKER, G.; NASCIMENTO, M.; SEGUNDO, M.; PULERWITZ, J: "How do we know if men have changed? Promoting and measuring attitude change with young men: lessons from Program H in Latin America", en RUXTON, S. (ed.): *Gender Equality and Men Learning from Practice*, Oxford, Oxfam GB, 2004 Disponible en: http://www.engagingmen.net/files/resources/2010/Caroline/Gender_Equality_and_Men_-_Learning_from_Practice.pdf
- BEIRAS, A.; LAGO, M.C.S.: "Ser homem, ser pai: encontros e desencontros- um estudo exploratório em camadas populares de Florianópolis", en LAGO, M.C.S.; TONELI, M.J.F; SOUZA, M. (eds.): *Sexualidade, gênero, diversidades*, São Paulo, Cada do Psicólogo/Pearson, 2013.
- BEIRAS, A.; MORAES, M.; ALENCAR-RODRIGUES, CANTERA ESPINOSA, L: "Políticas e leis sobre violência de gênero-reflexões críticas", *Psicologia & Sociedade*, n. 24, 2012, pp. 36-45, Belo Horizonte Disponible en <http://www.scielo.br/pdf/psoc/v24n1/05.pdf>
- BEIRAS, A: "Grupos de homens autores de violência-possibilidades de intervenções diante das recomendações propostas na lei Maria da Penha", en ROVINSKI, S.L.R, CRUZ, R.M. (ed.): *Psicologia Jurídica: Perspectivas teóricas e processos de intervenção*, São Paulo, Vetor Editora Psico-Pedagógica, 2009.
- BEIRAS, A: *La (de)construcción de subjetividades en un grupo terapéutico para hombres autores de violencia en sus relaciones afectivas*, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, Tesis de Doctorado en Psicología Social, 2012.

- CORNWALL, A.; EDSTRÖM, J.; GREIG, A.: *Men and Development. Politicizing Masculinities*, London, Zed Books, 2011.
- FLOOD, M.: "Involving men in efforts to end violence against women", *Men and Masculinities*, n. 14, 2011, pp. 358-377, Stony Brook.
- ICRW, PROMUNDO: *Engaging Men and Boys to Achieve Gender Equality. How Can we Build on What we have Learned*, ICRW, 2007.
- LIMA, D.C.; GOMES, S.: "Reflexiones sobre la evaluación de intervenciones con hombres autores de violencia contra la mujer", en MENJÍVAR, M.O. (ed.): *¿Hacia Masculinidades Tránsfugas? Políticas Públicas y Experiencias de Trabajo Sobre Masculinidad en Iberoamérica* San José, Flacso Costa Rica, 2012.
- MEDRADO, B.; LYRA, J.; AZEVEDO, M.; GRANJA, E.; VIEIRA, S.: *Princípios, diretrizes e recomendações para uma atenção integral aos homens na saúde*, Recife, Instituto PAPAI, 2009.
- MONTESINOS, R.: *Las Rutas de la Masculinidad. Ensayos sobre el cambio cultural y el mundo moderno*, Barcelona, Gedisa Editorial, 2002.
- NASCIMENTO, M.; SEGUNDO, M.; BARKER, G.: *Homens, Masculinidades e Políticas Públicas: aportes para equidade de gênero*, Rio de Janeiro, Promundo, 2009.
Disponible en:
<http://www.promundo.org.br/wpcontent/uploads/2010/03/HomensMasculinidades1.pdf>
- RIO DECLARATION AND CALL TO ACTION: *Global Symposium on Engaging Men and Boys on Achieving Gender Equality*, Rio de Janeiro March 29-April 3, 2009.
Disponible en:
http://www.menengage.org/index.php?option=com_content&view=article&id=58&Itemid=51
- SEIDLER, V.: "La violencia: ¿El juego del hombre?", en RAMIREZ RODRIGUEZ, J.C.; URIBE VÁZQUEZ, G. (eds.): *Masculinidades. El juego de género de los hombres en el que participan las mujeres*, Madrid, Plaza y Valdés, 2009.
- TONELI, M.J.F.; LAGO, M.C.S.; BEIRAS, A.; CLÍMACO, D.A.: *Atendimento a homens autores de violência contra as mulheres: experiências latino americanas*, Florianópolis: UFSC/CFH/NUPPE, 2010.
- TRUJILLO, C.D.C.; FAJARDO, J.A.R.: "Masculinidad entre padres (madre y padre) e hijos", *Revista de Estudios de Género La Ventana*, n. 23, 2006, pp. 95-126, Guadalajara.
- WILKINS, D.; SAVOYE, E.: *Men's health around the world. A review of policy and progress across 11 countries*, Brussels: European Men's Health Forum (EMHF), 2009.
- WORLD HEALTH ORGANIZATION: *Engaging men and boys in changing gender-based inequity in health: Evidence from programme interventions*, Geneva, 2007.

Apunts finals

Maria Freixanet

Coordinadora del Seminari Ciutats i Persones

“(...) urge contribuir a mostrar otras maneras de entender las identidades masculinas y femeninas como ajenas a los arquetipos viriles transmitidos por la cultura androcéntrica y de los arquetipos femeninos de sumisión y obediencia a lo largo de los siglos”. (Trujillo y Fajardo, 2006)

Aquí acaba un any de treball sobre el gènere masculí. Sobre els homes. Sobre quins són els mandats de gènere tradicionals que s'imposen als homes. Sobre com de perjudicials poden arribar a ser aquests per a les dones, per als altres homes i per als propis homes que els exerceixen.

Ha estat un any de repensar aquest rol, un any de donar la veu a cinc homes que avui per avui es troben qüestionant el seu propi rol de gènere, i que l'estan canviant, que viuen les seves vides escollint alliberar-se del gènere, i que aquest procés alliberador els interessa prou com per a fer-ne la seva militància i/o la seva professió.

Existeix un moviment d'homes que desitja la igualtat entre homes i dones. De fet, molts moviments d'homes diferents que comparteixen l'anhel per trencar amb aquell home dominador que se'ls ha ensenyat a ser. Aquell home fort i insensible, aquell home treballador i aventurer, aquell home que s'estima a sí mateix tant que no té espai per a estimar veritablement a ningú altre, aquell home violent, aquell home possessiu. Hi ha avui per avui molts homes que no volen ser aquell “home”, de la mateixa manera que hi ha tantes dones que ja no volen ser aquella “dona” amb els atributs contraris, els atributs afeblits i dependents.

Aquest llibre està encarat a continuar aquest camí des de les polítiques públiques. Vol ser una guia, un suport, a aquelles regidories d'igualtat que s'animen a treballar la transformació de gènere masculina. Penso que és un bon material, i espero que us sigui d'utilitat.

Val a dir que som conscients d'haver triat un tema carregat d'actualitat i controvèrsia; aquest és el paper dels Seminaris Ciutats i Persones, el d'intentar aportar un gra de sorra acadèmic a debats polítics presents a la societat. A la majoria de països del nostre entorn i també en el nostre, el debat sobre si és necessari i convenient incloure als homes en les polítiques d'igualtat de gènere continua vigent. Perquè no és un debat fàcil.

Per un costat, el fet de començar a parlar dels homes no tant sols com a perpetradors de la desigualtat de gènere sinó també com a víctimes del seu propi gènere, dificulta en extrem la definició de qui és el subjecte polític, qui són les persones que pateixen per una relació de poder que es dóna entre gèneres, entre qui i qui es dóna la desigualtat, l'opressió, d'un gènere sobre un altre. La divisió entre home i dona entenent que l'home (com a subjecte col·lectiu) generalment és qui perpetra el rol de la força, de la dominació, de la violència, sobre una dona dèbil, cuidadora i dominada, s'ha omplert de matisos, i per a algunes visions feministes s'ha trencat del tot.

Les aportacions del feminisme de la tercera onada, del moviment gai i transsexual, del moviment *queer*, de les postures interseccionals, vénen a dir que la diferència dicotòmica entre dones oprimides i homes opressors s'ha fracturat, per a mostrar un mapa d'opressions múltiples, ja que la dona blanca mestressa de casa és oprimida com ho és el transsexual que es sent dona i està encarcerat dins un cos masculí. Així doncs, cal assumir que probablement el món s'ha de llegir de forma interseccional, ja que sobre cadascuna de nosaltres hi operen desigualtats diverses que ens posicionen diferent en relació al poder i al benestar, i el gènere s'ha de llegir no com una dicotomia sinó com un continu d'identitats.

Però més enllà de les identitats, que sens dubte són múltiples i desiguals, aquest plantejament suposa un problema per a la definició del subjecte polític; qui és aquella persona que té dret a enarborar la bandera de les oprimides per la desigualtat de gènere? Perquè la desigualtat de gènere es manté, potser més subtil que mai, però igualment brutal i opressiva. Les dones en genèric continuen vivint pitjor que els homes en genèric, tot i que aquests genèrics siguin simplificadors, però la dicotomia home-dona ens continua essent útil per a identificar una opressió vigent. Perquè si ens quedem sense paraules per a anomenar la desigualtat i inclús la violència que existeix dels homes cap a les dones pel fet de ser dones, estem invisibilitzant-la i, en definitiva, reproduint-la.

En segon lloc, hi ha un altre prisma des del que observar el debat sobre la incorporació o no incorporació dels homes a les polítiques de gènere. Aquest té a veure amb els espais propis, i amb els recursos

propis, que les dones han aconseguit rescatar per a sí. A les universitats, a la política, en aquells espais públics en què han lluitat i han aconseguit un lloc, les dones hi tenen ara un espai propi: les polítiques de gènere o d'atenció a les dones.

Aquest és l'únic espai en què les dones som centrals, l'únic espai en què es parla exclusivament de nosaltres, centrades en nosaltres, l'únic espai en què les nostres inquietuds, prioritats i especificitats no es dilueixen en un genèric que (malgrat els esforços del *mainstreaming* de gènere) habitualment no ens representa, i ara els homes també hi reclamen la seva quota de protagonisme. Els homes fa segles que són protagonistes de la història, de la política, de l'economia, de la filosofia, de la salut, l'educació, d'absolutament tot. Com diu Kimmel (2008), és important remarcar que, si bé és entre els 70 i els 80 quan apareixen els primers estudis de masculinitats, en realitat els estudis sobre els homes van començar pràcticament quan es va començar a estudiar els éssers humans, ja que gran part de la cultura i els sabers s'han construït des del punt de vista androcèntric.

Així doncs, les dones havien conquerit un espai propi; les polítiques adreçades a les dones, els espais de reflexió acadèmics centrats en com opera el gènere i com perjudica les dones, i ara els homes expressen la seva necessitat d'entrar en aquest espai, que s'investigui sobre com el gènere els afecta a ells, que s'apliquin polítiques públiques per a eradicar l'opressió de gènere que també ells pateixen. En aquest punt cal entendre i valorar aquest "posar-se les ulleres de gènere" de molts homes, però cal comprendre també que és importantíssim que els esforços i els recursos que s'hi dediquin no siguin restats dels que es dediquen als estudis i a les polítiques vers les dones.

Finalment, en tercer lloc, una tercera perspectiva en aquest debat és que probablement si els homes no canvien els seus rols de gènere, ja sigui per convicció, per convenciment, per amor a les dones o perquè els rols de gènere verdaderament també oprimeixen els homes (que ho fan), les dones tampoc aconseguirem mai aquella tant buscada equitat entre els sexes.

En aquest sentit, sabem que els homes també carreguen el seu propi rol de gènere producte d'uns processos de socialització específics que, al igual que ha passat amb les dones, determina la manera de veure el món, la manera de concebre's a sí mateixos i les seves relacions. I aquest altre rol, el rol masculí, tampoc és un rol fàcil, salvant les distàncies.

Aconseguir que els homes siguin conscients, per una banda, de com n'és d'oprimint el seu rol envers de les dones, i per l'altre, com n'és de perjudicial per a ells mateixos, és des d'aquesta perspectiva una oportunitat per a millorar la vida dels homes, millorar la vida de les dones, i aconseguir unes relacions entre els dos sexes més conscients i equitatives.

Aquesta tercera visió és la que motiva aquest llibre. Tot i saber que la divisió home-dona és imperfecta quan es parla d'identitats i de rols, tot i saber que és possible que sigui problemàtic dedicar recursos a parlar dels homes quan els espais dedicats a les dones són tant pocs i tant precaris, ens hem decidit a fer-ho, perquè estem convençudes de la tercera reflexió: que els homes han d'afrontar el procés de revisió del seu rol, que aquest canvi és vital per als homes i per a les dones, i que no podem esperar més temps.

Com diu Ponce al seu capítol d'aquest llibre, la identitat masculina és una construcció psicosocial i relacional que es construeix i conforma en els processos de socialització de gènere. Aquests processos, que moltes vegades són assenyalats com a simples aprenentatges, constitueixen complexos i veritables entramats de "fer-se a un mateix" d'acord a una cultura històrica de dominació masculina.

Així, la identitat dels homes constitueix un referent que s'implanta i s'interioritza en un cos assignat com a masculí, i constitueix un veritable guió d'existència. Una identitat masculina que constituirà una manera de ser-en-el-món que inclourà la seva manera de sentir, pensar, gestionar el propi cos i relacionar-se amb les altres persones, exactament igual que succeeix amb les dones en relació als seus propis dictats de gènere. En aquest sentit, val a dir que el masculí es constitueix sempre en relació al femení (i viceversa), per això és una categoria de gènere, una categoria relacional, històrica i interseccional per excel·lència. Una categoria que, en

el moment present de la història i tenint tant avançat el pensament feminista com el tenim, ens és imprescindible que es modifiqui. Homes: repenseu-vos. Aquest és el crit que fem avui.

Repenseu-vos, perquè si bé ser “homes” us atorga una sèrie de privilegis a costa dels drets de les dones, us suposa alhora una càrrega, ja que l'experiència de vida sempre ha de ser vista, contemplada i narrada des dels estrets guions narratius de la masculinitat hegemònica.

En aquest sentit, l'Àlvaro Ponce explica com els homes són capaços de dur a terme conductes nocives com ara beure en excés, conduir temerària i imprudentment, realitzar comportaments arriscats que poden acabar en riscos desproporcionats, danys a la salut, experiències que poden comportar la mort, tot per tal d'omplir amb alguna cosa aquestes identitats alienades per un rígid guió de gènere. Així, podem indicar que com més propera estigui aquesta identitat del guió social, més lluny i alienat es trobarà l'home de la seva pròpia experiència, i per tant major rigidesa tindrà per assimilar les experiències personals divergents d'aquests mandats de gènere.

En aquesta línia, l'exercici de la violència per part dels homes té també una explicació complexa. Ponce encara directament el tema de la violència, considerant aquesta com un greu problema psicosocial, complex i sempre present en la història humana, i analitza aquesta violència anant més enllà del simple acte i estudiant-la com una praxi social marcada per les relacions patriarcals. Aquesta praxi compartida és la que facilita, legitima i valida l'ús de la violència per part dels homes, i aquestes dinàmiques es reproduïxen per la socialització masculina en l'exercici d'aquesta violència. Aquell home verdaderament “masculí” utilitza la violència per a fer front als reptes relacionals i existencials que se li presenten, i en aquest ús de la força és on ell es reafirma i valida davant dels altres.

Així, el vincle entre la violència i l'organització patriarcal és estretíssima. En aquest sentit, l'autor desgrana tres tipus de violències que es deriven d'aquest rol masculí patriarcal; la violència contra les dones, evidentment, i també la violència contra els altres homes i finalment la violència contra un mateix. Dins d'aquesta perspectiva, l'autor aporta propostes d'acció

política per a intervenir i prevenir aquestes violències, amb l'objectiu d'eradicar aquesta pràctica històrica esclava del patriarcat.

Anant més enllà de la violència, que és la part més visible i extrema d'aquesta construcció social del gènere masculí, en el segon capítol, del Paco Abril, hem pogut llegir petits canvis esperançadors en les relacions quotidianes entre dones i homes. Segons l'autor, els homes espanyols estan canviant, i ell és optimista pel que fa a aquest canvi, fins al punt de dir que aquest no té marxa enrere. Tot i ser un camí realment molt lent, la implicació dels homes en la igualtat de gènere és creixent. S'observa una tendència a la reducció de les diferències entre dones i homes sobretot al mercat laboral, però també en les tasques de cura, tot i que en aquest últim espai la distància és encara importantíssima.

Aquests canvis sembla ser que es deuen, en primer lloc, a l'augment en el poder que tenen les dones en les negociacions que es donen dins la llar a l'hora de pactar els temps, els treballs i les responsabilitats; és a dir, que es deriva de l'empoderament femení. Aquest empoderament té a veure, per un costat, amb la consciència de gènere que han assolit les dones, amb el reconeixement del seu treball en l'esfera productiva, però també amb la pèrdua de poder relatiu que suposa la destrucció de milers de llocs de treball masculí al començament de la present crisi econòmica. Els rols masculins estan variant, en part, perquè l'estructura laboral i les condicions de treball estan variant, perquè els homes viuen ara en la precarietat en la que sempre han viscut les dones.

En segon lloc, la multiplicitat de tipus de famílies, l'eclosió d'opcions pel que fa a les relacions interpersonals, de parella i familiars, estan desdibuixant els rols de gènere, i en aquest sentit hi ha un salt cap a la llibertat de les persones i especialment de les dones per a construir en cada moment de la vida aquella estructura familiar i de vida que més li convé. Aquesta sensació de llibertat, més o menys present i més o menys real segons les circumstàncies, redueix la possibilitat de relacions radicalment opressives i desiguals.

En tercer lloc, i aquest tema està molt present en el segon capítol d'aquest llibre, és important observar que molts homes estan canviant les

seves prioritats. Molts homes joves no poden o no estan disposats a exercir com a sustentadors únics principals, i nous ideals sobre la paternitat i les relacions de gènere estan emergint, tot i la forta cultura masculina que preval en el mercat de treball. Així, Abril explica que cada cop més homes, especialment homes joves i amb un nivell educatiu alt, desitgen participar més activament en l'esfera reproductiva; volen exercir de pares responsables. En aquest sentit, les polítiques encarades a facilitar la paternitat són una molt bona estratègia per a l'entrada masculina en el món de la cura i de retruc a les tasques de la llar.

Per últim, cal afegir que en els últims temps s'esdevenen canvis ideològics importantíssims, no només en les dones sinó també en els homes, ja que també per a ells allò "correcte" avui per avui són els rols de gènere simètrics en què es comparteix tant el treball remunerat com el no remunerat; és a dir, que la pressió social respecte el que és correcte ha variat en favor de la equitat, i aquest canvi ha de tenir molt a veure amb els avenços legislatius i polítics aconseguits durant la passada dècada.

Una altra lectura d'aquest mateix procés és el fet que aquests canvis s'esdevenen molt lentament. Tot i que el model home-treballa dona-cuida està cada vegada menys valorat i és més qüestionat per les dones i pels homes, a la pràctica la majoria dels homes segueixen aferrats a la centralitat del temps de treball i continuen dominant l'esfera pública, i molts d'ells segueixen utilitzant la violència com a estratègia de dominació. Però a aquesta hegemonia li estan sortint esclatxes, i esclatxes importants, com són els homes dels que parla el tercer capítol, o els mateixos homes que escriuen aquest llibre.

Juanjo Compairé, que porta ja molts anys en contacte amb el moviment d'homes per la igualtat, repassa en el tercer capítol la trajectòria d'aquest moviment. En un relat històric, repassa els nusos d'un camí de diverses dècades que han seguit els moviments socials d'homes per a la igualtat de gènere. Temes com la sexualitat masculina, la violència, el redescobriments de la paternitat, l'educació per a la vida, l'aprenentatge de la cura com a tasca pendent per a molts homes, etc., són els esglaons d'aquest camí d'autoconsciència i pràctica política que realitzen molts homes. Així, l'autor

ha fet aquest repàs posant la mirada en les relacions interiors dins del moviment, la convivència i la col·laboració dins d'una pluralitat, i també ha fet aquest repàs exposant les relacions del moviment amb les influències rebudes, i fent esment especialment al diàleg amb els feminismes, dels quals el moviment se'n reconeix deutor. En aquest text, a més, s'hi repassen els èxits aconseguits, però tenint en compte, també, les resistències, els retrocessos i els malentesos i les dificultats per arribar als homes en els seus llocs de vida familiar, de treball i de lleure.

A mode d'estratègia sobre com sortejar aquests esculls, val a dir que l'autor obre el debat sobre la capacitat de trobar paraules noves per als homes, que puguin provocar en alguns, els més sensibilitzats, moviments cap a una revisió de les seves vides i de les seves relacions. Per a que el canvi social cap a la igualtat vingui de l'eclosió de desitjos, de llibertats responsables d'homes i dones, dins d'un moviment de canvi de civilització que està passant davant nostre.

Conclòs aquest camí, el quart capítol ha fet el salt cap a la pràctica política. Aquest text és una guia d'aplicació pràctica de polítiques d'igualtat dirigides als homes, i ha estat encarregat a l'Aharon Fernández i a l'associació *Homes Igualitaris*. És un treball eminentment pràctic i aplicat, que comença amb la reivindicació de la necessitat d'implementar polítiques públiques d'igualtat de gènere dirigides als homes i repensar com es pot fer des del l'administració local. D'aquesta manera, el capítol s'enceta amb un recorregut sobre com s'han configurat fins ara les polítiques d'igualtat de gènere i s'hi realitza un repàs del marc normatiu internacional propici per incloure aquesta mirada.

Tot seguit, a partir de les aportacions realitzades pels experts que escriuen a la resta de capítols i de l'experiència pràctica de l'associació *Homes Igualitaris*, s'han descrit una sèrie de recomanacions generals que caldria tenir en compte a l'hora de dissenyar i implementar aquest tipus de polítiques específiques. A més, s'hi proposa un procediment concret com a exemple d'implementació d'aquestes polítiques específicament des de l'àmbit local, tenint en compte aspectes rellevants per garantir gran part de l'èxit d'aquestes accions. Finalment, i sobretot –ja que probablement sigui

aquest l'apartat de més interès per a les persones que apliquin polítiques de gènere als municipis–, amb la intenció de posar exemples concrets s'han detallat per diferents blocs temàtics algunes accions concretes que qualsevol administració local pot portar a terme, pot replicar, en el seu municipi.

En la mateixa línia exemplificadora també podem trobar el treball de l'Adriano Beiras al cinquè i últim capítol d'aquest volum. Beiras recorre el planeta buscant exemples d'accions polítiques locals pràctiques per a implementar als nostres pobles i ciutats. Són iniciatives i polítiques públiques d'atenció a homes ja realitzades arreu, en contextos diversos, i també amb exemples espanyols. No es tracta d'una revisió exhaustiva, sinó d'un conjunt de possibilitats, d'una selecció de possibles exemples pràctics i recomanacions de base. Cal destacar que s'hi ofereixen iniciatives per a una varietat de perfils, homes joves, homes que han exercit violència, homes ja sensibilitzats sobre l'equitat o no, homes predisposats al canvi o no. Algunes iniciatives parteixen d'experiències puntuals i locals, d'altres són experiències continuades durant un llarg període i després replicades a altres països. Algunes inclouen les dones, unes altres se centren exclusivament en els homes. L'autor ofereix, doncs, la descripció breu de propostes polítiques per tal que el lector o lectora conegui diferents intervencions i a partir d'aquest escrit pugui buscar més informacions i aprofundir en les que trobi més interessants. El capítol acaba amb algunes consideracions sobre aquestes experiències, de manera que és possible aprendre de l'experiència acumulada per l'autor, que facilitarà el moment d'implementar iniciatives o polítiques públiques d'abast local encarades a la transformació de la masculinitat.

Tanquem aquest llibre adonant-nos que, en els últims temps, les diferents formes de “ser home” guanyen espai dia rere dia. Que els atributs que la societat imposa als homes –i que els homes s'autoimposen a sí mateixos i als altres– s'estan diluint poc a poc. Que les característiques patriarcals atribuïdes als homes ja no es concentren en els homes, i les característiques patriarcals atribuïdes a les dones ja no es concentren en les dones, sinó que existeix una certa barreja, una certa apropiació personal d'unes o altres categories des de la llibertat.

Evidentment que els dictats del gènere segueixen sent poderosos. Que la desigualtat és flagrant. Que les dones viuen pitjor que els homes a tots els nivells de vida i a qualsevol racó del món. Evidentment que els homes continuen exercint violència, i la xacra de la violència dels homes contra les dones és el problema social més urgent i degradant que tenim. El gènere importa, i importa molt. El gènere pesa, i pesa molt.

Però també és veritat que les coses estan canviant. I amb aquest llibre volem dir que els homes també estan canviant. Alguns canvien per ètica, altres per amor, altres per coherència, altres per un anhel personal de benestar. Pel que sigui, però aquí hi ha un canvi. Així que acabem aquest llibre demanant a les persones que decideixen i exerceixen polítiques públiques que assumeixin la responsabilitat d'empènyer una mica més en aquesta direcció. En l'alliberament dels homes. En l'empoderament de les dones. En la dissolució de la desigualtat de gènere.

I els hi demanem que empenyin perquè les coses estan canviant, però estan canviant molt a poc a poc. Massa a poc a poc, i tenim pressa. Cal desconstruir aquest home "rambo", i cal substituir-lo pels homes reals, homes que a vegades siguin forts i a vegades dèbils, que a vegades treballin i a vegades cuidin, que a vegades siguin valents i a vegades porucs, que siguin egoistes i altruistes, sensibles i insensibles, solitaris i enamoradissos, que puguin jugar amb tota la paleta de possibilitats vitals i emocionals, i que es mirin les dones de tu a tu, des del respecte, des de saber que ella és igual que tu, igual de forta i de dèbil, valenta i poruga, dependent i independent, i igual de lliure per a viure com vulgui, per a triar entre una paleta de possibilitats tant immensa com la teva. Dones i homes iguals i lliures. Empenyem una mica més.

Autores i autors

Maria Freixanet Mateo és llicenciada en Ciències Polítiques i de l'Administració per a la UPF i màster en Polítiques Públiques i Socials (UPF-JHU). Ha estat investigadora de l'Observatori Social d'Espanya i col·laboradora del Programa de Polítiques Públiques de la Universitat Pompeu Fabra. Actualment és la coordinadora del Grup de Recerca Ciutats i Persones, a l'Institut de Ciències Polítiques i Socials, on està especialitzada en la recerca en l'àrea del gènere i les polítiques públiques. Alhora, és membre investigadora de l'Institut de Recerca IQ.

Paco Abril Morales és sociòleg, professor de sociologia de l'educació a la Facultat d'Educació i Psicologia de la Universitat de Girona. Ha treballat en projectes d'investigació a nivell nacional i internacional sobre gènere i masculinitats, en relació a la corresponsabilitat, usos del temps i coeducació. És president d'Homes Igualitaris-Ahige Catalunya, associació amb experiència contrastada en el treball amb homes i joves en temes d'igualtat de gènere i prevenció de la violència masclista.

Adriano Beiras es licenciado y máster en Psicología por la Universidad Federal de Santa Catarina (UFSC), Brasil. Es doctor europeo en Psicología Social por la Universidad Autónoma de Barcelona (UAB), realizado con beca de la Agencia Española de Cooperación Internacional para el Desarrollo (AECID) Becas MAEC-AECID. Es integrante del Grupo de Investigación VIPAT-Violencia en la Pareja y en el Trabajo (UAB, España), y Margens (UFSC, Brasil). Ha realizado estancias de investigación en Portugal y Inglaterra, y realiza un postdoctorado en el Departamento de Psicología de la UFSC (Brasil), con beca del CNPq (PDJ).

Juanjo Compairé García és professor jubilat de secundària de Ciències Socials. Va ser professor de formació inicial de professorat de secundària al llarg de 24 anys. Com a responsable de coeducació de l'IES Carrasco i Formiguera, va participar en els projectes de coeducació del Departament

d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya. Coordinador del grup de docents homes "Orfeu, masculinitats i coeducació" i del llibre *Chicos y chicas en relación*, publicat per Icaria Editorial. Ha estat impulsor de diferents grups de reflexió d'homes i de l'associació *Homes Igualitaris*, vinculada amb AHIGE, associació d'homes per la igualtat de gènere.

Aharon Fernández Cuadrado és llicenciat en Psicologia i màster en Intervenció Psicosocial per la UB. Formador en gènere, masculinitats i violència amb joves i adults. Té una dilatada experiència en tallers de prevenció de relacions abusives amb adolescents i joves. També realitza intervencions grupals amb homes i pares des d'una perspectiva de gènere. Forma part de l'associació Homes Igualitaris (AHIGE-Catalunya).

Álvaro Ponce Antezana és doctor en Psicologia Social (UAB), màster en investigació social (UAB), diplomad d'estudis avançats en investigació social (UAB), i màster en psicoteràpia cognitiu-Social (UB). Ha treballat en el camp de la psicoteràpia i la salut mental durant més de 15 anys, i ha estat psicòleg individual i grupal del servei d'atenció a homes que exerceixen violència de gènere pel servei de l'Ajuntament de Barcelona. També ha supervisat equips d'intervenció, i ha donat cursos i conferències sobre intervenció en violència de gènere i masculinitats a Espanya i l'estranger. És col·laborador habitual del grup "Des-subjectants" d'estudis socials de la subjecció i la subjectivitat del Departament de Psicologia Social de la UAB i del màster en intervenció psicosocial del mateix departament. Actualment és psicòleg, psicoterapeuta i investigador a l'Associació Conexus (www.conexus.cat), de la qual és membre fundador.

COL·LECCIÓ GRANA LLIBRES PUBLICATS

1. FOSSAS, Enric; COLOMÉ, Gabriel
Political Parties and Institutions in Catalonia
2. DALMAU, Daniel
La Joventut Nacionalista de Catalunya
3. PALLARÉS, Francesc; FONT, Joan
The Autonomous elections in Catalonia (1980-1992)
4. MOLAS, Isidre (a cura de)
Teoria de l'Estat. Antologia de textos
5. MAGRE, Jaume
Les mocions de censura a l'alcalde a Catalunya (1979-1994)
6. BUCH, Roger
El Partit Socialista d'Alliberament Nacional PSAN (1974-1980)
7. ARGELAGUET i ARGEMÍ, Jordi
El comportament electoral dels ciutadans de Sabadell (1977-1995)
8. MONREAL, Antoni (ed.); GERPE LANDÍN, Manuel; OLIVER ARAUJO, Joan;
ÁLVAREZ CONDE, Enrique
La división de poderes: el Poder Judicial
En col·laboració amb la Universitat de Lleida
9. **Estatuts dels Partits Polítics Catalans 1992**
10. MONREAL, Antoni (ed.); DE VEGA GARCÍA, Pedro; PORTERO MOLINA, J.A.
La división de poderes: el Poder Legislativo
En col·laboració amb la Universitat de Lleida
11. **Estatuts dels Partits Polítics Catalans 1977**
12. **Estatuts dels Partits Polítics Catalans 1931-1936.**
Introducció i edició d'Isidre Molas
"L'organització dels partits polítics de Catalunya durant la II República"

13. SÀNCHEZ, Jordi (ed.); COLOMÉ, Gabriel; COLOMINAS, Joaquim; BOTELLA, Joan; ARGELAGUET, Jordi; MAESTRO, Jesús; FONT, Joan
Estudis de les elits dels partits polítics de Catalunya
14. MONREAL, Antoni (ed.); LÓPEZ GUERRA, Luis; BLANCO, Roberto L.; PÉREZ FRANCESCH, Joan Lluís
La división de poderes: el Gobierno
En col·laboració amb la Universitat de Lleida
15. MOLAS, Isidre
El Partit Federal a Catalunya durant la II República
16. GIRAL, Eugeni
Partit dels Socialistes de Catalunya (PSC-PSOE). Cronologia (juliol 1978- desembre 1999)
17. MOLAS, Isidre (ed.), TRIAS, Juan; DUARTE, Àngel; GABRIEL, Pere
Francisco Pi y Margall y el federalismo
18. GUILLOT, Jordi (ed.); SALVADÓ, Antoni; DíEZ, Laura; ZAPATA, Ricard; DELGADO, Manuel; AUBARELL, Gemma / ARAGALL, Xavier; RAMBLA, Xavier; TRILLA, Carme / ARAMBURU, Mikel; PAJARES, Miguel; FENNEMA, Meindert / TILLIE, Jean; WITHOL DE WENDEN, Catherine; SÀNCHEZ, Jordi; ESSOMBA, Miguel Àngel / SÀNCHEZ, Begoña
Ciutats i persones. Immigració i poders locals
19. NOGUERA CANAL, Josep
Caciquisme i sistema liberal. Berga, 1881
20. FERRERO, Ruth (ed.), SCHÖPFLIN, George; SNYDER, Jack; ANASTASAKIS, Othon; NÚÑEZ SEIXAS, Xose-Manoel; PALACIOS, José M.; FARALDO, José; LEPRÉTRE, Marc; SAINZ, Nora; NEUMANN, Víctor; MEDIANU, Narcisa; GARCÍA PICAZO, Paloma; VEIGA, Francisco
Nacionalismos y minorías en Europa central y oriental
21. DE LA FUENTE VÁZQUEZ, Maria (dir.); Judith ASTELARRA; Encarna BODELÓN; Cristina CARRASCO; María Ángeles DURÁN; Mònica GELAMBÍ; Margarita LEÓN; Eva MARTÍNEZ; Pilar SOLANES; Celia VALIENTE
Repensar les polítiques de gènere des de l'àmbit local

22. DE LA FUENTE VÁZQUEZ, Maria; ORTIZ, Laia (coords.); CARRASCO, Cristina; DE VILLOTA, Paloma; DOMINGO, Amaia; FREY, Regina; GELAMBÍ, Mònica; JUBETO, Yolanda; LOBATO, Pilar; LOMBARDO, Emmanuela
Ciutats i Persones. Els pressupostos amb perspectiva de gènere, reptes per als governs locals
23. DE LA FUENTE VÁZQUEZ, Maria (coord.); ALONSO, Elena; CROMPTON, Rosemary; GONZÁLEZ, Sonia; LEÓN, Margarita; MORENO, Raquel; PORQUERES, Bea; QUINTANA, Imma; SAMPER, Sarai; SELLARÈS, Anna; TORNS, Teresa; VEGUÉ, Meritxell
Ciutats i Persones. Les Àrees de Serveis Personals: donant perspectiva de gènere a les polítiques socials d'àmbit local
24. DE LA FUENTE VÁZQUEZ, Maria (dir.); BALBO, Laura; DUMENJÓ, Rosa M.; GELAMBÍ, Mònica; MORENO, Sara; QUINTANA, Imma; SÁNCHEZ, Esther; SÁNCHEZ, Jordi; SINTES, Elena; TORNS, Teresa
Ciutats i Persones. Polítiques locals dels temps. Gènere, ciutat i benestar quotidià
25. VERGE MESTRE, Tània
Dones a les institucions polítiques catalanes: el llarg camí cap a la igualtat (1977-2008)
26. DE LA FUENTE, Maria; FREIXANET, Maria (coords.); BAILAC, Sara; BERBEL, Sara; DELLA PORTA, Donatella; DIZ, Isabel; MARTÍNEZ, Eva; PALEO, Natalia; RUIZ, Sonia; SÁNCHEZ, Cristina; SOLÀ, Roser; SOLSONA, Glòria
Ciutats i Persones. Polítiques de gènere i participació ciutadana al món local
27. PÉREZ FRANCESCH, Joan Lluís (coord.); BROTAT, Ricard; COCCILOLO, Endrius E.; DIETRICH, Cristina; FREIXES, Teresa; GIL, Tomás; GUILLÉN, Francesc; REMOTTI, José Carlos; REVENGA, Miguel
Libertad, seguridad y transformaciones del Estado

28. FREIXANET, Maria (coord.); CAMARASA, Mar; DRIOUECH, Najat; HEIM, Daniela; MARTÍ, Sergi; MESTRE, Ruth; MONTERDE, Laia; OSO, Laura; PARELLA, Sònia; PETERSON, Elin; RUBIO, Fina; VILÀ, Sara
Dones migrades treballadores. Anàlisi i experiències locals contra la desigualtat

29. FREIXANET, Maria (coord.); BIGORDÀ, Cristina; CASANOVAS, Roser; CIOCOLETTO, Adriana; FONSECA, Marta; GARCIA, Alba; GUTIÉRREZ, Blanca; MADRO, Tania; MUIXÍ, Zaida; NAREDO, María; ORTIZ, Sara; PLUMA, Ània ; VELAZQUEZ, Isabela
“No surtis sola”. Espais públics segurs amb perspectiva de gènere

30. FREIXANET, Maria (coord.); AGÜERA, Mercè; BINIMELIS, Rosa; BORRÀS, Vicent; BRU, Josepa; CARRASCO, Cristina; ESPLUGA, Josep; HERRERO, Amaranta; MIRALLES-GUASCH, Carme; MORENO, Sara; TELLO, Enric
Sostenibilitats. Polítiques públiques des del feminisme i l'ecologisme

31. FREIXANET, Maria (coord.); ABRIL MORALES, Paco; BEIRAS, Adriano; COMPAIRÉ, Juanjo; FERNÁNDEZ, Aharon; PONCE, Álvaro
Homes i gènere. Polítiques locals i la transformació de les masculinitats

Ciutats i persones

HOMES I GÈNERE

**Polítiques públiques locals
i la transformació de les masculinitats**

Maria Freixanet Mateo (coord.)

ISBN 978-84-616-6173-2

9 788461 661732